

Lapsikaappaus – Poliisin rooli ja toimenpiteet

Toiminnallinen opinnäytetyö
Juha Jaakkola

10/2020

Tiivistelmä

Tekijä(t)	Tutkinto
Juha Jaakkola	Poliisi (AMK) 20181 -kurssi
Julkaisun nimi	Julkisuusaste
Lapsikaappaus – Poliisin rooli ja toimenpiteet	Julkinen
Ohjaaja	Opinnäytetyön muoto
Markku Myllylä	Toiminnallinen opinnäytetyö
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia lainsäädäntöä, kansainvälisiä sopimuksia sekä oikeuskäytäntöä liittyen rikoslain 25 luvun 5 a § mukaiseen <i>lapsikaappaukseen</i> sekä selvittää mitkä ovat poliisin tehtävät lapsikaappaustapauksissa.</p> <p>Työn tavoitteena oli tuottaa diasarja, jota voidaan käyttää opetus- ja koulutustarkoituksessa. Ensisijaisena kohderyhmänä ovat poliisiviranomaiset, mutta tuotos on hyödynnettävissä kaikille aiheesta kiinnostuneille. Produktin tavoitteena on antaa perustiedot aiheesta, keskeisimmästä lainsäädännöstä sekä antaa ensivaiheen toimintaohjeet lapsikaappauksen tullessa poliisin tietoon.</p> <p>Lapsikaappaus liittyy usein huoltajuusriitoihin avioliiton päättyessä, kun vanhemmat ovat eri maiden kansalaisia. Lapsikaappausten lisääntymistä Euroopan alueella voidaan pitää todennäköisenä kansainvälisten pariskuntien kasvavista avioerokäsittelymääristä johtuen. Lapsikaappaus voi olla lapselle ja vanhemmalle äärimmäisen traumaattinen ja haitallinen kokemus sekä kansainvälisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien vuoksi myös äärimmäisen vaikeasti ratkaistava ongelma.</p> <p>Poliisin tehtävä tapauksissa on selvittää lapsen sijainti palauttamista varten ja suorittaa asiassa esitutkinta. Varsinainen lapsen palauttaminen on siviilioikeudellinen asia ja asiaa hoitava keskusviranomaisen riippuu siitä, onko lapsi kaapattu Haagin lapsikaappaus sopimuksen sopimusvaltioon.</p> <p>Opinnäytetyö on keskittynyt tapauksiin, joissa lapsi on kaapattu tai jätetty palauttamatta Suomesta tai Suomeen.</p>	
Sivumäärä	Tarkastuskuukausi ja -vuosi
69 + 8 liitesivua	lokakuu 2020
Avainsanat: huoltajuuskiista, Haagin lapsikaappaus sopimus, kansainvälinen rikosoikeus, lapsen huolto, lapsikaappaus, passiasiat, poliisi, rajanylitykset, rikoslaki 39/1889, SIRENE-toimisto, ulkomaalaiset, yhteishuolto	

SISÄLLYSLUETTELO

1	<i>Johdanto</i>	3
2	<i>Lapsikaappaus ilmiönä</i>	6
2.1	Yleisyys.....	7
2.2	Maantieteellinen jakautuminen	9
3	<i>Tunnusmerkistö, tärkeimmät sopimukset ja keskeistä lainsäädäntöä</i>	11
3.1	Lapsikaappaus	11
3.2	Haagin lapsikaappausopimus	15
3.3	Luxemburgin yleissopimus.....	19
3.4	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)	21
3.5	Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996).....	26
3.6	Muita keskeisiä lainkohtia ja sopimuksia	28
3.6.1	Yleissopimus lasten oikeuksista.....	29
3.6.2	Bryssel II a -asetus	29
3.6.3	Sopimus Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kesken yksityisoikeudellista vaatimusta koskevien tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta (SopS 56/1977).....	30
3.6.4	Lastensuojelulaki (417/2007).....	30
3.6.5	Konsulipalvelulaki (498/1999).....	31
4	<i>Lapsikaappaus oikeuskäytännössä</i>	32
4.1	Oikeudellisista seuraamuksista.....	32
4.2	Sovintoratkaisun mahdollisuus.....	33
4.3	Kulttuurisesta ja kansainvälisestä näkökulmasta	35
5	<i>Poliisin rooli ja toimenpiteet</i>	36
5.1	Vastuunjako	36
5.2	Poliisin tehtävät lapsikaappaustilanteessa.....	37
5.3	Matkustusasiakirjoista.....	45
5.4	Kansainvälinen yhteistyö	47
5.5	PTR-Yhteistyö	49
5.6	Ennalta estämisen mahdollisuudet	50
6	<i>Auttavat tahot ja kansalaisjärjestöt</i>	51
7	<i>Toiminnallinen kehittämistyö</i>	52
7.1	Tutkimusasetelma	55
7.2	Produkti	59

8	Johtopäätökset ja pohdintaa.....	60
8.1	SWOT-analyysi	61
8.2	Jatkotutkimusmahdollisuudet	63
8.3	Lopuksi.....	63
	LÄHTEET	64

LIITTEET

Liite 1 2019 käynnissä olleet lapsikaappaustapaukset, joissa lapsi on viety Suomesta tai tuotu Suomeen

Liite 2 Interpolin jäsenvaltiot

Liite 3 Haastattelukysymykset Tarja Räisänen, Kaapatut lapset ry

Liite 4 Haastattelukysymykset Henna Harju, Ulkoministeriö: Konsuliasioiden yksikkö

Liite 5 Haastattelukysymykset Hannu Kautto, KRP:n Viestiliikennekeskus

Liite 6 Haastattelukysymykset Hanna Rantala, Oikeusministeriö: Yksityisoikeus ja oikeudenhoito, Kansainvälinen oikeusapu.

Produkti

1 JOHDANTO

Lasten leikkipaikka syrjässä puistoalueella. Pieni lapsi kävelee yksin leikkipaikalta kotiin, kun äiti ei päässytäkään hakemaan tällä kertaa. Lapsi kävelee jalkakäytävällä kotia kohti eikä huomaa kuinka sadan metrin päässä vanha, väritykseltään kulahtanut, GMC pakettiauto jyrähtää käyntiin ja lähtee seuraamaan lasta. Auto lipuu hitaasti kävelyvauhtia vierelle ja kuljettajan puolen sivuikkuna laskeutuu alas. Kuljettaja huikkaa jotain ikkunasta, lupaa kenties viedä kotiin, kun kelikin näyttäisi sateiselta. Lapsi nousee autoon tai kenties ei haluakaan lähteä, jolloin kuljettaja nousee autosta, sieppaa lapsen ja kaasuttaa voimakkaasti tiehensä. Tällainen kauhukuva monelle tulee mieleen, kun mainitaan termi lapsikaappaus. Pitkälti mielikuva johtuu lukuisista rikoselokuvista ja -sarjoista, joita televisio ja suoratoistopalvelut suoltavat jatkuvalla syötöllä.

Totuus tyypillisestä lapsikaappauksesta on kuitenkin jotain aivan muuta. Jotain paljon arkipäiväisempää, joka voi silti olla yhtä lailla osapuolille traumaattista ja haitallista. Suurin osa lapsikaappauksista tapahtuu jommankumman huoltajan toimesta avioliiton päättyessä huoltajuusriidan seurauksena. Rikosperusteinen lapsikaappaus muun kuin huoltajan toimesta on onneksi äärimmäisen harvinaista. Vuonna 2019 Euroopan alueilla kadonneista lapsista vain 0,4 % johtui lapsikaappauksesta, jossa kaappaaja oli joku muu kuin lapsen huoltaja. Määrä on merkittävästi pienempi kuin huoltajan tekemien kaappausten osuus, joka oli 22,7 %. Loput kadonneista lapsista jakautuvat karanneisiin (54,5 %), pakolaisena kadonneisiin (3,2%), eksyneisiin (1,3 %) ja muutoin selvittämättömästä syystä kadonneisiin (17,9%). (Missing Children Europe 2020, 1.)

Suomessa julkisuudessa varmasti tunnetuin lapsikaappaustapaus oli Paavo ja Rimma Salosen huoltajuuskiista, jossa Rimma Salonen vei vuonna 2008 4-vuotiaan Anton pojan Venäjälle. Paavo Salonen haki lapsen 2009 Venäjältä ja heidät salakuljetettiin diplomaattiauton tavaratilassa rajan yli Suomeen. (Jaakkonen, Ilta-Sanomat 8.5.2020.)

Lakialoitteen 60/2004 vp mukaan lapsikaappaus on eräs henkisen pahoinpitelyn sekä perheväkivallan muoto, sekä erittäin vakava ihmisoikeusloukkaus, jonka seuraukset voivat olla lapselle ja lapsen menettäneelle huoltajalle äärimmäisen vahingollisia. Lasten osalta kokemus voi olla traumaattinen monella tapaa. Kaappaava vanhempi voi olla jo pidemmän aikaa liehittelemällä tai painostamalla aivopessyt lasta puolelleen, lapsi voi olla pakotettu piilottelemaan kaappaajan kanssa ja saatu pelkäämään löytymistä. Lapselle on voitu antaa kokonaan uusi henkilöllisyys. Häntä on voitu kieltää puhumasta taaksejääneestä elämästä ja käsketty

valehtelemaan aiemmasta taustastaan sekä kieltää suremasta menetettyjä ystäviä ja perheenjäseniä. Toisen vanhemman mustamaalaaminen väkivaltaiseksi, väittäminen kuolleeksi taikka väittäminen, ettei toinen vanhempi rakasta lasta enää, ei myöskään ole tavatonta. Lasta saatetaan kiristää myös sillä, että kiinnijääminen johtaisi kaapanneen vanhemman vankeilaan joutumiseen ja siihen, ettei lapsi näkisi tätä enää koskaan. Lapsen kehitystä haittaavasti saattaa kaapannut vanhempi myös pitää lasta poissa koulusta kiinnijäämisen välttämiseksi. (Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, OJJDP 2010, 10 – 13.)

Traumaattiset kokemukset eivät välttämättä jää ainoastaan lapsen ja lapsen menettäneen vanhemman osaksi, vaan kokemus on vahingollinen myös jäljelle jääneille sisaruksille, isovanhemmille ja ystäville (Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 2010, 3). Tapaukset voivat olla myös asiaa hoitaville virkamiehille raskaita, sillä vanhempien hätä on suuri ja tapauksissa ollaan avustamismahdollisuuksien osalta pitkälti riippuvaisia toisen valtion viranomaistoiminnasta (Rantala 2020).

Vuonna 2013 julkaistun silloisen apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuojan kanteluun perustuvan kannanoton mukaan, poliisilla pitäisi olla tietoa siitä, miten toimia lapsikaappaustilanteissa niin passiasioissa kuin muiden viranomaisten kanssa tehtävän yhteistyön osalta. Pajuoja piti tärkeänä, että lapsikaappaustapauksia varten pohdittaisiin, onko poliisilla tarve omalle valtakunnalliselle ohjeistukselle. (Jompero, Helsingin Sanomat 4.3.2013.) Poikela (2019) on käsitellyt kyseistä kantelua tarkemmin Pro gradu tutkielmassaan: *Kansainvälisistä siviilioikeudellisista sopimuksista kansalliseen rikoslakiin – rikosprosessin hyödyntäminen lapsikaappaussäätelyn tavoitteiden saavuttamisessa*. Käyn kantelun sisältöä kuitenkin tässäkin läpi, sillä se on mielestäni tärkeä syy siihen, miksi informaatiota lapsikaappausasioista tulisi jakaa poliisiorganisaatiossa.

Poikela (2019) havaitsi tutkielmassaan, että kantelussa oli ollut kyse huoltajan kokemasta lapsikaappausuhasta, joka oli eskaloitunut pelon konkretisoitumiseen. Kantelun tehnyt huoltaja oli katsonut, että poliisin toiminta oli jopa edesauttanut lapsikaappausta isän jouduttua luovuttamaan lasten passit äidille. Isä kertoi, ettei saanut tietoa oikeuksistaan, eikä lasten passeja otettu väliaikaisesti poliisin haltuun. Kantelun johdosta lausunnon antaneen poliisilaitoksen mukaan yhteydenotot poliisiin tällaisissa asioissa ovat varsin tavallisia ja tarkempi riskin arviointi vaatisi sellaista ammattitaitoa ja juridista osaamista mitä ei vanhemmalta konstaapelilta voida odottaa. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan kuitenkin vanhemman

konstaapelin olisi tullut konsultoida asiassa yleisjohtajaa ja sosiaaliviranomaisia. (Poikela 2019, 74 – 75.)

Poliisihallitus on julkaissut ohjeen lapsikaappaustapauksista POL-2015-11897 nimeltä *Kansainvälinen lapsikaappaus ja sen uhkatilanteet*. Uskon, että monelle aihe on silti vieras käytännön ensitoimien tasolla.

Juuri näiden syiden vuoksi valitsin opinnäytetyöni aiheeksi huoltajuuskysymyksiin liittyvän kansainvälisen lapsikaappauksen ja poliisin toimenpiteet tapauksissa. Ohjeistuksen lisääminen aiheesta on tärkeää senkin vuoksi, että Kaapatut lapset ry:n toiminnanjohtajan Tarja Räisäsen mukaan poliisin toiminta lapsikaappaustapausten ilmoitusvaiheessa on hyvin vaihtelevaa. Osassa tapauksista ei Räisäsen mukaan ole asiasta suostuttu kirjaamaan minkäänlaista ilmoitusta ja välillä vanhemmalle on sanottu, ettei asiassa voida tehdä mitään ennen kuin lapsi on rajalla ja pyydetty ottamaan sitten uudestaan yhteyttä. Joskus taas ilmoituksen kirjaus on ollut nopeaa ja tutkija on ottanut huoltajaan yhteyttä jo seuraavana päivänä. (Räisänen 2020.)

Tämä opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö. Työn tavoitteena on tuottaa produktina diasarja, joka antaa perustiedot lapsikaappauksesta ja poliisin toimenpiteistä tapauksissa sekä antaa yksityiskohtaiset ohjeet, joilla yksittäinen poliisimies osaa antaa toimintaohjeet huolestuneelle vanhemmalle sekä laittaa viranomaiskoneiston pyörät pyörimään tapauksissa. Opinnäytetyötä varten haastattelin Keskusrikospoliisin Viestiliikennekeskuksen johtajaa, rikostarkastaja Hannu Kauttoa, oikeusministeriössä lapsikaappausasioita hoitavaa hallitussihteri Hanna Rantalaa, ulkoministeriön konsuliasioiden yksiköstä lakimies Henna Harjua sekä Kaapatut lapset ry:n toiminnanjohtajaa Tarja Räisästä. Tarkoitukseni oli saada lyhyet asiantuntijahaastattelut kysymyksiin, jotka olivat jääneet askarruttamaan mieltäni aiheesta.

Rajaan tutkimuksen keskittymään lapsikaappauksiin, joissa lapsi viedään Suomesta ja joissa lapsi tuodaan Suomeen. Toisin kuin perinteisesti opinnäytetöissä, joissa aihe on rajattu kapeaksi, mutta syvälliseksi, joudun käsittelemään aihetta melko laajasti, jotta työ voisi toimia järkevänä oppaana lapsikaappaustapauksiin. Olen jättänyt vähemmälle huomiolle, esimerkiksi ennakkotapaukset ja rikosoikeudelliset tuomiot, sillä ne edustavat yksittäistapauksia eikä mielestäni tarkkojen rikosoikeudellisten seuraamusten tietäminen ole kovinkaan relevanttia poliisimiehen ensitoimenpiteiden kannalta. Niitä on kuitenkin hieman sivuttu, jotta

opinnäytetyön hyödyntäjälle jäisi mielikuva, missä seuraamukset yleensä liikkuvat tapauksissa.

Aiheena lapsikaappausta on tutkittu melko paljon aikaisemmin niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Valtaosa tutkimuksista on kuitenkin keskittynyt lainopilliseen näkökulmaan ja Haagin lapsikaappausopimukseen. Suomalaisen poliisiviranomaisen näkökulmaa on tutkittu vain vähän. Ja juuri senkin takia tämä opinnäytetyö on tärkeä.

Opinnäytetyössä pyrin selventämään lapsikaappausta koskevaa lainsäädäntöä ja sopimuskäytäntöä, lapsikaappausten yleisyyttä sekä poliisille kuuluvia toimenpiteitä lapsikaappaus-tapauksissa. Aineistoa hankin perehtymällä aiheeseen liittyvään kirjalliseen materiaaliin sekä lainsäädäntöön ja poliisin omaan ohjeistukseen mahdollisimman kattavasti. Pyrin myös saamaan vastauksia asiantuntijahaastattelujen kautta. Työ on tarkoitettu julkiseksi, joten siinä ei ole käytetty viranomaisten sisäiseen käyttöön tarkoitettuja yhteystietoja taikka lähdemateriaalia, joka olisi merkitty salassa pidettäväksi.

2 LAPSIKAAPPAUS ILMIÖNÄ

Lapsikaappauksesta puhutaan Suomen rikoslain mukaan silloin, kun joku ottaa alle 16 vuotiaan lapsen omavaltaisesti huostaansa ja vie hänet asuinvaltiostaan ulkomaille (Oikeusministeriö ym. 2013). Tarkemmin tunnusmerkistöä käsittelemme myöhemmin luvussa 3.1 Lapsikaappaus. Lapsikaappaus on kasvava globaali ongelma, joka on haasteellinen johtuen eri valtioiden oikeuskäytänteistä, tarvittavasta kansainvälisestä viranomaisyhteistyöstä sekä rikoksen traumaattisesta luonteesta eri osapuolille. Joskus vanhempi luopuu vaatimuksistaan, palautushakemus saatetaan peruuttaa prosessin pitkittyneen keston vuoksi ja välillä lapsen olinpaikka jää selvittämättä eikä palautushakemusta voida sen vuoksi tehdä (Rantala 2020).

Euroopan alueella kadonneista lapsista vuonna 2019 (5 477 uutta tapausta) 22,7 % johtui vanhemman tekemästä lapsikaappauksesta. Noin 54 % vanhemman tekemistä kaappauksista kyseessä oli rajat ylittävä lapsikaappaus ja 13 % tapauksista sellainen saatiin estettyä ennen rajanylitystä. Lapsikaappaus olikin karkaamisen (54,5 %) jälkeen seuraavaksi yleisin syy lapsen katoamiseen. Vuonna 2019 Euroopassa kaapattujen lapsien mediaani-ikä oli 6 vuotta. (Missing Children Europe 2020; 1, 4.)

Yleisimmin lapsikaappauksia esiintyy tilanteissa, jossa huoltajat ovat eri valtioiden kansalaisia ja avioeron myötä esiintyy erimielisyyksiä perheen hajoamisesta, lasten huoltajuudesta tai asuinpaikasta. Parisuhteiden kansainvälistyminen ja eroihin liittyvät huoltajuusriidat ovatkin potentiaalinen uhka lapsikaappaustilanteiden yleistymiselle (Mikkola 2012, 105). Joskus kyse voi olla myös huostaan otetusta lapsesta, joka viedään kotilomalla ulkomaille, mutta tällaisia sosiaalitoimen ilmoituksia lapsikaappauksista on merkittävästi vähemmän kuin huoltajien tekemiä ilmoituksia (Rantala 2020). Jossain tapauksissa voi kyse olla siitä, että toinen vanhemmista päättää joko erotilanteen tai vanhempien erimielisyyksien myötä viedä esimerkiksi tyttölapsen sukupuolielinten silpomiseksi maahan, jossa tyttöjen ympärileikkauksia tehdään (Kautto 2020).

Eurostatin keräämän tilastotiedon perusteella Suomessa on vuosituhannen vaihteen jälkeen (2000 – 2012) kansainvälisten avioliittojen määrä ollut tasaisessa nousussa ja vuonna 2012 kansainvälisiä avioliittoja oli 9,8 % verrattuna kaikkiin solmittuihin avioliittoihin. Samana vertailuajankohtana kansainvälisten avioliittojen avioeromäärät olivat Suomessa noin 10 prosentin luokkaa keskiarvoltaan vuositasolla. (Directorate-General 2015; 39, 42.)

Tapaamisoikeuden epääminen, ei-toivottu huoltajuuspäätös taikka ajatus paremmasta asemasta huoltajuuskiistassa omassa valtiossa saattaa johtaa lapsikaappaustilanteeseen (Hallituksen esitys (HE) 169/2005, 33 - 34). Myös tilanne, jossa lapsen vanhempi kokee velvollisuudekseen palata konflikti- tai sotatoimialueelle toimiakseen paikan päällä ääriajattelullisista tai humanitaarisista syistä, eikä kuitenkaan halua syystä tai toisesta jättää lapsia lähtömaahan, voi johtaa lapsikaappaustilanteeseen (Lastensuojelun käsikirja: Lastensuojelu ja lapsen vieminen taistelualueelle, luettu 12.8.2020). Vainoharhainen luonne tai sosiopaattiset taipumukset voivat myös johtaa kohonneeseen riskiin kaapata oma lapsi toiselta huoltajalta (Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention OJJDP 2007, 5).

2.1 Yleisyys

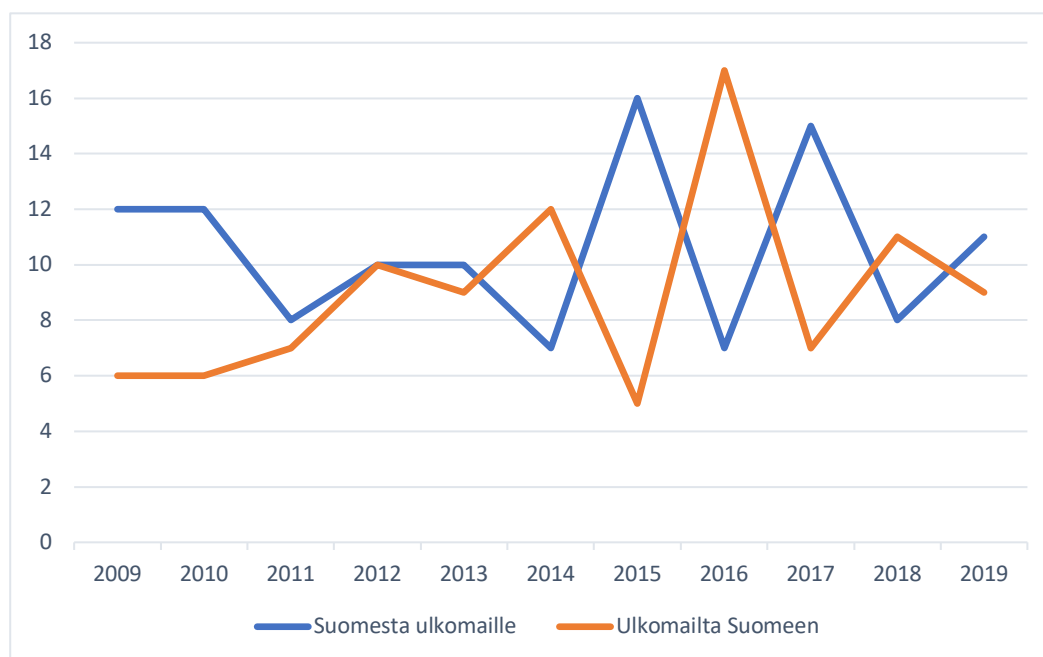
Keskimäärin vuosina 2007 – 2016 lapsikaappaustilanne on koskettanut 29 perhettä vuositasolla (Pirttikoski 29.7.2017). Oikeusministeriössä vireillä olleiden lapsikaappaustapausten lukumäärä on pysynyt tasaisena eikä merkittävää kasvua ole havaittavissa (Rantala 2020). Ulkoministeriön kautta käsitellyssä olleita lapsikaappaustapauksia on viime vuosina ollut vain muutamia uusia tapauksia, mutta tapaukset ovat yleensä vaikeita ratkaista (Harju 2020).

Lapsikaappaustilanteet saattavat kestää vuosikausia tai lasta ei koskaan palauteta (Rantala 2020).

Vuonna 2019 kaapattiin yhteensä 21 lasta, jotka vietiin Suomesta ja 12 lasta, jotka tuotiin Suomeen. Mikäli huomioidaan myös aiempina vuosina vireille nousseet käynnissä olevat kaappaukset, vuonna 2019 oli 67 lasta kaapattuna. Nämä jakautuvat 52 perheen osalle. Uusien tapausten yhteismäärä on pysynyt likipitään samana kuin vuonna 2018, jolloin Suomesta vietiin 16 lasta ja Suomeen kaapattiin 16 lasta. (Kaapatut lapset ry, 2020.) 2019 käynnissä olleet tapaukset valtioittain on esitetty taulukossa liitteessä 1. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Yhdysvalloissa 2019 kirjattiin uusia lapsen huoltoon liittyviä kaappaustapauksia, joissa lapsi vietiin valtion rajojen ulkopuolelle, 485 kappaletta (U.S. Department of State 2020, 1).

Kuviossa 1 on esitelty Haagin lapsikaappaussopimukseen pohjautuvan lapsen palautushakemuksen vuosittaisia käsittelymääriä oikeusministeriössä. Kuvion perusteella on vielä vaikeaa tehdä johtopäätöksiä lapsikaappaustilanteen suunnasta.

KUVIO 1. Oikeusministeriön käsittelemien Haagin lapsikaappaussopimuksen mukaisten palautushakemusten määrät vuositasolla (Juha Jaakkola, oikeusministeriön toimittamien tilastojen perusteella).

Huomattavaa on, että tilaston perusteella tilanne vaihtelee merkittävästi, mutta puhutaan kuitenkin kymmenistä lapsista. Huomionarvoista tilaston tulkitsemiselle on se, ettei siinä ole

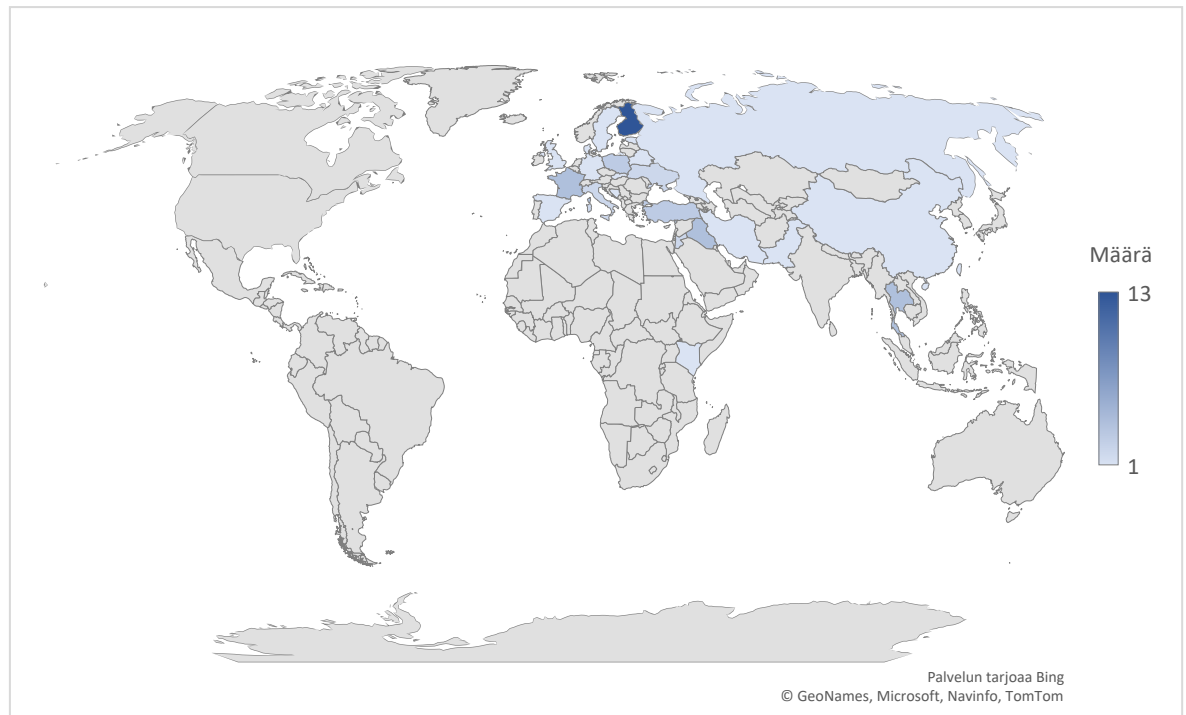
huomioitu niitä tapauksia, joissa lapsi viedään Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuoliseen maahan. Lapsikaappaustilanteet ovat yksilöllisiä tapahtumia ja siksi on äärimmäisen vaikeaa löytää tilastollisia suuntauksia lapsikaappausten yleistymiselle tai vähenemiselle. Kuvio 1 ei myöskään kerro, kuinka paljon lapsikaappaustapauksia jää yrityksen asteelle, eli kuinka suuri vaikutus viranomaisten tai rajavalvonnan tehokkuudella on asiassa tai kuinka usein saavutetaan asiassa sovintoratkaisu ennen kuin varsinaista rikosta on edes tapahtunut.

Euroopan tasolla pidetään todennäköisenä, että kansainväliset lapsikaappaustapaukset kasvavat johtuen Euroopan alueen kansalaisten lisääntyvästä liikkumisesta, kasvavasta kansainvälisten pariskuntien avioerokäsittelymääristä sekä laillisen huoltajuuden käsitteen laajenemisesta koskemaan useampia henkilöitä yksittäistapauksissa (Directorate-General for Internal Policies 2015, 17). Euroopan tasolla vuonna 2019 ilmitulleisiin lapsikaappaustapauksiin pohjautuen kaappaajana oli hieman useammin äiti (54,8 %) kuin isä (43,7 %). 1,6 % tapauksista kyseessä oli joku muu huoltaja. (Missing Children Europe 2020, 4.)

2.2 Maantieteellinen jakautuminen

Vuonna 2019 valtaosa Suomessa käynnissä olevista lapsikaappauksista kohdistui Euroopan ja Aasian alueelle (Kaatut lapset ry 2020). Euroopan alueella vuonna 2019 tapahtuneista lapsikaappaustapauksista 51 % tapahtui kahden EU-maan välillä ja 40 % EU-maan ja muun maan välillä (Missing Children Europe 2020, 4).

KUVA 1. Lapsikaappauksien alueellinen jakautuminen vuonna 2019 (Juha Jaakkola, Oikeus- ja Ulkoasiainministeriön tilastojen pohjalta).

Kuvan 1 perusteella yksittäisiä valtioita, joihin kaapattiin lapsia muita enemmän, olivat vuonna 2019 Ranska, Irak ja Thaimaa. On loogista, että kohdemaina painottuvat lähellä olevat Euroopan ja Aasian valtiot, joiden välillä on hyvät kulkuyhteydet Suomeen. Ennen Venäjän liittymistä Haagin sopimusvaltioksi vuonna 2013, se oli suurin lapsikaappausten kohdema.

Pitkällä tähtäimellä Suomesta kaapataan eniten lapsia muihin länsimaihin. Vuosikymmen aikaisemmin Yhdysvallat oli suosittu kaappauskohdema. Karkeasti noin joka viides kaappauksista tehdään Ruotsiin tai Viroon (Varis 2019). Tiettyjen valtioiden kohdalla voi esiintyä vaikeuksia saada lapsi palautettua riippumatta kansainvälisistä sopimuksista. Tällaisia maita ovat muun muassa Norja, Yhdysvallat, Etelä-Amerikan valtiot, Venäjä, Puola, Unkari sekä valtiot, joissa esiintyy korruptiota. (Räisänen 2020.) Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuolisista maista viime vuosina on eniten lapsia kaapattu Irakiin (Harju 2020).

3 TUNNUSMERKISTÖ, TÄRKEIMMÄT SOPIMUKSET JA KESKEISTÄ LAINSÄÄDÄNTÖÄ

3.1 Lapsikaappaus

Kuten minkä tahansa muunkin rikosnimikkeen kohdalla, tulee tarkastella tekoa objektiivisesti vaihe vaiheelta, täyttyykö teon kuvauksessa se tunnusmerkistö, joka laissa on määritetty. Lapsikaappaus rikosnimikkeenä otettiin mukaan rikoslakiin vuonna 2006, sillä koettiin että lapsikaappaus vaarantaa lapsen olosuhteita ja Suomen lainsäädäntö koettiin erittäin lieväksi lapsikaappajia kohtaan (Eduskunta LA 60/2004 vp).

Aiemman voimassa olleen lainsäädännön mukaan Suomen lainsäädännössä ei ollut erillistä rangaistussäännöstä kansainvälisestä lapsikaappauksesta, vaan ainoastaan lapsen omavaltaisesta huostaanotosta oleva rangaistussäännös, josta maksimirangaistus oli kuusi kuukautta vankeutta. Lapsen viemistä ulkomaille pidettiin kuitenkin moitittavampana tekemuotona ja rangaistusasteikkoa haluttiin korottaa laajemman pakkokeinojen käytön mahdollistamiseksi. (HE 169/2005, 34.)

Lapsikaappaus rikosnimikkeenä on määritelty rikoslain (RL, 39/1889) 25 luvun 5 a §:ssä (1161/2005):

Jos lapsen omavaltaisessa huostaanotossa

- 1) *lapsen huoltoa koskevia oikeuksia loukatun lapsi viedään pois asuinvaltiostaan tai jätetään palauttamatta sinne ja*
- 2) *lapsen huoltoa koskevia oikeuksia oli poisviemisen tai palauttamatta jättämisen hetkellä tosiasiallisesti käytetty tai olisi käytetty ilman poisviemistä tai palauttamatta jättämistä*

rikoksentehtyjä on tuomittava lapsikaappauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Kohdan kaksi mukainen huoltoa koskevien oikeuksien tosiasiallinen käyttäminen tai käyttäminen ilman poisviemistä tai palauttamatta jättämistä tarkoittaa hallituksen esityksen mukaan sitä, että lapsen ja huoltajan välillä on vallinnut huoltosuhde tai sellainen huoltosuhde olisi muodostunut ilman kaappausta (HE 169/2005; 10, 56).

Tarkemmin huoltoa koskevia oikeuksia on käsitelty myöhemmin Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta -otsikon alla.

Hallituksen esityksen mukaan rangaistusta määritettäessä seuraamus tulisi suhteuttaa muiden rikoslain 25 luvun rikoksiin ja niiden maksimirangaistuksiin (HE 169/2005, 44). Esi-merkkinä esitys käyttää vapaudenriistoa ja jos sellaisia piirteitä esiintyy lapsikaappausasiassa, voisi vapaudenriistoa kohdella ankarampana tekona kuin lapsikaappausta huolimatta siitä, että molemmissa on sama rangaistusmaksimi. Nimikkeet voidaan toki arvioida saman tasoisiksi, kun huomioidaan lapsikaappauksen aiheuttamat haitat lapselle. (HE 169/2005, 44.)

Säädetty rangaistusmaksimi mahdollistaa pakkokeinolain (PKL, 806/2011) mukaisten pakkokeinojen kuten matkustuskielto, pidättäminen ja vangitseminen käyttämisen (HE 169/2005, 57).

Koska lapsikaappauksesta säädetty rangaistusmaksimi (kaksi vuotta) on suurempi kuin yksi vuosi, mahdollistaa se harkittavaksi muun muassa rikoksesta epäillyn luovuttamisen (Laki rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä (1286/2003) 2 §, Laki rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta (456/1970) 4 § (1287/2003)). Käytännössä soveltaminen edellyttää vangitsemispäätöstä sekä vähintään 4 kuukauden vankeusrangaistusta (Laki rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä 53 §). Yli vuoden mahdollinen vankeusrangaistus tai 4 kuukauden annettu vankeusrangaistustuomio mahdollistaa myös eurooppalaisen pidätysmääräyksen antamisen (2002/584/YOS, 2 artikla, 1 kohta). Hallituksen esityksen mukaan rikoksesta tulisi kuitenkin pääsääntöisesti kiinteän vankeusrangaistuksen sijaan tuomita ehdollista, sillä teko tai vastaajan aiempi rikollisuus ei välttämättä edellytä ehdotonta vankeusrangaistusta (HE 169/2005, 34).

Tässä opinnäytetyössä käsitelen aihetta keskittyen rikosnimikkeeseen *Lapsikaappaus*, mutta jotta voidaan ymmärtää nimikkeen tunnusmerkistön sisältö, tulee ensin määritellä rikosnimikkeen *Lapsen omavaltainen huostaanotto* tunnusmerkistö, koska rikosnimike *Lapsikaappaus* on rikosnimikkeen *Lapsen omavaltainen huostaanotto* kvalifioitu tekomuoto. Toisin sanoen, jotta henkilö voisi syyllistyä lapsikaappaus nimiseen rikokseen, toiminnan tulee ensin täyttää rikosnimikkeen *Lapsen omavaltainen huostaanotto* tunnusmerkistö ja tämän jälkeen vielä *Lapsikaappauksen* ensimmäisen momentin ensimmäisen kohdan ja toisen

kohdan erityisedellytykset. Lapsen omavaltainen huostaanotto määritellään RL 25 luvun 5 §:ssä (1161/2005):

Jos kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen vanhempi, kasvatusvanhempi tai huoltaja taikka lapselle läheinen henkilö omavaltaisesti ottaa lapsen huostaansa tai muun edellä mainitun henkilön huostaan siltä, jonka huostassa lapsi on, hänet on tuomittava, jollei teko ole rangaistava 5 a §:ssä tarkoitettuna lapsikaappauksena, lapsen omavaltaisesta huostaanotosta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Omavaltaisudella tarkoitetaan hallituksen esityksen mukaan samaa kuin luvattomuudella (HE 169/2005, 55). Lapsikaappaukseen syyllistyvää ei tuomita erillisestä lapsen omavaltaisesta huostaanotosta (HE 169/2005; 47, 55). Huomionarvoista on, että vaikka YK:n lapsenoikeuksien sopimuksen (LOS) (SopS 59/1991) mukaan määritellään kaikki alle 18-vuotiaat lapsiksi, rikosnimikkeeseen *lapsen omavaltainen huostaanotto* ja sitä kautta myöskään *lapsikaappaukseen* ei voi syyllistyä, mikäli teon kohteena oleva lapsi on täyttänyt 16 vuotta.

Lapsikaappaukseen voi syyllistyä niin vanhempi, huoltaja kuin läheinen henkilökin. Tällainen läheinen henkilö voi olla esimerkiksi lähisukulainen tai henkilö, jonka luona lapsi on poikkeuksellisesti hoidossa. (Poliisihallitus 2016.) *Lapsen omavaltainen huostaanotto* sekä *Lapsikaappaus* ovat rikosnimikkeinä virallisen syytteen alaisia rikoksia, joten syyttäjä voi nostaa asiassa syytteen, vaikka asianomistajalla ei olisikaan rangaistusvaatimusta. Siitä huolimatta on otettava huomioon rikosnimikkeitä koskevat syyteoikeuden rajoitussäännökset RL 25 luvun 9 § (441/2011) sekä 25 luvun 9 a § (673/2014). (HE 169/2005, 35.)

RL 25 luvun 9 § koskee 25 luvun vapautteen kohdistuvien rikosten syyteoikeutta. Sen 2 momentin mukaan:

Syyttäjä ei saa nostaa syytettä lapsen omavaltaisesta huostaanotosta, jos se olisi vastoin lapsen etua. Ennen syytteen nostamista on kuultava sen kunnan sosiaalilautakuntaa, jossa lapsella on asuinpaikka tai jossa lapsi oleskelee tai jolla muuten ilmeisesti on parhaat tiedot lapsesta.

Koska lapsikaappaus nimikkeenä on niin keskeisesti riippuvainen nimikkeen lapsen omavaltainen huostaanotto -nimikkeestä, ei syyttäjä voi nostaa syytettä myöskään lapsikaappauksesta, jos RL 25 luvun 9 § mukaisesti hän ei voi nostaa syytettä lapsen omavaltaisesta

huostaanotosta. Tämän lisäksi on säädetty lapsikaappaus -nimikettä koskeva syyteoikeuteen liittyvä erillinen pykälä RL 25 luvun 9 a §:ssa:

Lapsikaappauksesta voidaan jättää syyte ajamatta tai rangaistus tuomitsematta, jos rikoksesta epäilty tai rikoksenteijä on vapaaehtoisesti palauttanut lapsen, jos lapsen etu sitä vaatii tai oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on tekoon johtaneet syyt huomioon ottaen pidettävä kohtuuttomina.

Tässä merkillepantavaa on sana ”vapaaehtoisesti”. Tilanne, jossa epäillyltä on poliisi joutunut ottamaan lapsen, ei siis siten täytä tätä vaatimusta. Kyse on ennemminkin tilanteista, joissa huoltaja palauttaa lapsen oma-aloitteisesti tai viranomaisen pyynnöstä. Tieto 9 a §:n säännöksestä tulisi saattaa epäillyn tietoon mahdollisimman pian. (HE 169/2005, 58.) Syyttämättä jättäminen on mahdollisuus, eikä sen pitäisi olla automaatio (Eml.). Toki mahdollisuus pykälän hyödyntämiseen on olemassa, jos lapsen etu sitä vaatii taikka oikeudenkäynti ja rangaistus katsotaan tekoon johtaneisiin syihin nähden kohtuuttomaksi.

Alun perin lapsikaappauksen syyteoikeutta koskeva 9 a § on säädetty edistämään lapsen soinnollista palauttamista, sillä pelättiin että rangaistusuhka kansainvälisestä lapsikaappauksesta heikentää mahdollisuuksia saada lapsi palautettua (HE 169/2005, 35). Syyttämättäjättämispäätöstä tukee usein se, että harvoin riita-asioiden käsittely rikosasiaana on hyvä ratkaisu kenenkään kannalta, etenkin lapsen. Päätöksessä tulee huomioida teon moitittavuus ja vakavuus sekä kansainvälisen lapsikaappauksen rooli raskauttavampana rikoksena lapsen omavaltaiseen huostaanottoon nähden. (HE 169/2005, 35.)

Kansainvälinen lapsikaappaus on Suomen rikoslaissa (39/1889) rangaistavaa muiden edellytysten täytyessä riippumatta siitä, onko lapsi viety Suomesta tai jätetty palauttamatta Suomeen tai tuotu Suomeen tai jätetty palauttamatta Suomesta taikka täytyykö rikos jo esimerkiksi aluksessa. (RL; 1 – 2 §, 5 – 8 §).

Koska lapsikaappaus on kansainvälisiä piirteitä omaava rikos, on kiinnitettävä huomiota myös RL 1 luvun 11 §:ssä (626/1996) mainittavaan kaksoisrangaistavuuden vaatimukseen.

Milloin rikos on tehty vieraan valtion alueella, Suomen lain soveltaminen voidaan perustaa 5, 6 ja 8 §:ään vain, jos rikos myös tekopaikan lain mukaan on rangaistava ja siitä olisi voitu tuomita rangaistus myös tämän vieraan valtion

tuomioistuimessa. Rikoksesta ei silloin saa tuomita ankarampaa seuraamusta kuin siitä tekopaikan laissa säädetään.

(RL, 1 luku, 11 §, 1 mom.)

Lapsikaappaus ja lapsen omavaltainen huostaanotto on rangaistavaa vain täytettynä tekona. Yritys ei ole rangaistavaa. Sen sijaan, jos teon myötä kyseeseen voisi tulla muitakin rikosnimikkeitä, voi niiden osalta olla yrityskin rangaistavaa. Muut rikosnimikkeet tulisivat *Lapsikaappaus* nimikkeen ohella, sillä lapsikaappauksen tunnusmerkistö ei sisälly minkään muun rikoksen tunnusmerkistöön. (HE 169/2005, 44.) Muita rikosnimikkeitä, joihin saattaa syyllistyä lapsikaappauksen ohella ovat esimerkiksi vapaudenriisto, törkeä vapaudenriisto tai panttivaningin ottaminen. Näistä ainoastaan panttivaningin ottaminen on yrityksenäkin rangaistavaa. (Poliisihallitus 2016.) Hallituksen esitysten mukaan vapaudenriisto ei voi tulla kysymykseen, jos riittävän kehittynyt lapsi on suostunut muuttamiseen tai halunnut sitä. Pienen lapsen kohdalla se saattaa kuitenkin tulla harkittavaksi. (HE 169/2005, 55.) Jätän tässä opinäytetyössä aiheen rajaamiseksi lapsikaappausrikoksen ohella mahdollisesti harkittavaksi tulevat nimikkeet kuitenkin syvällisemmin käsittelemättä.

Yhtenä syynä miksi lapsikaappaus rikosnimike otettiin lainsäädäntöön, oli ennalta estävä vaikutus niitä kohtaan, jotka harkitsivat lapsen kaappaamista ulkomaille voidakseen välttyä rangaistukselta ja pysytellä suomalaisen oikeusjärjestelmän ulkopuolella (HE 169/2005, 19 – 20).

3.2 Haagin lapsikaappaus sopimus

Tässä luvussa käsiteltävä Yksityisoikeuden alaa koskeva yleissopimus kansainvälisestä lapsikaappauksesta (SopS 57/1994) tunnetaan myös nimellä Haagin lapsikaappaus sopimus. Se on tärkein lapsikaappausasioita ja tarkemmin lapsen palauttamista koskeva kansainvälinen sopimus. Sopimus on tehty 25.10.1980 Haagissa ja Suomi on ollut siihen sitoutuneena 1.8.1994 alkaen. Sopimuksen merkitystä kuvaa hyvin se, että suuri osa lapsista, jotka on kaapattu sopimuksen ulkopuolisiin maihin, jää palauttamatta (Kaatatut lapset ry 2020). Oikeusteitse käsiteltävässä lapsen palautusasiassa ei ole tarkoitus käsitellä rikosasiaa taikka huoltajuusasiaa, vaan ne käsitellään omina asioinaan. Tällöin lapsen palauttamista koskevissa oikeudenkäynneissä ei käydä läpi kaikkia osapuolien väittämiä perusteellisesti. (Salmela 2019, 63.)

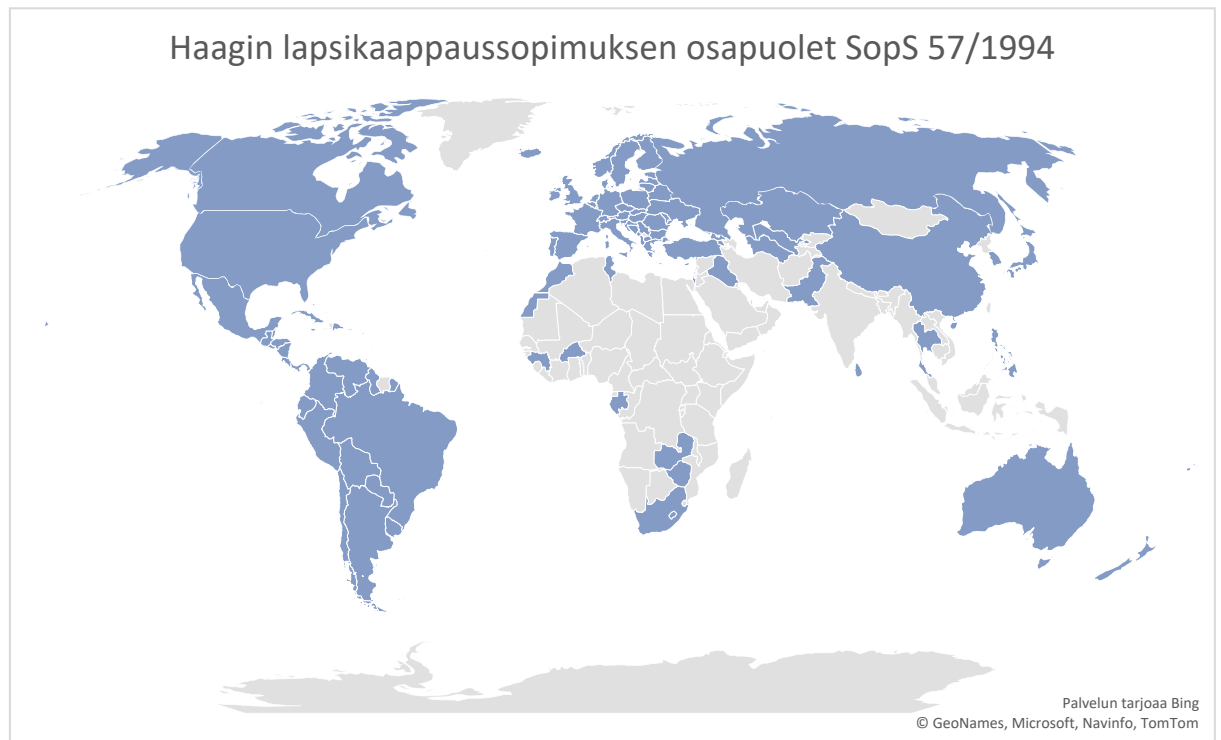
Käytännössä lapsikaappausasioissa sovelletaan juuri Haagin lapsikaappaus sopimusta (Polisihallitus 2016). Tässä osiossa esittelen aiheen kannalta mielestäni tärkeimpiä kohtia Haagin lapsikaappaus sopimuksesta. Tarkemmin Haagin lapsikaappaus sopimusta ja sen käyttämistä suomalaisissa tuomioistuimissa on käsitelty Asta Olkkosen tekemässä opinnäytetyössä *Kansainvälisen lapsikaappauksen ilmiöitä. Haagin lapsikaappaus sopimuksen soveltaminen suomalaisessa tuomioistuimessa* (Olkkonen 2018).

Sopimuksen tarkoitus on turvata sopimusvaltioon luvatta viedyn tai sieltä luvatta palauttamatta jääneen lapsen pikainen palauttaminen (SopS 57/1994, 1. artikla, 1 mom. a kohta). Sopimusta sovelletaan lapsiin, jotka ovat alle 16 vuotta ja joiden asuinpaikka oli sopimusvaltiossa välittömästi ennen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevien oikeuksien loukkaamista (SopS 57/1994, 4. artikla). Sopimuksen 5. artikla määrittelee huoltoa koskevat oikeudet sisältämään lapsen henkilöä koskevat oikeudet kuten oikeuden määrätä lapsen asuinpaikasta. Asuinpaikka on kuitenkin oikeuskäytännössä havaittu vaikeasti määriteltäväksi (Salmela 2019, 5).

Sopimuksen 6. artikla antaa sopimusvaltioille veloitteen nimetä keskusviranomaisen hoitamaan sopimuksen alaisia velvoitteita. Suomi on tällaiseksi keskusviranomaiseksi asettanut oikeusministeriön (Asetus kansainvälisestä lapsikaappauksesta tehdyn yksityisoikeuden alaa koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta 3 §).

Sopimuksessa on tällä hetkellä vuonna 2020 mukana 102 valtiota ja itsehallintoaluetta (HCCH 2020). Sopimusvaltioiden maantieteellinen sijainti on kuvattu karttapohjalla kuvassa 2. Osa sopimusvaltioista soveltaa sopimusta vain tiettyjen valtioiden osalta (esim. Irak). Ajantasaisen sopimusluettelon ja muuta aiheeseen liittyvää tietoa löytää osoitteesta: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24>.

KUVA 2. Haagin lapsikaappausopimuksen osapuolet kartalla lokakuussa 2020 (Juha Jaakkola HCCH 2020 pohjalta).

Osa sopimuksen osapuolista on hyväksynyt sopimuksen tietyin varauksin, mutta niiden kaikkien läpikäyminen ei ole tämän opinnäytetyön kannalta tarkoituksen mukaista. Suomen tekemät varaukset koskevat hakemusten kielivaatimuksia sekä oikeudenkäyntikorvausvelvollisuuksia. (SopS 57/1994, 2 §.)

Sopimuksessa on määritelty yksityiskohtaisesti keskusviranomaisen vastuualueet sekä muun muassa lasten palauttamiseksi tehtävän hakemuksen sisältö. Hakemuksen tulee pitää sisällään henkilötiedot lapsesta, hakemuksen tekijästä ja lapsen väitetyistä vieneistä henkilöistä, lapsen syntymäaikaa koskevat tiedot, lapsen palauttamista koskevan vaatimuksen perusteet, kaikki tiedot lapsen olinpaikasta ja henkilöstä, jonka luona lapsen oletetaan olevan. Lisäksi voidaan hakemukseen liittää asiaa koskevat päätökset tai sopimukset, toimivaltaisen viranomaisen todistus siitä valtiosta, johon lapsi on viety sekä muut asiaa koskevat asiakirjat. (SopS 57/1994, 8. artikla.)

Hakemuksen tekeminen kuuluu sille henkilölle, laitokselle tai muulle elimelle, joka väittää lapsen olevan viety tai jätetty palauttamatta lapsen huoltoa koskevien oikeuksien vastaisesti. Hakemus voidaan toimittaa asuinvaltion keskusviranomaiselle taikka sen sopimusvaltion

keskusviranomaiselle, johon lapsi on viety. (SopS 57/1994, 8. artikla.) Mikäli hakemus toimitetaan asuinvaltion keskusviranomaiselle, on tämän toimitettava hakemus viipymättä sen sopimusvaltion keskusviranomaiselle, johon lapsi on viety (Eml. 9. artikla).

Oikeus- tai hallintoviranomaisen on annettava päätös kuuden viikon sisällä hakemuksen vastaanottamisesta taikka sen on pyynnöstä annettava selvitys viivästyksen syistä (SopS 57/1994, 11. artikla).

Sopimuksen 3. artikla määrittelee luvattoman poisviemisen tai palautta jättämisen käsitteet:

Lapsen poisviemistä tai palauttamatta jättämistä on pidettävä luvattomana, jos

- a) se loukkaa huoltoon liittyviä oikeuksia, jotka kuuluvat henkilölle, laitokselle tai muulle elimelle, - - ja*
- b) näitä oikeuksia oli poisviemisen tai palauttamatta jättämisen hetkellä tosiasiallisesti käytetty, - - tai olisi käytetty, jollei poisviemistä tai palauttamatta jättämistä olisi tapahtunut. - -*

Mikäli lapsi on 3. artiklassa määrätyllä tavoin viety asuinvaltiosta tai jätetty sinne palauttamatta, tulee sen valtion oikeus- tai hallintoviranomaisen, jossa lapsi on, määrätä lapsi välittömästi palautettavaksi asian tultua vireille vuoden kuluessa siitä, kun lapsi on viety. Palautusmääräys on tehtävä myös tämän ajan jälkeen, mikäli lapsen ei katsota sopeutuneen uuteen ympäristöön. (SopS 57/1994, 12. artikla.)

Palautusmääräystä ei kuitenkaan tarvitse tehdä, jos se, joka vastustaa palautusta näyttää toteen, että:

- lapsen huoltoa koskevia oikeuksia ei lapsen viemisen tai palauttamatta jättämisen ajankohtana ole tosiasiallisesti käytetty, tai
- huoltaja oli poisviemisen tai palauttamatta jättämisen aikana tai jälkeen sen hyväksynyt tai
- on olemassa vakava vaara, että lapsen palauttaminen saattaisi lapsen alttiiksi ruumiillisille tai henkisille vaurioille tai muuten kestäättömään tilanteeseen.

(SopS 57/1994, 13. artikla.)

13. artiklan mukaan myös lapsen vastustaminen palautusasiassa vaikuttaa asian, mikäli lapsi on siinä iässä, että mielipiteeseen kiinnitetään huomiota. Palautusta ei voida suorittaa

maahan, jossa lapsi ei ole syntymänsä jälkeen käynyt. Tämä koskee esimerkiksi tilanteita, jossa äiti vie vielä syntymättömän lapsensa toiseen valtioon. (Kallinen 2015, 7.)

Jokaisen sopimusvaltion keskusviranomaisen vastaa sopimuksen soveltamisen kustannuksista. Keskusviranomaisen ei saa vaatia maksuja menettelyn kustannuksista, pois lukien kustannukset, jotka aiheutuvat lapsen palauttamisen toimeenpanosta. Nämä kustannukset voi velvoittaa kuitenkin sen maksettavaksi, joka on lapsen vienyt tai jättänyt palauttamatta. (SopS 57/1994 26. artikla.) Haagin lapsikaappaussopimukseen liittyvä palauttamisesta annettu päätös ei ratkaise lapsen huoltoa, eli toisin sanoen se ei ota kantaa lapsen huoltajien paremmuudesta. Palauttamisen jälkeen huoltoasiaa voidaan käsitellä oikeusteitse lapsen asuinpaikkavaltiossa. (Oikeusministeriö ym. 2013.)

Sopimuslainsäädännön keskittymisellä lapsen palauttamiseen ja asian käsittelyyn lapsen kaappausta edeltäneen asuinpaikkavaltion tuomioistuimessa pyritään osalta siihen, ettei toinen vanhemmista voisi saada omassa maassaan parempaa asemaa huoltajuuskiistaan ja siten saada hyötyä lapsen kaappaamisesta ulkomaille. (Kallinen 2015, 7.)

3.3 Luxemburgin yleissopimus

Luxemburgin yleissopimus tunnetaan myös nimellä Euroopan neuvoston sopimus tai viralliselta nimeltään Eurooppalaisena yleissopimuksena lastenhoitoa koskevien päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta ja lasten palauttamisesta (SopS 56/1994) ja se koskee myös lapsikaappaustapauksissa lapsen palauttamista. Sopimuksen tarkoitus on korostaa lapsen etua päätöksissä lapsen huollosta. Luxemburgin sopimus on lapsikaappaustapauksissa vähemmän käytetty kuin Haagin lapsikaappaussopimus (Rantala 2020).

Oleellisesti sopimus ei eroa sisällöltään merkittävästi Haagin lapsikaappaussopimuksesta. Se on solmittu 20.5.1980 Luxemburgissa ja Suomi on sitoutunut siihen 1.8.1994 alkaen. Se on siis tehty ennen Haagin lapsikaappaussopimusta. Sopimuksen ovat allekirjoittaneet seuraavat 37 valtiota: Alankomaat, Andorra, Belgia, Bulgaria, Espanja, Irlanti, Islanti, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Kreikka, Kypros, Latvia, Liechtenstein, Liettua, Luxemburg, Makedonia, Malta, Moldova, Montenegro, Norja, Portugali, Puola, Ranska, Romania, Ruotsi, Saksa, Serbia, Slovakia, Suomi, Sveitsi, Tanska, Tshekki, Turkki, Ukraina, Unkari ja Viro. (SopS 56/1994.)

Luxemburgin sopimuksen mukaan kunkin sopimusvaltion keskusviranomaisen on ryhdyttävä tarpeellisiin toimiin lapsen olinpaikan selvittämiseksi, turvaututtava tarpeellisiin väliaikaistoimiin välttyäkseen lapsen tai hakijan etujen vaarantumiselta, varmistettava, että päätös tunnustetaan tai pannaan täytäntöön; varmistettava, että lapsi palautetaan hakijalle, mikäli täytäntöönpanoon suostutaan sekä tiedotettava pyynnön tehneelle viranomaiselle toimenpiteistä (SopS 56/1994, 5. artikla, 1. kohta).

Suomessa Luxemburgin sopimuksessa tarkoitettu keskusviranomainen on oikeusministeriö (Asetus lasten huoltoa koskevien päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta ja lasten palauttamisesta tehdyn eurooppalaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta 4§). Luxemburgin sopimukseen nojaavat hakemukset lasten palauttamisesta, noudattavat korkeintaan kuuden kuukauden aikarajaa hakemuksen toimittamiselle lapsen kaappaus- tai palauttamatta jättämisen hetkestä (SopS 56/1994, 9. artikla).

Sopimuksen 8. artiklan mukaan tilanteissa, joissa luvattoman poisviemisen tapauksessa lapsi ja hänen vanhempansa ovat yksinomaan lapsen huoltoa koskevan päätöksen antaneen valtion kansalaisia, lapsen asuinpaikka oli tuon valtion alueella ja palautuspyyntö on toimitettu keskusviranomaiselle kuuden kuukauden kuluessa, keskusviranomaisen on ryhdyttävä välittömästi toimiin lapsen palauttamiseksi huoltajalle (SopS 56/1994, 8. artikla). Muissa kuin näissä tapauksissa, voidaan päätöksen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta kieltäytyä 9. artiklan mukaan vain silloin, jos päätös on annettu vastaajan tai tämän laillisen edustajan poissa ollessa ja hänelle ei ole toimitettu riittävän ajoissa asiakirjoja, jotta hän olisi voinut valmistautua vastaamaan. Tämä ei kuitenkaan koske tilanteita, jossa vastaaja on salannut olinpaikkansa. Myöskään palauttavaa päätöstä ei tarvitse noudattaa tapauksissa, joissa viranomaisen toimivalta ei ole perustunut vastaajan asuinpaikkaan, lapsen vanhempien viimeiseen yhteiseen asuinpaikkaan tai lapsen asuinpaikkaan taikka päätös on ristiriidassa lapsen kaappauksen kohdevaltiossa ennen poisvientiä täytäntöönpanokelpoiseksi tulleen lapsen huoltoon liittyvän päätöksen kanssa paitsi, jos lapsi on asunut yli vuoden palautuspyynnön tehneessä valtiossa. (SopS 56/1994, 9. artikla.)

Muut perusteet päätöksen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta kieltäytymiseen ovat:

- mikäli päätös johtaa ristiriitaiseen tulokseen kohdevaltion lainsäädännön kanssa
- alkuperäinen päätös olosuhteiden muuttumisen vuoksi ei enää vastaa lapsen etua
- päätöksen vireillepanohetkellä lapsi oli kohdevaltion kansalainen ilman vastaavaa suhdetta alkuperävaltioon

- lapsi on kaksoiskansalainen ja asuinpaikka sijaitsee kohdevaltiossa
- jos päätös on ristiriidassa kohdevaltiossa annetun tai siellä täytäntöönpanokelpoisen päätöksen kanssa, johon johtanut menettely oli alkanut ennen kuin täytäntöönpanoa koskeva pyyntö oli tehty
- jos kieltäytyminen on lapsen edun mukaista.
(SopS 56/1994, 10. artikla.)

Muun muassa tilanne, jossa kaapattuja lapsia on useampia ja vanhemmat lapset eivät iän tai riittävän vanhana annetun kannanoton mukaan tule palauttamispäätöksen kohteiksi, voidaan nuorempien lasten osalta katsoa, ettei palauttaminen ja siten erottaminen sisaruksista olisi lapsen edun mukaista (Mikkola 2012, 121).

Suomi on sitoutunut Luxemburgin sopimukseen samoin varauksin kuin Haagin sopimukseenkin (Asetus lasten huoltoa koskevien päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta ja lasten palauttamisesta tehdyn eurooppalaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta 2 – 3 §).

3.4 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

Koska lapsikaappauksen tunnusmerkistön toteutuminen on riippuvainen lasta koskevien huollollisten oikeuksien loukkaamisesta, tulee näistä oikeuksista olla tietoinen. Suomessa keskeisin laki koskien lapsen huoltoa on *Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta* (Huoltolaki) 361/1983. Lain merkitys ja samalla koko lapsen huollon tavoite kiteytyy Huoltolain 1 §:ssä 1 momentissa (190/2019):

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava.

--

Kaiken kaikkiaan siis mistään kevyestä tehtävästä ei ole kysymys. Tilanne, jossa lapsi vietään toisen huoltajan luota toiseen valtioon, on vastoin 1 §:n, 1. momentin velvoitetta turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet lapsen vanhempiin. Lapsen huoltajiksi laki määrittää lapsen vanhemmat tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Huoltosuhde päättyy vasta, kun lapsi täyttää 18 vuotta (Huoltolaki 3 § (352/2019)). Huoltajuus voi määräytyä avioliiton,

vanhempien välisen sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen perusteella (Oikeusministeriö ym. 2013).

Huoltolain 4 § 1. mom. kuvailee huoltajan tehtävät:

Lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin 1 §:ssä säädetään. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, koulutuksesta, asuinpaikasta, harrastuksista sekä muista henkilökohtaisista asioista.

Huoltolain 5 §:n mukaan asiassa, jolla on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, on huoltajien päätettävä asiasta yhdessä, jollei lapsen etu ilmeisesti muuta vaadi. Lain 5 a §:n (190/2019) mukaan lapsen vanhemman on ilmoitettava toiselle vanhemmalle aikomuksesta muuttaa asuinpaikkaa, jos sillä olisi vaikutus lapsen huollon ja tapaamisoikeuden toteutumiseen. Ilmoitus on tehtävä, jos mahdollista, vähintään kolme kuukautta ennen muuttoa. Ilmoitusvelvollisuudesta saa poiketa vain henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan välittömän ja vakavan uhan torjumiseksi (Huoltolaki 5 a §, 3. mom.). Tämä koskee esimerkiksi akuuttia uhkaa toisen huoltajan hengelle tai terveydelle tai esimerkiksi pelkoa siitä, että lapsi siepattaisiin ”takaisin”. Mikäli lapsi asuu vain toisen vanhempansa luona, tapaamisoikeuden (Huoltolaki 2 §) tarkoitus on turvata lapselle läheinen suhde tähänkin vanhempaan. Käytännössä tämä tarkoittaa oikeutta ajoittain tavata, vierailta tai pitää yhteyttä.

Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat molemmat huoltajia. Muussa tapauksessa huoltaja on lapsen synnyttänyt äiti. Avioliitto lapsen syntymisen jälkeen lapsen biologisen vanhemman kanssa johtaa myös molempien huoltajuuteen, mikäli toinen on ollut yksinhuoltajana ennen avioliittoa. (Huoltolaki 6 §.) Myös mikäli vanhemmuuden tunnustaminen ennen lapsen syntymää johtaa tunnustajan huoltajuuteen vahvistuksen jälkeen (Huoltolaki 6 a §). Vanhemmat voivat toki keskenään sopia yhteishuoltajuudesta tai yksin huoltajuudesta toisen vanhemman osalta taikka huoltajuuden uskomisesta vähintään toisen vanhemman ohella kolmannelle henkilölle, lapsen asumisjärjestelyistä sekä tapaamismahdollisuuksista (Huoltolaki 7-7 a §). Sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tehtävä kirjallisesti sen kunnan sosiaalilautakunnalle tai sosiaalipuolen toimielimelle, jossa lapsella on tai oli viimeksi asuinpaikka Suomessa taikka toimivaltaisen sosiaalilautakunnan puuttuessa Helsingin kaupungin sosiaalilautakunnalle. Sosiaalilautakunnan vahvistettua sopimuksen, se on voimassa. (Huoltolaki 8 §.) Sopimus pohja on löydettävissä

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivuilta (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 19.5.2020).

Tuomioistuin voi päättää lapsen huoltajuudesta vanhempien tai kolmannen osapuolen osalta sekä lapsen asumisjärjestelyistä ja oikeudesta tavata vanhempiaan. Myös vanhemmalla, joka ei ole huoltaja, on oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta. (Huoltolaki 9 §.)

Merkittävä pykälä tapaamistilanteisiin liittyvää mahdollista tulevaa lapsikaappausuhkaa epäillessä, on 9 b §, jonka 3. momentin mukaan:

Jos on perusteltua aihetta epäillä, että lapsi aiotaan viedä luvottomasti pois maasta, tuomioistuin voi määrätä valvotun tapaamisen edellytykseksi, että vanhemman, jota lapsella on oikeus tavata, on luovutettava oma ja hänen hallussaan oleva lapsen voimassa oleva passi sekä muut matkustusasiakirjat valvojalle tapaamisen ajaksi.
(Huoltolaki 9 b §)

Tarkemmin lapsen ja vanhemman välisistä valvotuista tapaamisista säädetään Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 27 §:ssä ja sillä pyritään varmistamaan tapaamisoikeuden toteutuminen lapsen edun mukaisesti, tarvittaessa valvotusti. Tämä valvoja voi myös keskeyttää tapaamisen, jos se on välttämätöntä lapsen edun varmistamiseksi. (Sosiaalihuoltolaki 27 § (292/2016).)

Asuinpaikka käsitteenä sekä asuinpaikan määrittäminen yksittäistapauksissa on varsin keskeinen lapsikaappaustapauksissa. Käytännössä asuinpaikalla tarkoitetaan sitä valtiota ja paikkaa missä lapsi tosiasiallisesti asuu ja missä lapsen keskeisin elinympäristö ja tärkein elämän keskipiste sijaitsee. Siihen vaikuttaa niin perhesuhteet kuin muutkin läheiset ihmiset. Käsitettä ei tule sotkea kotipaikan käsitteeseen, joka lähtökohtaisesti tarkoittaa sitä valtiota, jossa henkilön on tarkoitus asua pysyvästi tai toistaiseksi. Esimerkiksi myöhemmin luvussa 4.1 Oikeudellisista seuraamuksista läpikäytävässä KKO ennakkopäätöksessä 2019:37 lapsen asuinpaikaksi katsottiin Belgia, sillä lapsi oli asunut, käynyt koulua, saanut ystäviä ja oppinut kieltä siellä, vaikka lapsi olikin sekä Suomen että Iso-Britannian kansalainen ja riittäisä oli Suomessa asumisen pysyvyys. Elinympäristö varsinkin pienen lapsen tapauksessa on katsottu oikeuskäytännössä koostuvan perhepiiristä, jonka kanssa lapsi elää ja jotka hoitavat ja huolehtivat lapsesta (KKO 2019:37, perustelut 14. kohta). Keskeisimmin

asuinpaikan määrittely vaikuttaa siihen, kellä tai pikemminkin millä valtiolla on asiassa toimivalta (Salmela 2019, 28).

Suomessa tuomioistuin voi tutkia lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian, jos lapsella on asuinpaikka Suomessa asian tultua vireille, asuinpaikkaa ei kyetä selvittämään tai kotimaan levottomuuksien vuoksi lapsella ei ole asuinpaikkaa ja lapsi oleskelee Suomessa. Suomi katsotaan lapsen asuinpaikaksi, jos lapsi on asunut Suomessa vähintään vuoden yhtäjaksoisesti, jos ei muuta ilmene. Tuomioistuin voi käsitellä asian myös, jos lapsella on muu läheinen yhteys Suomeen tai huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia käsitellään avioliiton purkamista koskevan asian yhteydessä ja ainakin toisella vanhemmista on asuinpaikka Suomessa asian vireille tullessa, huoltajat ovat hyväksyneet asian tutkimisen Suomessa ja toimivallan käyttö on lapsen edun mukaista. (Huoltolaki 19 – 20 § (186/1994).) Suomessa tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen myös vaikka Suomen tuomioistuimella ei olisi toimivaltaa tutkia asiaa, jos se on aiheellista lapsen edun turvaamiseksi (Huoltolaki 21 § (186/1994)).

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva päätös, joka on annettu toisessa valtiossa, on tunnustettava asiaa käsittelevässä tuomioistuimessa, mikäli Helsingin käräjäoikeudelta ei ole haettu vahvistusta päätöksen tunnustamispäätöksestä Suomessa (Huoltolaki 25 § (662/2015)). Mikäli päätös on annettu Islannissa, Norjassa, Ruotsissa tai Tanskassa, se pannaan täytäntöön Suomessa ilman eri vahvistuksia (Huoltolaki 24 § (186/1994)). Toisessa valtiossa annettu päätös voidaan jättää tunnustamatta huoltolain 27 §:n mukaisesti, mikäli täytäntöönpano *johtaisi tulokseen, joka on vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perhettä ja lapsia koskevia peruseriaatteita* (1 mom. 1 kohta), tunnustaminen ei enää vastaa lapsen etua (1. mom. 2. kohta), lapsi oli Suomen kansalainen, asuinpaikka oli Suomessa (1 mom. 3. kohta), päätös on ristiriidassa Suomessa aiemmin annetun päätöksen kanssa (1 mom. 4. kohta) tai jos päätös on annettu sellaisessa valtiossa, joka ei ole Luxemburgin sopimuksen SopS 56/1994 mukainen osapuoli.

Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 5. luku käsittelee lapsen palauttamista Haagin sopimuksen (SopS 57/1994) nojalla. Mikäli lapsella on ollut asuinpaikka valtiossa, joka on Haagin lapsikaappausopimuksen osapuoli, välittömästi ennen luvatonta poisvientä tai palauttamatta jättämistä, lapsi on heti määrättävä palautettavaksi, ellei hakemusta ole tehty yli vuoden kuluttua poisviennin tai palauttamatta jättämisen hetkestä, lapsi on vakavassa

vaarassa joutua alttiiksi ruumiillisille tai henkisille vaurioille, lapsi on riittävän vanha ja vastustaa palautusta tai lapsi on täyttänyt 16 vuotta. (Huoltolaki 30, 34 § (186/1994).)

Vuoden aikaraja on otettu mukaan senkin takia, että harkittavaksi jäisi loukkaisiko palautus yli vuoden jälkeen kaappaamisesta lapsen etua. Vuosi on kuitenkin lapsen elämässä pitkä aika ja lapsi on voinut jo kotiutua uuteen asuinmaahansa. (Mikkola 2012, 109.) Vakavalla vaaralla tarkoitetaan tilannetta, jonka mukaan lapsi joutuisi esimerkiksi palaamaan sotatoukialueelle tai pakolaisleirille. Väkivallan uhkaan palautuksen hakijan toimesta on valtiotaitain suhtauduttu varsin kirjavasti, mutta jos hakija on tuomittu väkivallanteosta, joka on kohdistunut hakijan lapseen, kynnys palauttamisesta kieltäytymiseen on ylittynyt. Kieltäytymisperusteeksi ei kuitenkaan kelpaa tilanne, jossa lapsi palauttamisen myötä joutuisi ainoastaan taloudellisesti tai koulutuksellisesti heikompaan asemaan. (Salmela 2019; 48, 54.)

Helsingin hovioikeus on Suomessa ainoa toimivaltainen tuomioistuin antamaan määräyksen lapsen palauttamisesta (Huoltolaki 31 § (186/1994)). Ulkomailla annetun huoltopäätöksen taikka tuomion tunnustamisesta Suomessa käytetään nimitystä eksekvatuurimenettely. Eksekvatuurimenettelyssä ratkaistuja tapauksista vain harvoin järjestetään suullinen oikeudenkäynti ja lähtökohtana on, ettei toisessa valtiossa annettua tuomiota muuteta. (Mohsen & Puro 2013, 155 – 158.)

Huoltolain 35 §:n (186/1994) mukaan Suomessa Luxemburgin sopimuksen ja Haagin sopimuksen tarkoittamana keskusviranomaisena toimii oikeusministeriö ja sosiaalihuollon viranomaisten ja poliisin tulee antaa pyynnöstä virka-apua lapsen olinpaikan ja olosuhteiden selvittämiseksi, vieraan valtion päätöksen täytäntöönpanemiseksi, lapsen palauttamisen turvaamiseksi ja luvattoman poisviennin ehkäisemiseksi. Käytännössä virka-apu koskee lapsen olinpaikan selvittämistä poliisin osalta. Sosiaalitoimi avustaa tarvittaessa lasten olosuhteiden selvittämisessä. Lapsen ollessa ulkomailla, juuri olinpaikan selvittäminen on ongelmallista. (Rantala 2020.)

Huoltolain 48 a § (620/1996) antaa mahdollisuuden ulosottomiehelle tai poliisille huoltajan vaatimuksesta ottaa lapsi välittömästi haltuun väliaikaisena turvaamistoimena, jos on perusteltua aihetta otaksua, että huoltaja aikoo ilman toisen huoltajan suostumusta viedä lapsen luvatta pois maasta.

3.5 Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996)

Laki määrää nimensä mukaisesti lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien tuomioistuimen päätösten taikka sosiaaliviranomaisen sopimusten käytännön täytäntöönpanosta. Lain mukaan kaikki lapseen kohdistuvat toimenpiteet tulee suorittaa hienovaraisesti ja lasta järkyttämättä (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (Täytäntöönpanolaki 619/1996) 3 §).

Mikäli lapsi on täyttänyt 12 vuotta tai on tätä nuorempi, mutta kehitystasoltaan hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota, ei täytäntöönpanoon voida ryhtyä vastoin lapsen itsenäistä tahtoa (Täytäntöönpanolaki 2 §). Lapsen mielipiteen luotettavuuden määrittelemisessä on oikeuskäytännössä huomioitu oikeuskirjallisuudesta peräisin olevaa niin sanottua *informed consent* – oppia. Sen mukaan lapsen mielipiteen ilmaisua on pidettävä huomioonotettavana, jos lapsella on asiaan nähden riittävä päättämiskyky, hänelle on annettu tieto asiasta ja päätöksen seurauksista, hän on saanut harkita asiaa huolella ja hän on ilmaissut kantansa ilman pakkoa tai painostusta. (Salmela 2019, 69.)

Lapsi voidaan kuulla henkilökohtaisesti, jolloin se usein tehdään virka-apupyynnöllä sosiaaliviranomaisen kautta taikka poikkeuksellisesti muilla tavoin esimerkiksi kirjeellä (Mohsen & Puro 2013, 171). Mitä pidempään lapsi on viettänyt aikaa kaappaajavanhemman luona, sitä hankalammaksi luotettavan mielipiteen muodostaminen muuttuu ja se usein kallistuu kaappaajan eduksi, sillä lapsilla on taipumus myötäillä sen vanhemman mielipiteitä, jonka luona asuu (Salmela 2019, 74).

Huoltaja voi hakea täytäntöönpanoa kirjallisesti tuomioistuimen asemesta lapsen koti-, asuin- tai oleskelupaikan ulosottomieheltä, jos päätöksestä on kulunut alle kolme kuukautta (Täytäntöönpanolaki 4 § (156/2009)). Täytäntöönpanohakemuksen saavuttua käräjäoikeudelle, asiassa järjestetään sovittelu, ellei se ole lapsen edun vastaista, ilmeisen tuloksetonta aiemman sovittelun perusteella tai huoltoa koskevasta päätöksestä on alle kolme kuukautta, eikä sovittelulle ole erityistä syytä. (Täytäntöönpanolaki 6 – 9 §)

Määrätessään huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpantavaksi, tuomioistuin voi - -:

- 1) määrätä, että hakija tai hakijan vastapuoli ei saa muuttaa lapsen olinpaikkaa tai sijoittaa lasta hoidettavaksi kodin ulkopuolelle;
- 2) velvoittaa hakijan olemaan saapuvilla lasta noudettaessa;
- 3) määrätä, että hakijan on ennen tapaamisen tai luonapidon ajankohtaa ilmoitettava, jos hän on estynyt tapaamasta tai pitämästä lasta luonaan;
- 4) velvoittaa tapaamisoikeutta koskevassa täytäntöönpanossa hakijan tallettamaan oman ja lapsen voimassa olevan passin ulosottomiehen huomaan;
- 5) velvoittaa hakijan vastapuolen ilmoittamaan lapsen olinpaikan;
- 6) velvoittaa hakijan taikka hakijan vastapuolen muutoin tekemään jotain tai kieltää heitä tekemästä jotain; taikka
- 7) antaa muita sellaisia hakijaa tai vastapuolta velvoittavia määräyksiä, jotka ovat tarpeen täytäntöönpanon turvaamiseksi ja lapsen edun suojaamiseksi.

Velvoitteet täytäntöönpanon turvaamiseksi määrätään täytettäväksi sakon uhalla. - -

(Täytäntöönpanolaki 17 §)

Uhkasakko asetetaan euromäärältään kiinteänä tai erityisestä syystä juoksevana uhkasakona, joka kasvaa korkoa joko ajan tai noudattamattajättämiskertojen mukaan (Täytäntöönpanolaki 18 §).

Mikäli on syytä epäillä, että lapsi huoltoa koskevan päätöksen täytäntöönpanon estämiseksi viedään maasta tai viedään toiseen paikkaan tai asia on muutoin kiireellinen, tuomioistuim voi vastapuolta kuulematta määrätä sosiaalihuollon viranomaisen sijoittamaan lapsen laitokseen tai muuhun sopivaan hoitoon (Täytäntöönpanolaki 25 §, 1 mom.).

- - Erittäin kiireellisessä - - tapauksessa, jossa ei ole mahdollisuutta pyytää tuomioistuinta määräämään asiasta, ulosottomies tai poliisiviranomainen voi huoltajan vaatimuksesta - - ottaa lapsen välittömästi haltuunsa - -. Sosiaalihuollon viranomaisen on tällöin sijoitettava lapsi - -.

Ulosottomiehen tai poliisiviranomaisen on heti ilmoitettava - - toimenpiteestä - - tuomioistuimelle - -

(Täytäntöönpanolaki 25 §)

Toisin sanoen akuutissa kiiretilanteessa poliisiviranomainen voi huoltajan vaatimuksesta ottaa lapsen välittömästi haltuunsa, siitä riippumatta onko täytäntöönpanoasia vireillä, ja

sosiaaliviranomainen sijoittaa lapsen soveltuvaan hoitopaikkaan. Tästä on heti ilmoitettava tuomioistuimelle ja ulosottomiehelle, jos ulosottomiehellä on käsiteltävänä täytäntöönpanohakemus. Mikäli täytäntöönpanoasiaa ei ole ollut vireillä, voi sijoitus kestää käräjäoikeuden päätöksellä korkeintaan viikon (Täytäntöönpanolaki 25 §). Tästä väliaikaisesta turvaamistoimesta ei saa hakea muutosta valittamalla (Täytäntöönpanolaki 30 §, 1 mom. 3. kohta).

Täytäntöönpanolain 32 § 2 momentin nojalla, poliisi antaa virka-apua tuomioistuimen tai ulosottomiehen pyynnöstä lapsen ja huoltajan olinpaikan selvittämiseksi sekä päätöksen täytäntöönpanon turvaamiseksi.

3.6 Muita keskeisiä lainkohtia ja sopimuksia

Lapsia, lasten huoltoa ja lapsikaappaustilanteita koskevia sopimuksia ja lainkohtia on varsin runsaasti. Varsinkin länsimaiseen nykykulttuuriin kuuluukin lapsen haavoittuvan aseman huomioiminen ja erityisen tuen ja huolenpidon tarve yhteiskunnankin taholta.

Eurooppalaisessa lainsäädännössä ja oikeuskäytännössä on keskeisenä pidetty lapsikaappausasioissa myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) (63/1999) 8. artiklaa, jota tulisi oikeuskäytännön mukaan tulkita yhdessä Haagin lapsikaappausopimuksen ja lasten oikeuksien sopimusten kanssa (Käsikirja Euroopan lapsen oikeuksia koskevasta oikeudesta 2015).

Sopimuksen 8. artiklan mukaan:

Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta.

Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

(EIS 8. artikla: Oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta)

Muita keskeisiä kansainvälisiä sopimuksia, jotka saattaisivat tulla sovellettaviksi lapsikaappaustilanteissa tietyin edellytyksin ovat muun muassa Kansainvälinen yleissopimus panttivankien ottamista vastaan (SopS 38/1983), Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 19/1990) sekä Kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva

kansainvälinen yleissopimus (8/1976) (Oikeusministeriö ym. 2013). Näitä sopimuksia en kuitenkaan käsittele tässä opinnäytetyössä aiheen rajaamiseksi.

3.6.1 Yleissopimus lasten oikeuksista

Yhdistyneiden Kansakuntien Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991), joka tunnetaan myös nimellä LOS, on maailman ratifioituin ihmisoikeussopimus (Unicef 2020). Ainoana valtiona Yhdysvallat ei ole sitä vielä ratifioinut, vaikka muun muassa Somalian ja Etelä-Sudanin kaltaiset valtiot ovat näin tehneet vuonna 2015 (YK-liitto 2019)

Lapsen huollollisesti ja lapsikaappaustilanteitakin ajatellen sopimuksen tärkeimpiä kohtia on 3. artiklan ensimmäinen kohta, jonka mukaan kaikissa toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Tämä koskee niin julkista kuin yksityistäkin sektoria. (SopS 60/1991, 3. artikla, 1. kohta.) Sopimus velvoittaa sopimusvaltioita kunnioittamaan lapsen huoltajien vastuuta, oikeuksia ja velvollisuuksia sekä korostaa lapsen oikeuksia olla vanhempiansa hoidettavana (SopS 60/1991, 5. ja 7. artikla). Lapsen erottaminen vanhemmistaan saa tapahtua vain, jos toimivaltaisten viranomaisten mukaan se olisi lapsen edun mukaista (SopS 60/1991, 9. artikla).

Lapsikaappauksiin oleellisesti liittyvä yleinen velvoite on myös sopimuksen 11. artikla, jonka 1. kohdan mukaan sopimusvaltioiden on ryhdyttävä toimiin lasten laittomien maastakuljetusten tai palauttamatta jättämisten ehkäisemiseksi. Tällaisia toimia on artiklan 2. kohdan mukaan liittyminen kansainvälisiin sopimuksiin aiheeseen liittyen (SopS 60/1991, 11. artikla, 2. kohta).

3.6.2 Bryssel II a -asetus

Euroopan unionin neuvoston asetus N:o 2201/2003 tunnetaan paremmin nimellä Bryssel II a -asetus. Sitä sovelletaan, kun siviilioikeudellisessa asiassa tunnustettavana ja täytäntöön pantavana on Euroopan unionin toisessa jäsenvaltiossa annettu huoltopäätös (Oikeusministeriö ym. 2013 & EY 2201/2003). Asetus sitoo kaikkia muita jäsenvaltioita paitsi Tanskaa (EY 2201/2003, 2. artikla). Asetuksen hyödyntäminen yhdessä Haagin lapsikaappaus sopimuksen kanssa takaa nopean käsittelyajan lapsen palautusasioissa.

Asetuksen 10. artikla käsittelee toimivaltaa lapsikaappaustapauksissa. Sen mukaan, jos lapsi on viety luvatta pois maasta tai jätetty palauttamatta, toimivaltainen tuomioistuin on sen

jäsenvaltion tuomioistuin, jossa lapsi asui välittömästi ennen kaappausta. Toimivalta päättyy alkuperämaan tuomioistuimella, mikäli lapsi on saanut asuinpaikan toisesta jäsenvaltiosta ja jokainen huoltoon oikeutettu osapuoli on suostunut poisvientiin tai lapsi on asunut vähintään yhden vuoden uudessa jäsenvaltiossa, johon on jo sopeutunut ja ainakin yksi seuraavista edellytyksistä täyttyy: palauttamispyyntöä ei ole tehty vuoden kuluessa olinpaikan tietoon tulemisesta, palauttamispyyntö on peruttu tai asiassa on jo annettu päätös tai tuomio. (EY 2201/2003, 10. artikla.)

11. artiklan mukaan tuomioistuimen on annettava ratkaisu kuuden viikon kuluessa pyynnöstä, ja tilanteen mukaan on kuultava lasta itseään. Lapsen palauttamisen pyytäjää on kuultava asiassa tai päätös ei voi olla kielteinen. (EY 2201/2003, 11. artikla.) Asetuksen 21. artiklan mukaan jäsenvaltiossa annettu tuomio on tunnustettava myös muissa jäsenvaltioissa (EY 2201/2003). Bryssel II a -asetus on velvoittavuudellaan jouduttanut oikeuskäsittelyjen kestoja, ja asetuksen ulkopuolisissa maissa käsittely voikin olla hidasta (Rantala 2020).

3.6.3 Sopimus Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kesken yksityisoikeudellista vaatimusta koskevien tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta (SopS 56/1977)

Sopimus SopS 56/1977 säätelee Pohjoismaiden välillä yksityisoikeudellisten vaatimusten tuomioiden tunnustamista ja täytäntöönpanoa. Sen 1. artiklan mukaan sopimusvaltioissa eli Suomessa, Islannissa, Norjassa, Ruotsissa tai Tanskassa annettu tuomio, ratkaisu tai sovinto koskien yksityisoikeudellista vaatimusta tunnustetaan ja pannaan täytäntöön kohdemaan lain mukaisesti (SopS 56/1977, 1. artikla). Erityisjärjestelystä johtuen näiden valtioiden välillä noudatetaan ensisijaisesti tätä sopimusta (Oikeusministeriö ym. 2013).

3.6.4 Lastensuojelulaki (417/2007)

Eräs ääri vaihtoehto lapsikaappausuhan ollessa akuutti, on Lastensuojelulain (417/2007) mukainen kiireellinen sijoitus (Oikeusministeriö ym. 2013).

Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä ...

(Lastensuojelulaki 417/2007, 40 §, 1 mom. 1. kohta)

Tämän lisäksi toimenpide ei saa olla lapsen edun vastaista eikä avohuolto ole tilanteeseen soveltuva. Mikäli nämä edellytykset huomioiden voidaan katsoa lapsen olevan välittömässä vaarassa, voidaan lapsi ottaa kiireellisesti sosiaalihuollon huostaan enintään 30 päiväksi eli suoritetaan lain 38 § mukainen kiireellinen sijoitus. (Lastensuojelulaki 38 §, 40 §.) Huostaanotosta päättää sosiaalihuollon johtava viranhaltija, jos huoltaja tai 12 – vuotta täyttänyt lapsi ei vastusta toimenpidettä. Muussa tapauksessa asiasta päättää hallinto-oikeus. (Oikeusministeriö ym. 2013.) Tässä on syytä huomata ero lastensuojelulain mukaisen kiireellisen sijoittamisen ja luvussa 3.5 esiteltyyn täytöntöönpanolain 25 § mukaiseen turvaamistoimeen, jossa vanhemman pyynnöstä lapsi otetaan viranomaisen haltuun ja sosiaalitoimi sijoittaa lapsen. Lastensuojelulain mukaisessa sijoittamisessa perusteina voi olla monia muitakin, mutta täytöntöönpanolain mukainen toimi koskee erityistapausta, jossa lapsi ollaan kaappamassa ulkomaille.

Lastensuojelulain 40 § mainittuina terveyttä ja kehitystä vaarantavina olosuhteina voidaan katsoa tilanteita, joissa kaappaaja tai kaapattu on päihdeongelmainen tai psyykkisesti sairas. Kynnys on sitä matalampi mitä pienemmästä lapsesta on kyse. (Oikeusministeriö ym. 2013.) Kiireellisen sijoituksen osalta sosiaaliviranomainen voi pyytää poliisilta tai rajavartiolaitokselta virka-apua (Oikeusministeriö ym. 2013).

Lastensuojelun tarve ei kuitenkaan tulisi olla toimintaa rajoittava. Huolimatta rikoksen luonteesta, ei lapsikaappaus kaikissa tilanteissa aina tarkoita sitä, että lapsen kehitys olisi vaarassa lastensuojelullisesti vaadittavalla tavalla huostaanoton tai kiireellisen sijoittamisen mahdollistamiseksi. Lastensuojelullisten toimenpiteiden puuttuminen ei kuitenkaan tulisi toimia esteenä asian vireille laittamiselle esimerkiksi katoamisilmoituksen kautta. Ulkomministeriön konsuliasioiden yksikkö havainnut tämän olleen ongelmana joissain tapauksissa. (Harju 2020.)

3.6.5 Konsulipalvelulaki (498/1999)

Kun lapsi on viety Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuoliseen valtioon, ulkoasianministeriö hoitaa asiaa edustustojen kautta. Konsulipalvelulain (498/1999) 31 § ja 32 § käsittelee lapsikaappausasioita. Edustusto avustaa lapsen palauttamisessa Suomeen tekemällä toimipiirinsä toimivaltaiselle viranomaiselle virka-apupyynnön lapsen olinpaikan ja olosuhteiden selvittämiseksi, lapsen palauttamiseksi, oikeusavun saamiseksi palautuksen pyytäjälle sekä tarpeellisten yleisten tietojen hankkimiseksi kyseessä olevan valtion lainsäädännöstä.

Edustusto avustaa yhteydenpidossa ja tietojen välittämisessä sekä lapsen kotiuttamisen järjestämisessä. (Konsulipalvelulaki 32 §.)

4 LAPSIKAAPPAUS OIKEUSKÄYTÄNNÖSSÄ

4.1 Oikeudellisista seuraamuksista

Huolimatta siitä, että lapsikaappauksen rangaistusasteikko on sakosta kahteen vuotta vankeutta, useimmiten Suomessa tuomitaan joko sakkorangaistus tai ehdollinen vankeusrangaistus (Pirttikoski 29.7.2017). Joissain tapauksissa on katsottu lapsikaappauksen aiheuttaneen sen verran merkittävää kärsimystä toiselle huoltajalle, että on katsottu aiheelliseksi tuomita toinen vanhempi kärsimyskorvauksiin (Korkein oikeus 2011). Myös tuomio avunannosta on mahdollinen, mikäli lasta esimerkiksi piilottelee kolmas osapuoli (Leinonen 1.9.2015). Lapsikaappauksiin liittyvät rikosasiat ovat monesti hyvin yksilöllisiä, mutta siitä huolimatta tietynlainen perehtyminen aiempiin tapauksiin on tutkinnallisista syistä paikallaan, jotta rikosasiaa tutkivalla poliisimiehellä on ymmärrystä, millaisista asioista on noussut tuomioistuimissa kiistaa ja mitä asioita jo esitutinnan aikana voitaisiin yrittää selvittää. Tällaisia ovat muun muassa seuraavaksi esittelemissäni KKO ennakkotapauksissa (2019:37 ja 2015:56) käsitellyt kiistat lapsen asuinpaikasta ja tapaamisoikeuksista.

Joissain tapauksissa lapsikaappaukseen voi liittyä useampia valtioita kuin kaksi ja harkittavaksi jää mikä valtio katsotaan lapsen asuinpaikaksi. Näin oli esimerkiksi tapauksessa, jossa äiti oli Iso-Britanniasta, isä Suomesta ja tapauksen aikaan 5 vuotias lapsi molempien valtioiden kaksoiskansalainen. Perhe muutti yhteistuumin Suomeen, mutta äiti vaati lapsen palauttamista Belgiaan, jossa perhe oli asunut kaksi ja puoli vuotta. Riitaisaa tapauksessa oli aiotun Suomessa asumisen pysyvyys. Äidillä oli tarkoitus tulla Suomeen vain lomalle, kun taas isän tarkoitus oli ollut jäädä Suomeen. (KKO 2019:37.)

Korkein oikeus katsoi, että lapsen elinympäristö ja sitä kautta asuinpaikka oli ollut Belgia, sillä lapsi oli asunut Belgiassa pidemmän aikaa kuin Suomessa, hän oli käynyt siellä koulua, saanut harrastuksia ja ystäviä ja oppinut hollannin kieltä. (KKO 2019:37, perustelut 22 – 24.) Korkein oikeus katsoi, että tapauksessa ei ollut kyseessä lapsen luvaton palauttamatta jättäminen, sillä äiti oli järjestänyt matkat Suomeen, eikä ollut järjestänyt itselleen ja lapselle minkäänlaista asumis- tai toimeentulokuviota Belgiaan jäämisen varalle. Oikeus katsoi äidin

hiljaisesti hyväksyneen lapsen viemisen Belgiasta Suomeen. (KKO 2019:37, perustelut 33 – 39.)

Tapauksessa KKO 2015:56 katsottiin, ettei lasten vieminen kesälomamatkalle täyttänyt lapsikaappauksen tunnusmerkistöä, vaikka isälle olisikin kuulunut tapaamisoikeus loma-aikaan. Korkein oikeus katsoi, ettei rikoslain 25 luvun 5 a §:llä ole tarkoitus suojata tavanomaisia tapaamis- ja luonapito-oikeuksia eikä siten äiti ole ottanut lapsia kielletyllä tavalla huostaansa eikä näin ollen ole syyllistynyt asiassa lapsikaappaukseen. (KKO 2015:56.)

4.2 Sovintoratkaisun mahdollisuus

Sovinto on terminä erotettava sovittelusta. Vanhempien välinen sovinto on varmin tapa saada lapsi palautettua, erityisesti jos kyse on Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuolisesta maasta, missä ei voida hyödyntää palautussopimusten menettelytapoja (Harju 2020). Suomessa ei ole juurikaan käytössä sovittelua lapsikaappaustilanteissa. Sen sijaan esimerkiksi perheneuvola voi auttaa sovintoratkaisun löytämiseksi ennaltaehkäisevästi. Ulkomailla puolestaan sovittelua käytetään usein lapsikaappaustilanteiden ratkaisemiseksi ennen oikeudenkäyntiä taikka sen aikana. Maita, joissa sovittelua käytetään ovat esimerkiksi Alankomaat, Saksa ja Venäjä. Venäjällä sovittelu on maksutonta vanhemmille. (Rantala 2020.)

Mikäli lapsikaappausuhka ei ole akuutti, mutta perheen sisällä on erotilanteesta johtuvia huoltoriitoja, voi tuomioistuinsovittelu tulla yhtenä vaihtoehtona kysymykseen, jolla voitaisiin ehkäistä tulevaisuudessa myös lapsikaappaustilanne. Tuomioistuinsovittelu liittyy yleensä enemmän huolto-oikeudenkäynteihin kuin varsinaiseen lapsikaappausasiaan (Rantala 2020). Sovittelussa voidaan sovittelijan (lapsiasioihin perehtynyt tuomari apunaan psykologi taikka sosiaalityöntekijä) avulla yrittää päästä yhteisymmärrykseen mm. lapsen asumisesta, huollosta ja tapaamisoikeuksista. Sovitteluistunto järjestetään noin kuuden viikon kuluessa sovittelupäätöksen tekemisestä. Sovittelu edellyttää molempien vanhempien suostumusta sovitteluun. Sovitteluun hakeudutaan toimittamalla asuinpaikan käräjäoikeuteen vapaamuotoinen hakemus tai täyttämällä hakemus pohja. Hakemuksesta tulee käydä ilmi molempien vanhempien yhteystiedot, sovittelua vaativat seikat ja erimielisyydet. (Oikeusministeriö, Huoltoriidan sovittelu tuomioistuimessa -esite 2016.)

Tuomioistuinkäsittelyn ulkopuolisella sovittelulla vanhempien välillä ulkopuolisen sovittelijan välityksellä voisi olla runsaasti etuja. Prosessi on joustava, se kuluttaa vähemmän aikaa

kuin oikeuskäsittely, yksityisenä tilaisuutena se on julkista oikeudenkäyntiä hienovaraisempi toimintamalli ja se tarjoaa vanhemmille enemmän vaihtoehtoja ongelmienratkaisuun. Tulevaisuutta ajatellen se on rakentavampi ja konflikteja hillitsevämpi metodi, jolla on pitkäkestoisemmat vaikutukset. Se on myös oikeudenkäyntiä kustannustehokkaampi keino, jolla voidaan puuttua tilanteeseen, jo ennen tilanteen eskaloitumista lapsikaappauksen tasolle ja sen avulla voidaan välttää lapsen turhaa piilottelua takaisinkaappauksen pelossa. Rikosoikeudellisen vastuun välttäminen voi myös olla tae onnistuneelle sovittelulle. (González Martin 2015, 368 – 370.)

Sovittelun hyödyllisyys on tapauskohtaista. Vanhempien väliset kiistat voivat olla liian suuret yhteisymmärrykseen pääsemiseen. Samoin molempien vanhempien yhtäläinen halu pysyä lapsen elämässä voi vaikeuttaa sovinnon syntymiseen. Lisäksi tulisi miettiä jokaisen tapauksen yksilölliset piirteet, joudutaanko joka tapauksessa kohdistaa rikosoikeudellisia toimenpiteitä toiseen vanhempaan taikka käyttääkö toinen vanhemmista sovittelua vain viivytetään prosessia. (González Martin 2015, 370 – 371.)

Voice projektin ensimmäisessä tutkimuksessa (The Voice of the Child in International Child Abduction Proceedings in Europe. Work Stream One: Survey results) tutkittiin perheen resilienssiä lasten hyvinvoinnin kannalta lapsikaappausasioissa vanhemmille suunnatussa kyselytutkimuksessa. Perheen resilienssiin, eli palautumiskykyyn stressin jäljiltä, vaikuttaa vanhempien stressi, vanhempien henkinen hyvinvointi, vanhempien tyytyväisyys elämään, avoimuus vanhemman ja lapsen välisessä viestinnässä, taloudellinen tilanne ja vanhempien sosiaalinen tuki. Tutkimuksessa havaittiin muun muassa, että vanhemmat, joiden kohdalla oli käytetty sovittelua, olivat huomattavasti vähemmän masentuneita ja vähemmän ahdistuneita. Lasten hyvinvointiin sovittelulla ei kuitenkaan havaittu olevan suoria vaikutuksia. (Symons & Ponnet & De Marez 2019, 7.)

Kaapatut lapset ry pitää sovittelua erittäin tärkeänä sekä ainoana keinona palauttaa lapsi Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuolisesta maasta. Se voidaan katsoa olevan lapsen kannalta paras ratkaisu myös Haagin lapsikaappaus sopimukseen kuuluvassa maassa. Kaapatut lapset ry pitää sovittelua ensiarvoisen tärkeänä verrattuna rikosilmoituksen tekemiseen. Poliisilla voi kuitenkin olla sovittelussa tärkeä rooli muistuttamassa viranomaisen auktoriteetillä mahdollisista seuraamuksista, mikäli lasta ei palauteta vapaaehtoisesti. (Räisänen 2020.)

4.3 Kulttuurisesta ja kansainvälisestä näkökulmasta

Monessa valtiossa, jossa islaminusko on valtauskontona, shari'a eli uskonnollinen laki vaikuttaa merkittävästi niin avioliittoihin, avioeroihin kuin huoltajuuskysymyksiin. (Akar & Tiilikainen 2009, 11.) Tämän luvun tarkoitus on antaa käsitys islamilaisen kulttuurin erityispiirteistä lapsikaappaustapauksissa ja siitä, miksi nopeat toimenpiteet ovat erityisen tärkeitä, mikäli on mahdollista, että kaappaus suuntautuu lopulta islamilaiseen maahan. Palautus on äärimmäisen vaikeaa, mikäli lapsi on jo islamilaisen maan valtionrajojen sisäpuolella.

Käsitys lasten huoltajuudesta islamilaisissa valtioissa vaihtelee merkittävästi. Lasten isä on shari'a lain mukaan lasten huoltaja. Isänisällä on myös rinnakkainen huoltajuus lapseen nähden. Joissain valtioissa, huoltajuus siirtyy isän ja isoisan jälkeen lähimmälle isänpuolen sukulaiselle. Lisäksi jotkut paikalliset lait saattavat antaa mahdollisuuden isälle siirtää huoltajuus toiselle perheenjäsenelle. Lapsikaappaustapauksissa tätä saatetaan käyttää keinona pitää lapsi perheessä perustellen, ettei isällä ole enää laillista oikeutta palauttaa lasta. (Uhlman 2004, 11.)

Huolimatta siitä, että isä on laillinen huoltaja, yleisen käytännön mukaan erotilanteessa pienten lasten fyysinen huoltajuus on äidillä (Uhlman 2004, 11) eli toisin sanoen pienet lapset jäävät äidille, kunnes saavuttavat iän, jossa siirtyvät isän tai isän suvun haltuun. Tuo ikäraja vaihtelee valtiokohtaisesti ja myös lapsen sukupuoli voi vaikuttaa asiaan. Lasten äiti menettää usein huoltajuuden, jos menee uudelleen naimisiin. Huomionarvoista on, että islamilaisen perhelain mukaan ei-islaminuskoinen äiti ei voi saada ensinkään lasten huoltajuutta. (Akar & Tiilikainen 2009, 25.) Islamilaisen oikeuden mukaan lapsikaappaus ei ole rikos. Lapsi ei välttämättä saa poistua islamilaisesta maasta ilman isän lupaa huoltajuuspäätöksistä taikka kansalaisuuksista riippumatta. (Aarni ym. 2008, 54.)

Kansainvälinen lapsikaappaus saattaa ilmiöinä johtaa valtioiden välisiin diplomaattisiin konflikteihin. Näin on käynyt muun muassa 2009 kun norjalainen äiti sieppasi takaisin Marokkoon siepatut lapsensa (Haugevik 2018, 170). Lapsen takaisinkaappaus saattaa olla juridisesti ongelmallinen toimenpide. Se saattaa johtaa rikostuomioihin, mikäli teosta jäädään kiinni verekseltään taikka jälkikäteen kansainvälisten pidätysmääräysten muodossa. Takaisinkaappaus voi tulla myös hyvin kalliiksi, mikäli vanhempi palkkaa ulkopuolisen toimijan suorittamaan takaisinkaappauksen. Samalla voi tulla pilanneeksi kaikki lailliset keinot lapsen takaisinsaamiseksi. Takaisinkaappaus voi epäonnistuessaan traumatisoida lapsen entistä

pahemmin ja johtaa siihen, että lapsen kaapannut vanhempi piilottaa lapsen entistä tehokkaammin. (OJJDP 2007, 72.)

Keskeistä toimiessa maahanmuuttajataustaisten vanhempien kanssa lastensuojelullisissa asioissa on varmistua siitä, että vanhemmat ymmärtävät oikein mistä keskustellaan. Tässä tarkoituksessa tulkin käyttö voi tulla tarpeeseen aiheeseen liittyvän vaikean erityissanaston vuoksi. Terveyden ja hyvinvointilaitoksen Lastensuojelun käsikirjan mukaan perheen lapsia ei saa koskaan käyttää tapauksissa tulkkeina, vaikka lasten tulkkina käyttäminen saattaisikin olla hyvinkin totuttu toimintamalli maahanmuuttajaperheissä. Myös sukulaisen tai ystävän käyttäminen tulkkina on hyvin kyseenalaista, sillä kyseinen henkilö saattaa tulkata tarkoituksella tai tahattomasti asioita väärin. (Lastensuojelun käsikirja: Maahanmuuttajat lastensuojelun asiakkaina, luettu 12.8.2020.)

5 POLIISIN ROOLI JA TOIMENPITEET

5.1 Vastuunjako

Vastuunjako kansainvälisen lapsikaappauksen tapauksessa riippuu siitä, mihin valtioon lapsi on viety tai ylipäätään onko valtio tiedossa. Vaikka lapsikaappaus onkin rikosoikeudellinen asia, varsinainen lapsen palauttaminen asuinmaahansa on siviilioikeudellinen asia (Poliisihallitus 2016). Huoltajan olisi myös hyvä ymmärtää, että rikosilmoitus ei itsessään johda lapsen palauttamiseen vaan mahdollisesti kaappaajan tuomioon (Harju 2020). Alueellisesti esitutkinta ja toimenpiteet suoritetaan poliisilaitoksissa, mutta kansainvälinen tiedonvaihto ja kansainväliset kuulutukset kulkevat Viestiliikennekeskuksen kautta, joka on KRP:hen sijoitettu keskitetyn tiedonvaihdon yhteyspiste (Kautto 2020).

Mikäli lapsi on viety valtioon, joka on Haagin lapsikaappaus sopimuksen osapuoli, palautusasiaa hoitaa oikeusministeriö. Mikäli taas kyseessä on sopimuksen ulkopuolinen valtio, palautusasiaa hoitaa ulkoministeriö (Poliisihallitus 2016). Asian vireille saattaminen oikeusministeriössä taikka ulkoministeriössä edellyttää huoltajan yhteydenottoa. Poliisi ei voi saattaa palautusasioita vireille. (Rantala 2020, Harju 2020.)

Oikeusministeriön hoitaessa asiaa, sen tehtäviin kuuluu lapsen olinpaikan selvittäminen, sovintoratkaisun ja vapaaehtoisen palautuksen ajaminen, neuvonta Haagin lapsikaappaus sopimuksen soveltamisessa, hakemuksen välittäminen kohdeviranomaisille, yhteydenpito

ulkomaan keskusviranomaiseen sekä tiedustelujen tekeminen vieraan valtion lainsäädännöstä. Oikeusministeriö voi tarvittaessa pyytää virka-apua poliisilta ja sosiaaliviranomaisilta. (Oikeusministeriö ym. 2013.) Lapsen ollessa kaapattuna ulkomailta Suomeen, oikeusministeriö avustaa pyynnöstä hakemuksen tehnyttä vanhempaa asianajajan löytämisessä mm. soittamalla asianajajalle ja tiedustelemalla halukkuutta tehtävään. Tehtäviin valikoituu yleensä lapsikaappaustapauksiin perehtyneitä asianajajia. Ulkomaillakin oleva hakija on oikeutettu maksuttomaan oikeusapuun Suomessa. (Rantala 2020.) Oikeusministeriön palvelut ovat huoltajalle vapaaehtoisia. Toivottu tapa on olla yhteydessä puhelimitse oikeusministeriön kansainvälisen oikeusavun yksikköön, josta huoltaja saa toimintaohjeet ja oikeusministeriö lähettää pyynnöstä hakemusohjeen lapsen palauttamiseksi. Hakemus toimitetaan sähköpostitse osoitteeseen central.authority@om.fi. Hakemus voi olla myös vapaamuotoinen, mutta sisällöltään hakemuksen kriteerit täyttävä. Myös poliisi voi tiedustella neuvoja KV-oikeusavun yksiköstä. (Rantala 2020.)

Mikäli lapsen sijaintia tai kohdemaata ei tiedetä, asiasta ilmoittavan on otettava yhteys kotipaikkansa poliisiin, joka voi Keskusrikospoliisin kautta tehdä lapsesta kuulutuksen. Koska lapsikaappaus on monimutkainen prosessi, on vanhemman suositeltavaa ottaa yhteyttä lakimieheen huolimatta siitä, mihin valtioon lapsi on kaapattu. (Oikeusministeriö ym. 2013.)

Lakimies auttaa muun muassa palautushakemusten tekemisessä. Palautushakemuksessa on mainittava vaatimus lapsen palauttamiseksi, henkilötiedot niin lapsesta kuin hakijasta, lapsen kaappauksen henkilötiedot, selvitys lapsen huollosta ja sen rikkomisesta, mihin vaatimus perustuu, yksityiskohtainen kuvaus kaappauksesta, mahdollinen olinpaikka ja jos on olemassa huoltopäätös, se voidaan laittaa hakemuksen liitteeksi. Oikeusministeriö käännättää hakemuksen ja toimittaa sen kohdemaan keskusviranomaiselle. (Oikeusministeriö ym. 2013.)

5.2 Poliisin tehtävät lapsikaappaustilanteessa

Poliisihallitus on antanut ohjeen POL-2015-11897, joka käsittelee kansainvälistä lapsikaappausta ja sen uhkatilanteita. Ohjeen mukaan viranomaisten tulee edistää lapsikaappaustilanteissa sovinnollisuutta lapsen palauttamiseksi vapaaehtoisesti. Tämä on syytä huomioida esitutkintatoimenpiteistä päätettäessä. (Poliisihallitus 2016.) KRP:n Viestiliikennekeskuksen johtajan, rikostarkastaja Hannu Kauton, mukaan lapsen edun tulisi olla ensisijainen tavoite ja keskiössä toimista päätettäessä. Vanhempien puheyhteyden säilyminen huoltajuusasiassa

on toissijainen tavoite, jos nopealla toiminnalla voidaan estää lapsen joutuminen lapsikaappauksen myötä väkivallan uhriksi esimerkiksi ympärileikkauksen muodossa. (Kautto 2020.)

Varhainen kontakti lapsikaappausta suunnittelevaan ja seuraamuksista varoittaminen saattaa johtaa lapsikaappausaikeista luopumiseen (OJJDP 2018, 8). Rikosilmoituksen tekeminen voi puolestaan joissain tapauksissa vaikeuttaa lapsen takaisin saamista. Joskus taas rikosasian myötä kaappaajavanhempi on löydetty ja sitä kautta myös kateissa olleen lapsen sijainti on saatu selville palauttamista varten. Myös kaappaajavanhemman motivaatio palata Suomeen voi edistää lapsen vapaaehtoista palauttamista (Rantala 2020).

Nopea reagointi on keskeistä lapsikaappaustapauksissa. Pienikin viive voi aiheuttaa sen, että lapsi ehditään viedä ulkomaille ja tarkemmin sellaiseen maahan, josta palauttaminen on vaikeaa. Nopea yhteydenotto KRP:n Viestiliikennekeskukseen voi aikaansaada sen, että kaappaus saadaan keskeytettyä esimerkiksi jossain kauttakulkumaassa. Yhteydenotto voidaan tehdä, vaikka asiasta ei olisi vielä kirjattu mitään ilmoitusta ja esimerkiksi suoraan tapahtumapaikalta. Yhteydenoton myötä yksittäisen poliisin tai tutkinnanjohtaja ei tarvitse muistella toimintamalleja vaan Viestiliikennekeskuksesta voi saada ohjeet kyseiseen tilanteeseen. (Kautto 2020.)

Mikäli tilanteessa, jota epäillään lapsikaappaukseen viittaavaksi tai lapsikaappauksen uhaksi, ei täyty minkään rikoksen tunnusmerkistö, on tilanteesta kirjattava poliisin PATJA-järjestelmään S-ilmoitus (Poliisihallitus 2016). Mikäli lapsikaappaus on jo tapahtunut, poliisin tehtävä on selvittää lapsen sijainti palauttamista varten ja suorittaa asiassa esitutkinta (Poliisihallitus 2016). Akuuttia tilannetta ajatellen, ei ole merkitystä kirjataanko R vai S-ilmoitus. Kansainvälisiä kuulutuksia pystytään tekemään myös S-ilmoituksen pohjilta. Oleellista on toimia nopeasti. (Kautto 2020.)

Ongelmallista lapsikaappaustapauksissa on selvittää kuka lapsen asioista saa päättää. Virkaajan ulkopuolella tästä voi olla vaikeutta saada selvyys. Siksi on hyvä ottaa lastensuojeluviranomaiset mukaan päättämään lapsen edusta. Epäselvässä tilanteessa lastensuojeluviranomainen voi tarvittaessa tehdä sijoittamispäätöksiä ja poliisi voi tällöin antaa normaalisti virka-apua. (Kautto 2020.)

Jos asia tulee poliisin tietoon sosiaaliviranomaisen virka-apupyynnön kautta ja kyse on lastensuojelulain nojalla sijoitetusta lapsesta, tulee kirjata S-ilmoitus nimikkeellä *Virka-apu*

toiselle viranomaiselle, tarkemmin sanottuna Lastensuojeluviranomaiselle ja lapsi kuulutetaan *Otettava kiinni ja siitä ilmoitettava* tai *Otettava kiinni ja toimitettava* -pyynnöllä. Mikäli asiassa suoritetaan etsintöjä poliisilain (PolL, 872/2011) 2 luvun 4 §: perusteella (Etsintä henkilön kiinniottamiseksi), tehdään etsinnöistä määräykset ja pöytäkirjat S-ilmoituksen yhteyteen. Jos lasta ei kohtuullisessa ajassa tavoiteta, lisätään S-ilmoitukseen nimikkeeksi *Kadonnut henkilö* ja kuulutetaan lapsi kadonneena henkilönä. Kuulutuksen viimeiseksi voima- saolopäiväksi tulee 31.12.2099 ja ilmoitus jätetään avoimeksi. Aiempaa etsintäkuulutusta ei peruta. (Poliisihallitus 2020.)

Esitutinnan ja rikosprosessin käynnistäminen saattaa vaikeuttaa lapsen vapaaehtoista palauttamista lapsen kaappanneen henkilön saatua tietää esitutkinnasta. Poliisilla on Esitutkinlain (ETL 805/2011) 3. luvun 1 §:n mukainen velvollisuus kirjata ilmoitus aina, kun ilmoittaja epäilee rikoksen tapahtuneen. Poliisihallituksen ohjeen *Kansainvälinen lapsikaappaus ja sen uhkatilanteet* (POL-2015-11897) mukaisesti tutkinnanjohtajan on kuitenkin aina tapauskohtaisesti harkittava, onko aihetta lykätä esitutinnan aloittamista ja esitutkintatoimenpiteitä, kunnes lapsi on palautettu huoltajalleen (Poliisihallitus 2016).

Poliisi voi kuitenkin poliisilain 1 luvun 1 §:n 2 momentin perusteella selvittää kadonneen lapsen olinpaikkaa, vaikka asiasta ei olisikaan rikosasiaa vireillä. Tällaisesta kadonneena henkilönä tutkittavasta tapauksesta voi kuka tahansa tehdä ilmoituksen ja poliisiin tulee suhtautua kadonneeseen henkilöön sitä vakavammin, mitä nuoremasta henkilöstä on kyse (Poliisihallitus 2020).

Lapsikaappaustilanteen myötä asianomistajalle tulee runsaasti kuluja oikeudenkäyntien ja asianajokustannusten osalta, varsinkin mikäli joudutaan oikeudenkäynteihin toisessa valtiossa. Näiden lisäksi kuluja voi tulla matka- ja majoituskustannuksista oikeudenkäynteihin osallistumisien sekä lapsen noutamisen vuoksi. Vaikka Suomessa oikeusministeriön ja ulkoasiainministeriön palvelut ovat maksuttomia ja Haagin lapsikaappaussopimuksen pääperiaate on, ettei oikeusavustajan tai neuvonnan osalta peritä maksuja, monet sopimusvaltiot ovat tehneet sopimukseen varauksia kustannusten osalta ja siksi kustannukset on aina tarkastettava erikseen kunkin valtion kohdalta. Lähtökohtaisesti Haagin lapsikaappaussopimuksen ulkopuolisissa maissa vanhemmalla on vastuu oikeudenkäyntikustannuksista, jos ei kyseisen maan lainsäädäntö muuta määrää. Lisäksi saattaa joidenkin valtioiden osalta tulla kyseeseen täytäntöönpanokustannuksia sekä matkakustannuksia. Lapsen noutava osapuoli yleensä järjestää matkan ja vastaa siten kustannuksista. Näistä voi toki hakea korvauksia toiselta

osapuolelta oikeusteitse. (Oikeusministeriö ym. 2013.) Harkittavaksi tilanteessa tulee siten myös mahdollinen pakkokeinolain (PKL 806/2011) 6 luvun mukainen vakuustakavarikko vahingonkorvausten maksamisen turvaamiseksi asianomistajalle (Poliisihallitus 2016).

Mikäli asiasta kirjataan rikosilmoitus, on poliisiin ilmoitettava asiasta syyttäjälle ETL 5 luvun 1 §:n mukaisesti. Rikoksen kansainvälisestä luonteesta johtuen poliisi päättää yhdessä syyttäjän kanssa esitutinnan aloittamisesta, esitutkintatoimenpiteistä ja syytemääräyksistä siten kuin ETL 5 luvun 3 §:ssä säädetään. (Poliisihallitus 2016.) Syyttäjä tulisi ottaa välittömästi mukaan tapauksissa, jotta voidaan keskustella pidätysmääräysten ym. edellytyksistä tapauksessa. Syyttäjäjyhteistyö Suomessa on koettu toimivan hyvin lapsikaappausasioissa (Kautto 2020).

Jos lapsen sijaintia ei tiedetä, lapsi on etsintäkuulutettava kadonneena henkilönä Schengenin tietojärjestelmässä ja tarvittaessa Interpolin järjestelmässä (Poliisihallitus 2016). Jos on pienikin epäily siitä, että kaappaustapauksessa oltaisiin viemässä lasta valtionrajojen ulkopuolelle, lapsesta tulisi tehdä kansainvälinen etsintäkuulutus ilman minkäänlaista harkintaa. Kuulutus tehdään lapsikaappaustapauksissa Turvasäilöönotto -kuulutuksena eikä pelkästään kadonneena henkilönä. Tällöin lapsi voidaan ottaa viranomaisen haltuun. Käytännössä matkanteko pysäytetään ja lapsi annetaan sosiaaliviranomaisen haltuun. (Kautto 2020.)

Schengenin tietojärjestelmällä tarkoitetaan pääasiassa Schengenin alueella käytössä olevaa tietojärjestelmää, toisen sukupolven SIS II järjestelmää, jota käyttävät kansalliset raja-, tullija poliisiviranomaiset sekä soveltuvin osin Europol ja Eurojust. Järjestelmässä voidaan välittää ilmoituksia etsintäkuulutetuista ja kadonneista ihmisistä ja esineistä. (Euroopan unioni 2013.) Järjestelmä luotiin vastineeksi rajatarkastuksen poistamiselle Schengenin alueella. Esimerkiksi 2017 SIS-järjestelmässä oli etsintäkuulutuksia kadonneista lapsista noin 66 000. (Keskusrikospoliisi (KRP) 15.3.2017.)

Schengenin alueella tarkoitetaan Schengenin sopimukseen liittyneitä Euroopan alueella olevia valtiota, joiden välillä on sopimuksen mukaisesti poistettu rajatarkastukset. SIS järjestelmään on pääsy Schengen valtioilla (Alankomaat, Belgia, Espanja, Islanti, Italia, Itävalta, Kreikka, Latvia, Liechtenstein, Liettua, Luxemburg, Malta, Norja, Portugali, Puola, Ranska, Ruotsi, Saksa, Slovakia, Slovenia, Suomi, Sveitsi, Tanska, Tšekki, Unkari ja Viro (Ulkoministeriö 2020)) sekä käyttöoikeus on myönnetty myös Iso-Britannialle, Romanianle, Bulgarianle ja Kroatialle (EUR – Lex 2020 & Euroopan unionin neuvosto 2018).

Mikäli lapsi on viety Schengen alueen sisälle, lapsen palautumistodennäköisyys on korkea ja lapsi saadaan käytännössä aina palautettua. Schengen alueen ulkopuolelle vietäessä todennäköisyys nopeaan palautumiseen laskee merkittävästi. (Kautto 2020.)

Kansainvälisiä kuulutuksia Schengen alueella ja maakohtaista SIS järjestelmän ylläpitoa hoitaa SIRENE (Supplementary Information Request at the National Entries) -toimistot, jota Suomessa pitää yllä Keskusrikospoliisi. Maakohtaiset SIRENE toimistot ja niiden yhteystiedot löytyvät Euroopan unionin virallisesta lehdestä C (tiedonantoja ja ilmoituksia) 226, joka on julkaistu 28.6.2018 ja löytyy julkisena EUR-lex verkkosivuilta. (Euroopan komissio & EUR-Lex 11.8.2020.) Fyysisesti Suomen SIRENE toimisto sijaitsee Suomen Interpolin toimiston (National Central Bureau, Helsinki) kanssa Keskusrikospoliisin Viestiliikennekeskuksessa. Viestiliikennekeskus on auki ympäri vuorokauden. (Keskusrikospoliisin toimintakertomus 2018, 37.)

Keskusrikospoliisi voi myös toimittaa virka-apupyynnöjä lapsen löytämiseksi tai oikeusapupyynnöjä esimerkiksi henkilöiden kuulustelemiseksi (Poliisihallitus 2016). Poliisin toimista kadonneen henkilön osalta on ohjeistettu Poliisihallituksen ohjeella POL-2018-49972 *Kadonneen henkilön etsintä ja poliisitutkinta*.

Poliisilla on myös toimivalta suorittaa lapsen osalta välitön haltuunotto väliaikaisena turvaamistoimena akuutissa kiiretilanteessa (Poliisihallitus 2016). Väliaikaista turvaamistoimea käsittelem samassa yhteydessä kuin juridista säädöspohjaa, tarkemmin sanottuna *Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta* sekä *Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta*. Mikäli kyse ei ole akuutista kiiretilanteesta, tulee huoltajaa ohjeistaa tekemään hakemus väliaikaisesta turvaamistoimesta tuomioistuimeen (Poliisihallitus 2016). Väliaikainen turvaamistoimi on kuitenkin melko harvinainen toimenpide (Kautto 2020).

ETL 4 luvun 7 § 1 momentti velvoittaa kohtelemaan lasta ikään nähden sopivalla tavalla. Pykälän mukaan tutkintatoimenpiteistä ei saa aiheutua tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muuten tärkeässä ympäristössä. Tämä jo pelkästään johtaa siihen, että lapsen itsensä kanssa toimittaessa tulee esitutkintalaissa määritellyt poliisin toimintaa ohjaavat periaatteet, kuten hienotunteisuusperiaate (ETL 4:6 §), olla korostetussa asemassa.

Nämä huomioiden lapsen läsnä ollessa suoritettavat toimenpiteet tuleekin suorittaa lasta järkyttämättä ja käyttää mahdollisuuksien mukaisesti siviilivaatetusta ja tunnukseton poliisi-autoa (Poliisihallitus 2016). Samasta syystä poliisin virka-apuna suorittamassa noudossa tulisi pyrkiä välttämään lapsen noutamista päiväkodista tai koulusta ja ennemminkin hakea lapsi asuinpaikastaan. Lisäksi lapsen mahdollinen järkyttyminen sekä sovintoratkaisun vaikeutuminen on otettava huomioon, mikäli harkittavaksi tulee tilanteen mukaan oven murttaminen tai jopa voimakkeiden käyttäminen kaapannutta vanhempaa kohtaan. (Oikeusministeriö 1996.)

Myös Poliisihallituksen antaman ohjeen POL-2019-59098 mukaan poliisin antaessa virka-apua lastensuojeluun liittyvissä tehtävissä, tulisi valittavien toimintatapojen olla sellaisia, että lapsen edusta voidaan varmistua mahdollisimman hyvin. Näillä virka-aputehtävillä on apulaisoikeusasiamiehen kannanoton Dnro 2446/08 mukaan suositeltavaa, muttei edellytettävää, sosiaaliviranomaisen läsnäolo. (Poliisihallitus 2020.)

Poliisin antaman väliaikaisen lähestymiskiellon määräämistä on syytä harkita lapsikaappausuhkatilanteissa (Poliisihallitus 2016). Lähestymiskiello voi soveltua tilanteisiin, joissa uhkana on lapsikaappaus. Myös lasta voidaan suojata lähestymiskiellolla. (Rantala 2020.) Tämä on kuitenkin vielä toistaiseksi ollut harvinainen toimenpide (Oikeusministeriö ym. 2013).

Jos lapsikaappaus on juuri tapahtunut ja on syytä epäillä, että lapsi ja tekijä voivat olla vielä Suomessa tai matkalla, eikä lapsen osalta voida tehdä väliaikaista turvaamistoimea, tulee mahdollisimman nopeasti pyrkiä selvittämään henkilöiden sijainti. Tähän oleellisesti liittyvinä toimenpiteitä ovat: lapsen etsintäkuuluttaminen kansallisella tasolla ja SIS-järjestelmässä, tiedon lähettäminen rajanylityspaikoille, matkustajatietojen tarkastus ilma- ja meriliikenteessä, autojen tarkastaminen rajanylityspaikoilla, luotto- ja pankkikorttien käyttämisen selvittäminen sekä edellytysten täytyessä puhelimen hätäpaikannus. Telekuuntelu ja televalvonta voivat tulla myös kyseeseen, jos tutkittavassa rikosasiassa täytyy törkeän vapaudenriiston taikka panttivangin ottamisen tunnusmerkistö. (Poliisihallitus 2016.)

Lapsikaappausrikosnimikkeen tunnusmerkistö mahdollistaa muitakin pakkokeinolain (PKL 806/2011) mukaisia pakkokeinoja käytettäväksi. Tällaisia ovat kiinniottaminen (PKL 2 luku 1 § (101/2018)) ja pidättäminen (2 luku 5 §). Pidättäminen edellyttää, että tekijä muutoin karttaisi esitutkintaa, vaikeuttaisi asian selvittämistä, muutoin jatkaisi rikollista toimintaa,

kieltäytyy antamasta henkilötietojaan taikka hänellä ei ole vakinaista osoitetta Suomessa (1 mom. kohdat 2-4). Koska lapsikaappaus ei ole yrityksenä rangaistavaa, voi pidättäminen tulla kysymykseen muiden edellytysten täytyessä esimerkiksi, jos kaappaja tulee Suomeen kaappauksen jälkeen. Muita käytettäviä pakkokeinoja ovat kotietsintä (8 luvun 2 §), paikannetsintä (8 luvun 4 §) ja laite-etsintä (8 luvun 21 §). Rikoksesta epäilty voidaan rekisteröidä ja siinä tarkoituksessa häneltä voidaan ottaa PKL 9 luvun 3 § mukaiset henkilötuntemerkit sekä PKL 9 luvun 4 § mukainen DNA tunniste.

Lapsen matkapuhelimen hätäpaikannus on mahdollista, jos viranomaisen käsityksen mukaan lapsi on ilmeisessä hädässä tai välittömässä vaarassa. Tällöin teleyritys on velvollinen luovuttamaan hätäkeskukselle, meripelastuskeskukselle, meripelastuslohkokeskukselle ja poliisille tarvittavat sijaintitiedot päätelaitteesta muiden tietojen ohella siten kuin säädetään laissa sähköisen viestinnän palveluista (917/2014) 321 §:ssä. Laki hätäkeskustoiminnasta (692/2010) 12 §:n mukaan hätäkeskus on velvollinen antamaan tehtävään tai ilmoitukseen liittyen tukipalveluja muun muassa tehtävässä oleville poliisiviranomaisille. Hätäkeskus paikantaa puhelimen omalla päätöksellään edellytysten täytyessä lähtötietojen perusteella tai poliisin pyynnöstä. Poliisin puolesta päätöksestä ja sen lainmukaisten edellytysten täyttymisestä vastaa päällystöön kuuluva poliisimies. (Poliisihallitus 2019.)

SIS II kuulutuksen jälkeen, voidaan lapsesta tehdä tutkinnanjohtajan päätöksellä KRP:n Viestiliikennekeskuksessa Interpolin kattava Yellow Notice – kuulutus (Viestiliikennekeskus 2018). Yellow Notice on kansainvälinen hälytys kadonneesta henkilöstä, jota käytetään kidnappaus tilanteissa, huoltajien tekemissä lapsikaappaustilanteissa ja selittämättömissä katoamisissa. Interpolin jäsenvaltion poliisiviranomainen pyytää Yellow Noticea keskusviranomaisensa kautta, joka julkaistaan Interpolin tietokannassa, mikä tulee kaikkien jäsenvaltioiden poliisiviranomaisten tietoon. Osa Yellow Notice kuulutuksista on täysin julkisia ja luettavissa Interpolin verkkosivuilta, joita päivitetään tunnin välein. Osa kuulutuksista näkyy vain viranomaisille. (Interpol 2020.)

Koska tällä hetkellä melkein kaikki maailman valtiot Pohjois-Koreaa ja Taiwania lukuun ottamatta ovat Interpolin jäsenvaltioita (Interpol 2020, Liite 2), voidaan Yellow Notice kuulutusta perustellusti pitää varsin kattavana ja hyödyllisenä kuulutuksena lapsikaappaustilanteissa. Interpol kuulutukset on havaittavissa poliisin kenttäjärjestelmästä tehdyllä Ulkonet haulla (Kautto 2020). Yellow Noticen ohella Interpolin kuulutuksista voidaan tietyissä tilanteissa antaa kaappanneesta vanhemmasta Red Notice tai Blue Notice kuulutus. Red Notice

tarkoittaa etsintäkuulutettua henkilöä, joka esimerkiksi lapsikaappaustapauksessa olisi kaappannut vanhempi, josta on annettu eurooppalainen pidätysmääräys. Blue Notice puolestaan tarkoittaa henkilön olinpaikan selvittämistä ilman, että henkilöä vastaan olisi nostettu syytteitä. (OJJDP 2018, 44.)

Mikäli asiassa kirjataan suoraan rikosilmoitus, on siitä ilmoitettava syyttäjän lisäksi Keskusrikospoliisin Viestiliikennekeskukseen. Syyttäjä päättää tällöin voidaanko asiassa tehdä eurooppalainen pidätysmääräys (European Arrest Warrant, EAW). Käytännössä EAW:n lähökynnys on siinä, että niillä tiedoilla, jotka syyttäjällä on sillä hetkellä asiasta, hän nostaisi syytteen. Näin ollen sitä ei voida tehdä, jos lasta ei vielä ole viety maarajojen ulkopuolelle. (Kautto 2020.) Jos EAW tehdään, epäiltyä on esitettävä vangittavaksi poissaolevana ja asian kiireellisyyden vuoksi Viestiliikennekeskus alkaa valmistelemaan Schengen kuulutuksen laatimista, vaikkei EAW olisi vielä valmis. EAW:n perusteella tehdään myös Interpol kuulutus. (Poliisihallitus 2020.) Interpol kuulutus on tällöin kiinniotto luovutustarkoituksessa muotoinen (Kautto 2020). Vuositasolla Suomessa EAW:n hyödyntäminen on kuitenkin lapsikaappaustapauksissa verrattain harvinaista (keskimäärin yksi tapaus vuodessa) (Poikela 2019, 6).

Mikäli asiassa ei täyty EAW:n vaatimukset, voidaan harkita Schengen salaisen tarkkailun kuulutusluokkaa. Kuulutus voidaan antaa henkilöstä, joka entisyyden tai muun tiedustelutiedon mukaan epäillään syyllistyvän vakaviin rikoksiin. Tämä tehdään myöhemmässä vaiheessa Viestiliikennekeskuksessa päällystön hyväksynnällä. Salaisen tarkkailun ajatuksena on se, että jos ulkomaan viranomainen kohtaa kuulutetun henkilön, voi siinä vaiheessa täytyä perusteet EAW:hen, sillä rajanylitys on tapahtunut. Salaisen tarkkailun kuulutus voidaan antaa myös ajoneuvosta. Schengen kuulutukset ajoneuvosta ja henkilöistä voidaan myöskin linkittää keskenään. Sitä varten tarvitsee olla yhteyksissä Viestiliikennekeskukseen, todeta näiden liittyvän toisiinsa ja pyytää linkittämistä. (Kautto 2020.)

Lapsikaappaustapauksiin liittyviin kuulutuksiin on myös tulossa merkittävä uudistus mahdollisesti muutaman vuoden kuluessa. Silloin täysin uutena kuulutusluokkana tulee ennakkolinen kaappausuhka kuulutus. Se voidaan antaa lapsesta, joka on perustellusti todennäköisen ja konkreettisen kaappausuhan alla. Kuulutus toimisi niin kansallisella kuin kansainvälisellä Schengen tasolla. Kuulutukseen voitaisiin syöttää esimerkiksi tieto siitä, kenen kanssa lapsi saa tai ei saa matkustaa ulkomaille. (Kautto 2020.)

Viranomaisen tuki kaapatun lapsen vanhemmille on myös koettu erittäin tärkeänä ja sen on 2017-2019 suoritetussa Voice tutkimussarjassa todettu olleen suorassa yhteydessä vanhempien hyvinvointiin (Symons & Ponnet & De Marez 2019, 7). Kaapatut lapset ry:n toiminnanjohtajan Tarja Räisäsen mukaan Suomessa jotkut maahanmuuttajataustaiset huoltajat kokevat, ettei poliisissa heitä kuunnella tai uskota (Räisänen, 2020). Yhdysvaltojen oikeusministeriön julkaisema opas *The Crime of Family Abduction. A Child's and Parent's Perspective* antaa joitain ohjeita kaapatun lapsen vanhemman kohtaamiseen viranomaisten taholta. Viranomaisen tulisi pitää vanhempaan yhteyttä ja rohkaista vanhempaa kertomaan lapsestaan, jotta vanhemmalle välittyy viranomaisesta luotettava ja välittävä tunne. Viranomaisen tulisi kuunnella vanhempaa ja vakuuttaa hänelle, että kaikki hänen tuntemuksensa ovat normaaleja ja hyväksyttäviä. Vanhemmalle tulisi kertoa, että viranomaiset tekevät kaiken mahdollisen ja vanhempi itse myös tekee kaiken, mikä on hänelle mahdollista. Paikallaan olisi rohkaista vanhempaa päivittäisten rutiinien ylläpitoon sekä pitämään esimerkiksi päiväkirjaa tuntemuksistaan. Vanhemmalle tulisi puhua ystävällisesti, toiveikkaasti sekä siten, että vanhemmalle välittyy tunne, että viranomainen ottaa asian vakavasti. Vanhempi olisi myös syytä ohjata auttavien tahojen piiriin. (OJJDP 2010, 32.) Monelle vanhemmalle tilannetta rauhoittaa sen kokeminen, että poliisi ottaa asian vakavasti, kirjaa ilmoituksen ja lupaa ilmoittaa asiasta rajaviranomaisille (Räisänen 2020).

Lapsen löydyttyä on myös tärkeää olla yhteyksissä Viestiliikennekeskukseen. Kansallisen kuulutuksen tai Schengen kuulutuksen poistaminen ei poista Interpolin Yellow Notice kuulutusta ja sen vuoksi Viestiliikennekeskus tarvitsee tiedon asiasta kuulutuksen poistamiseksi. Rikostarkastaja Hannu Kauton mukaan Interpolin kuulutustapauksissa tapana on ollut Viestiliikennekeskuksessa lisätä ilmoitukseen fraasi, jonka mukaan asiasta on tehty Interpol kuulutus ja kuulutuksen poistamiseksi on oltava yhteyksissä Viestiliikennekeskukseen. (Kautto 2020.)

5.3 Matkustusasiakirjoista

Mikäli toinen huoltajista haluaa viedä lapsen maasta toiselta huoltajalta salassa, tarvitsee tämä yleensä passin osoittamaan matkustus oikeuden niin itselleen kuin lapselleen. Siksi on paikallaan käsitellä lapsikaappaus aiheen yhteydessä myös matkustusasiakirjoja. Suomen kansalainen voi matkustaa ilman passia Ruotsiin, Norjaan, Tanskaan ja Islantiin (Passilaki 2 §, 1 mom.).

Alaikäiselle myönnetään passi, jos huoltajat siihen suostuvat. Mikäli joltain huoltajalta ei jostain syystä saada suostumusta alaikäisen passiin ja ratkaisun viivästyttämisestä seuraisi kohtuutonta haittaa, voidaan passi myöntää vain yhden huoltajan suostumuksella. Mikäli toinen huoltajista on evännyt suostumuksen passihakemukseen tai passin voimassapitämiseksi, passi voidaan myöntää taikka pitää voimassa, jos myöntämättä jättö olisi vastoin lapsen etua ja on ilmeistä, ettei lasta viedä toiseen valtioon ilman huoltajan suostumusta pysyvästi. Passin myöntämispäätöstä on noudatettava, vaikka asiassa olisi haettu muutosta (Passilaki (671/2006) 11, 21 § (456/2009)).

Sosiaaliviranomaisen on passin myöntävän viranomaisen pyynnöstä annettava lausunto, siitä onko passin epääminen selvästi vastoin lapsen etua, mikäli sosiaaliviranomaisella on ennestään hallussa alaikäistä tai tämän huoltajia koskevia tietoja. Lausunto annetaan sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) salassapitosäännösten estämättä, mikäli lapsen etu sitä vaatii. (Passilaki 11 §.)

Mikäli passin peruuttamiselle on edellytykset passilain 21 §:n mukaisesti, passille voidaan tehdä hallinnollinen peruuttamispäätös ja vasta sen jälkeen passi voidaan ottaa viranomaisen haltuun. Lapsikaappausuhkaa epäillessä tällainen peruutusperuste voi olla jo mainituin edellytyksin toisen huoltajan passilain 7 §:n mukaisen suostumuksensa peruuttaminen tai sosiaalilautakunnan vaatimus passin perumisesta otettaessa lapsi huostaan. Huomionarvoista on, ettei passilaki mahdollista poliisille oikeutta ottaa voimassa olevaa passia edes väliaikaisesti haltuun lapsikaappausepäilyn vuoksi (Poliisihallitus 2016).

Suomen kansalainen voi henkilökorttia näyttämällä matkustaa seuraaviin maihin ilman passia: Alankomaat, Belgia, Bulgaria, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Kreikka, Kroatia, Kypros, Latvia, Liechtenstein, Liettua, Luxemburg, Malta, Portugali, Puola, Ranska, Romania, Saksa, San Marino, Slovakia, Slovenia, Sveitsi, Tšekki, Unkari ja Viro (Valtioneuvoston asetus matkustusosoikeuden osoittamisesta eräissä tapauksissa 660/2013).

Alaikäiselle voidaan, kuten passinkin tapauksessa, myöntää henkilökortti, kunhan siihen on molempien huoltajien suostumus tai kohtuuttoman haitan erityistapauksessa toisen huoltajan suostumuksella. Ilman molempien suostumusta voidaan lapselle myöntää niin sanottu alaikäisen henkilökortti, mutta sitä ei voi käyttää matkustusasiakirjana. (Henkilökorttilaki 663/2016; 2, 16 §.)

5.4 Kansainvälinen yhteistyö

Ongelmaksi voi nousta se, jos lapsi on kaapattu valtioon, jolla ei ole riittävästi resursseja lapsikaappaustapausten nopeaan selvittämiseen (Räisänen 2020). Joissain valtioissa (esim. Ranskassa) myös syyttäjä osallistuu oikeusprosessiin huolimatta siitä, että kyse on siviilioikeudellisesta menettelystä (Rantala 2020).

Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuolisen valtion olleessa kyseessä, ulkoasianministeriö hoitaa asiaa edustustojen kautta siten kuin Konsulipalvelulain 31 § ja 32 § säädetään. Edustusto voi hoitaa tapausta, jos sen hoitaminen ei kuulu muun viranomaisen toimivaltaan. Edustustot voivat auttaa myös tilanteissa, joissa lapsi on viety kahden lapsikaappaus sopimuksen ulkopuolisen valtion välillä, kunhan lapsi tai palautusta pyytävä henkilö on Suomen kansalainen, lapsi alle 16 vuotias, asunut pysyvästi lähtömaassa ja lähtömaan oikeusjärjestyksen mukaan poisvienti tai palauttamatta jättäminen oli luvatonta. Edustusto pyrkii kaikessa korostamaan sovintoratkaisua ja vapaaehtoista palautusta. (Oikeusministeriö ym. 2013.)

Tapauksissa, joissa lapsi on viety Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuoliseen valtioon, palauttaminen riippuu kohdevaltion omasta lainsäädännöstä ja pitkälti kaappaajavanhemman omasta yhteistyöhalukkuudesta (Harju 2020). Näissä tilanteissa oikeusteitse pyritään siihen, että suomalainen huoltopäätös tunnustettaisiin kohdevaltiossa ja siten pantaisiin täytäntöön. Edustusto ei voi avustaa lapsen takaisinkaappaamisessa, vaikuttaa oikeudenkäynnin lopputulokseen, toimia vastoin kohdemaan lakeja taikka toimia tehtävissä, jotka tarvitsevat asianajotoimia. (Oikeusministeriö ym. 2013.) Ulkoministeriöllä ei ole toimivaltaa tehdä minkäänlaisia palauttamistoimenpiteitä lapsen osalta eikä velvoittaa kohdevaltion viranomaisia mihinkään toimenpiteisiin (Harju 2020).

Mikäli sovintoratkaisuun ei päästä, voidaan joutua aloittamaan oikeudenkäynti kohdemaassa. Suomalaisen päätöksen tunnustaminen ja täytäntöönpano kohdemaassa on ensisijainen tavoite, mutta jos se ei ole mahdollista, joudutaan käynnistämään lapsen huoltoa koskeva erillinen oikeudenkäynti kohdemaassa. Tätä varten tulee hakijan palkata paikallinen asianajaja. (Oikeusministeriö ym. 2013.) Erityisen painavista syistä oikeusministeriö voi myöntää neuvontaa laajempaa oikeusapua ulkomailla suoritettavaan oikeudenkäyntiin (Laki yleisestä oikeusavusta 104/1998, 25 §). Suomalaisen oikeusapujärjestelmän mukaan ulkomaalainenkin hakija on palautusasiassa aina oikeutettu saamaan maksutonta oikeusapua.

Tämä on merkittävä etu, sillä kustannukset lapsikaappaustapauksissa ulkomailla voivat kalliiden asianajajapalkkioiden ja muiden kulujen vuoksi nousta huomattavan suuriksi. (Rantala 2020.)

Kansainvälisesti ongelmana voidaan pitää myös sitä, ettei Haagin lapsikaappaus sopimuksessa taikka Bryssel IIa – asetuksessa ole määritelty tarkasti asuinpaikka käsitettä (Salmela 2019, 34). Haagin lapsikaappaus sopimukseen sitoutuneiden valtioiden välillä voidaan käyttää yhtenäisen lainopillisen tulkinnan säilyttämiseksi aiempaa tuomioistuinkäytäntöä apuna esimerkiksi lapsen asuinpaikan määrittämiseksi. Tällaisessa tarkoituksessa voidaan käyttää muun muassa internetistä julkisena löytyvää INCADAT-oikeustapaustapankkia, josta voidaan hakea kansainvälisiin lapsikaappauksiin liittyviä oikeustapauksia. (Salmela 2019, 29.) INCADAT-tietopankissa on Suomea koskevia oikeustapauksia 12.8.2020 mennessä kymmenen, joista tuorein on Helsingin hovioikeuden päätös 22.11.2011 nro 879 (INCADAT 12.8.2020)

Eurooppalainen pidätysmääräys eli EAW on ollut käytössä vuodesta 2004 asti kaikissa Euroopan Unionin jäsenvaltioissa. Sitä pidetään onnistuneimpana kansainvälisen oikeudellisen yhteistyön välineenä EU alueella. EAW voidaan ottaa käyttöön, kun tutkittavassa asiassa maksimirangaistus on vähintään vuosi vankeutta tai vastaaja on jo tuomittu vähintään neljän kuukauden vankeusrangaistukseen. Suomen rikoslain mukainen maksimiseuraamus lapsikaappauksesta (2 vuotta vankeutta) mahdollistaa EAW:n käytön. Pidättävän valtion on 60 päivän sisällä päätettävä luovutuksesta, mikäli pidätetty vastustaa luovutusta pidätysmääräyksen antaneeseen valtioon. (Euroopan komissio, luettu 14.7.2020.) Euroopan alueella 2013-2017 välisenä aikana on annettu yhteensä 636 EAW:tä, jotka koskivat pääasiassa lapsikaappaustapauksia. Näistä pyynnöistä 13 johti pidätykseen. Suomi on antanut 2009 jälkeen 359 pidätysmääräystä (EAW), joista vertailuajankohtana 20 koski lapsikaappaustapauksia. Puolestaan Suomeen on toimitettu vain kaksi pidätysmääräystä, joissa lapsikaappaus on ollut yhtenä nimikkeenä. (Poikela 2019, 94.)

AMBER Alert on vakavampia lapsikaappauksia varten perustettu hälytysjärjestelmä, joka on käytössä useassa maassa mm. Yhdysvalloissa ja Puerto Ricossa. Järjestelmän tarkoitus on valjastaa siviilit avustamaan viranomaisia kaapatun lapsen takaisin saamiseksi. (NCMEC 3.8.2020.) AMBER tulee sanoista America's Missing: Broadcast Emergency Response, ja se sai alkunsa 1996 Arlingtonissa Texasissa kaapatun 9-vuotiaan Amber Hagermanin löydyttyä murhattuna (Department of Justice, Amber Alert, 3.8.2020). Suomessa ei kuitenkaan

vastaavaa ole käytössä. Rikostarkastaja Hannu Kauton mukaan järjestelmä on hyvin toimiva ja laajasti käytössä, mutta Suomessa sitä ei ole vakavasti harkittu käyttöön. Tämä johtuu Kauton mukaan osin Suomen tiukasta julkisuuslaista ja korkeista kriteereistä, joita vaaditaan kuvien julkaisuun huolimatta siitä, millaisesta rikosasiasta on kysymys. Lisäksi viranomaisviestintä ja viranomaisyhteistyö on koettu riittävän tehokkaaksi. (Kautto 2020.)

Vuonna 2016 kaikista AMBER hälytyksistä 60 % koski perheensisäistä lapsikaappausta. Hälytykset välittyvät radion, television, tienvarsilla olevien mainostaulujen, puhelinten ja muiden tiedonvälityskanavien kautta julkisuuteen. Muun muassa National Center for Missing & Exploited Children (NCMEC) julkaisee AMBER -hälytykset verkkosivuillaan ja jakaa paikallisilta viranomaisilta saadut tiedot muille tiedonlevityskanaville. (NCMEC 3.8.2020.)

AMBER järjestelmä tai vastaava on käytössä Australiassa, Belgiassa, Kanadassa, Kyproksella, Tšekissä, El Salvadorissa, Ranskassa, Kreikassa, Guatemalassa, Irlannissa, Italiassa, Jamaikalla, Malesiassa, Meksikossa, Alankomaissa, Puolassa, Portugalissa, Romaniassa, Etelä-Koreassa, Espanjassa, Sveitsissä ja Iso-Britanniassa. NCMEC verkkosivuilla on listattu kussakin mainitussa valtiossa käytössä oleva järjestelmä. (NCMEC 3.8.2020.) Mikäli lapsi on kaapattu johonkin näistä valtioista, eikä tarkkaa tiedetä sijaintia, tulisi pohtia myös mahdollisuuksia kyseisessä valtiossa olevan hälytysjärjestelmän käyttämisestä lapsen tavoittamiseen.

5.5 PTR-Yhteistyö

PTR yhteistyöllä tarkoitetaan poliisin, Tullin ja Rajavartiolaitoksen yhteistyötä. Yhteistyötä säätelee Laki poliisin, Tullin ja Rajavartiolaitoksen yhteistoiminnasta (PTR-laki, 687/2009).

Mikäli lapsi on kadonnut ja lapsikaappaustilannetta on aihetta epäillä ja voidaan olettaa, ettei lapsi ole vielä ehtinyt rajan yli, ovat nopeat toimenpiteet tärkeitä koko viranomaisverkoston osalta. Ensiarvoisen tärkeää, on saada tieto asiasta nopeasti rajanylityspaikoille. Käytännössä tämä tapahtuu ottamalla yhteyttä Rajavartiolaitoksen ylläpitämään NCC – keskuksen eli kansalliseen koordinoitikeskukseen. NCC keskuksen fyysinen sijainti on Länsi-Suomen merivartioston johtokeskuksessa Turussa (Rajamme Vartijat 2013, 7).

NCC-keskus muodostaa tilannekuvaa raja-alueiden tilanteista tilannekuvajärjestelmien avulla ja välittää tietoa muille kansallisille viranomaisille (Sisäisen turvallisuuden rahasto 2015, 2). NCC keskus pitää myös yhteyttä ulkomaiden rajavalvontaviranomaisiin paikallisten NCC keskusten kautta (Rajamme Vartijat 2013, 7).

KRP:n Viestiliikennekeskuksen johtajan, rikostarkastaja Hannu Kauton mukaan viestintä tulisi kuitenkin olla keskitettyä ja suositellaan tapahtuvan Viestiliikennekeskuksen kautta. Viestiliikennekeskus muodostaa KRP:n PTR analyysi- ja tiedustelukeskukseen kanssa yhdessä KRP:n tilannekeskuksen. Viestiliikennekeskukseen tullessa tieto mahdollisesta lapsikaappauksesta sieltä välitetään tieto PTR keskukseseen, josta jaetaan tieto rajanylityspaikoille. Tieto menee myöskin Tullille. Näin toimimalla voidaan nopeasti harkita kansainvälisten työkalujen käyttöä koko viranomaiskoneiston laajuudelta ja vältetään tarpeettomia viiveitä (Kautto 2020.)

Rajavartiolaitoksella on Schengen alueella virkansa puolesta velvollisuus kiinnittää erityistä huomiota lapsiin, jotka ovat ylittämässä rajaa olivatpa he sitten matkustamassa yksin tai aikuisen seurassa. Velvollisuus on tutkia myös se, että lailliset huoltajat ovat tietoisia rajan ylittämisestä ja ylittäminen on siten luvallista. Tämä velvollisuus pohjautuu EU-lainsäädäntöön rajavalvonnasta eli Regulation (EU) 2016/399 Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) (EUR-Lex: Regulation (EU) 2016/399).

5.6 Ennalta estämisen mahdollisuudet

PolL 1 luvun 1 §:n mukaan rikosten ennalta estäminen on yksi poliisin tehtävistä. Poliisilla on siten velvollisuus puuttua tilanteeseen, jossa lapsikaappaus on meneillään vaikka lapsikaappaus rikoksena ei olekaan yrityksenä rangaistavaa ja tunnusmerkistö täyttyy vasta kun lapsi on viety toiseen maahan. (Poliisihallitus 2016.)

Kaiken kaikkiaan ennalta estäminen on lapsikaappaustapauksissa kaikkien kannalta paras ratkaisu. Lapselle ei tule traumaattisia kokemuksia edestakaisin muuttamisen, piilottelujen ja eri viranomaisten toiminnan vuoksi, huoltajien kesken voidaan päästä pitkäkestoiseen rauhanomaiseen ratkaisuun, jolla arki saadaan palautettua toimivaksi eikä rikosoikeudellisia sanktioita tarvitse kohdistaa huoltajaan, joka itsessään voisi olla lapsellekin hyvin hämmäntävää. Viranomaisenkin kannalta toimenpiteet ovat huomattavasti helpompia ennen kuin

lapsikaappaus on varsinaisesti tapahtunut, kuin tasapainotella virka-apupyynnöjä kansainvälisen lainsäädännön ja eri ulkomaiden viranomaisten kesken.

Lapsikaappausriskiä arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota esimerkiksi huoltajuusriitoihin, joiden yhteydessä toinen vanhempi ilmaisee halunsa palata kotimaahansa, uhkailee sillä, irtisanoutuu työstään tai alkaa muuttamaan kiinteää omaisuuttaan rahaksi. Kuitenkin täytyy muistaa, että todellista riskiä on erittäin vaikea arvioida. (Poliisihallitus 2016.) Muita lapsikaappauksen uhkaa korottavia tekijöitä ovat muun muassa aiempi lapsikaappaus tai sillä uhkaaminen, vahvat siteet vieraaseen valtioon, puuttuvat siteet nykyiseen asuinvaltioon esimerkiksi ystävien sijainti ja säännöllisen työn puuttuminen, pankkitilien sulkeminen ja lasten koulu- ja syntymätodistusten hankkiminen ja passien hankkiminen, asiakirjojen piilotelu, kotiväkivalta sekä lasten hyväksikäyttö. (OJJDP 2018, 4.) Myös kielteinen oleskelulupapäätös tai kansalaisuushakemuksen hylkäys voivat olla riskejä lapsikaappauksen toteuttamiselle (Poikela 2019, 14).

Huoltajan tulisi ottaa yhteyttä poliisiin lisäksi myös kotipaikan sosiaaliviranomaiseen. Joissain tapauksissa voidaan harkita kiireellistä sijoitusta kaappauksen estämiseksi. (Oikeusministeriö ym. 2013.) Eduskunnan lakialoitteen (LA 60/2004 vp) mukaan lapsikaappauksia estetään lainsäädännöllä, viranomaisyhteistyöllä, tiedottamisella sekä asennekasvatuksella.

6 AUTTAVAT TAHOT JA KANSALAI SJÄRJESTÖT

Lapsikaappausprosessi voi olla huoltajalle äärimmäisen raskas henkisesti. Jenni Iivonen ja Piia Keskinen ovat vuonna 2013 tehneet haastattelututkimuksen kautta opinnäytetyön aiheesta *Kansainvälinen lapsikaappaus kriisikokemuksena ja siitä selviytyminen vanhemman näkökulmasta*. Koska aiheesta on tehty jo opinnäytetyö, en juurikaan käsittele aihetta huoltajien kriisikokemuksena tässä opinnäytetyössä. Tutkimuksessaan he havaitsivat, että osa vanhemmista saattaa kokea tilanteen pahempana kuin lapsen kuoleman (Iivonen & Keskinen 2013). Tämä puoli on huomioitava viranomaisen kohdattaessa vanhempaa, jonka lapsi on kaapattu tai epäillä tulleen kaapatuksi.

Vanhempi tarvitsee poikkeuksellisen paljon tukea ja siksi olisi suotavaa, jos viranomainen jo aikaisessa vaiheessa osaisi ohjata vanhemman avun piiriin. Tukea voi saada muun muassa Kaapatut lapset ry:ltä, Rikosuhripäivystyksestä, kotipaikkakunnan sosiaali- ja

terveysviranomaisilta, lastensuojeluviranomaisilta, perheneuvolasta, Suomen mielenterveysseuralta sekä SOS- keskukselta. (Oikeusministeriö ym. 2013.)

Kaapatut lapset ry tarjoaa vertaistukea, neuvoja ja osaavaa henkilökuntaa huoltajien tueksi. Itse prosessiin järjestö ei kuitenkaan voi vaikuttaa. (Räisänen 2020.) Salassapitosäännökset estävät esimerkiksi oikeusministeriön ja Kaapatut lapset ry:n tiedonvaihdon yksittäistapauksista puolin ja toisin ilman asianosaisen suostumusta (Rantala 2020).

Riippuen siitä, mihin valtioon lapsi on kaapattu, voi olla aiheellista perehtyä onko kyseisessä valtiossa lapsikaappausasioissa tukea tai apua antavia järjestöjä ja informoida huoltajaa tällaisesta mahdollisuudesta. Yhdysvalloissa tällainen toimija on NCMEC eli the National Center for Missing & Exploited Children. NCMEC verkkosivuilla on tietoa kadonneista lapsista mukaan lukien lapsikaappauksista ja siellä julkaistaan muun muassa tiedot uusista AMBER – hälytyksistä. (NCMEC 3.8.2020.). Euroopan alueella toimii myös useita sitoutumattomia järjestöjä, jotka on perustettu kansainvälisten lapsikaappausten ehkäisemiseksi ja sovintoratkaisuihin pääsemiseksi perheiden välisen sovittelun kautta. Tällaisia järjestöjä ovat muun muassa Belgialainen Child Focus, saksalaisen MiKK ja Belgiassa sijaitsevan Leuvenin yliopiston alainen Leuven Institute of Criminology. (Directorate-General 2015, 22.)

Huomioitava on myös sekin, että perhe saattaa tarvita tukea senkin jälkeen, kun kaapattu lapsi on palautunut huoltajalleen. Mikäli kaappaus on kestänyt pitkään, lapsi on viety väkisin toiseen valtioon, lapseen on kohdistunut muitakin rikoksia tapahtumien yhteydessä tai kaappaava vanhempi on onnistunut verbaalisesti syylistämään tai pelottelemaan toisen vanhemman lapsen silmissä, voi paluu arkeen traumaattisen kokemuksen jälkeen olla hyvinkin vaikeaa. (OJJDP 2018, 68.) Kaapatut lapset ry:n toiminnanjohtajan Tarja Räisäsen mukaan jälkihoito on vielä heikoilla kantimilla Suomessa (Räisänen 2020).

7 TOIMINNALLINEN KEHITTÄMISTYÖ

Tutkimus noudattaa samaa kaavaa metodeista riippumatta. Tutkimuksessa pyritään ratkaisemaan tutkimusmenetelmien avulla jonkinlainen tutkimusongelma, jonka taustalla on käytännön ilmiö. Mikäli varsinaista ongelmaa ei ole, ilmiö muotoillaan ongelman muotoon. Kehittämistutkimuksessa pyritään ongelman poistamiseen tai tilan parantamiseen. (Kananen 2015, 11.) Tässä opinnäytetyössä voitaisiin katsoa tutkimusongelman olevan riittävän

kattavan ja selkeän ohjeistuksen puute lapsikaappaustapauksissa yksittäiselle poliisimiehelle. Tähän asiantilaan pyritään löytämään ratkaisu tuottamalla opas poliisin käyttöön dia-sarjan muodossa.

Hyvä ammattikorkeakoulun opinnäytetyö on riittävän konkreettinen niin tekijän kuin työn mahdollisen tilaajan kannalta (Hakala 1998, 18). Hyvään opinnäytetyöhön kuuluu myös aiheen perusteltavuus ajankohtaisuuden ja merkittävyyden kautta, rajauksen suppeus ja syvällisyys, käytännönläheisyys, toteutuksen uudistuksellisuus, asiantuntijuuden osoittavuus, suunnitelmallisuus, hyödynnettävyys, tuloksellisuus, lähdekritiikin osoittavuus, pohtivuus ja onnistuvuus raportoinniltaan (eml. 19).

Lapsikaappaus on aiheena globaalissa yhteiskunnassa ajankohtainen ja lasten vapautta ja kasvuympäristöä koskevana myös yhteiskunnallisesti merkittävä. Aiheessa pyrin syvällisyyteen koko aihealueen osalta, joskin sillä seurauksella, että työstä tuli verrattain laaja-alainen. Se oli mielestäni kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, jotta työ voisi toimia poliisia auttavana ohjenuorana lapsikaappaustapauksissa. Yksittäisen osa-alueen yksityiskohtainen tuntemus ei siitä lähtökohdasta mielestäni ole niin tärkeää, kuin prosessin sekä aiheen laajempi tiedostaminen. Yksityiskohtaisempaa tietoa voi kuitenkin tarvittaessa etsiä tämän työn pohjalta mielestäni varsin helposti.

Korkeakoulutasolla opinnäytetyön tulee olla tieteellinen ja siinä tulee olla aina tutkimuksellinen lähestymistapa. Tutkimuksellinen ote voi näkyä kehittämistyössä sen kaikissa vaiheissa: niin suunnittelussa, toteutuksessa kuin arvioinnissakin. (Kananen 2015, 50.)

Tutkimuksen voidaan katsoa olevan tieteellinen silloin, kun se täyttää seuraavat neljä edellytystä:

1. Tutkimuskohde on määritelty täsmälliseksi ja tunnistettavaksi
2. Tutkimus esittää aiheesta jotain ennen julkaisematonta tai esittää aiheen uudesta näkökulmasta
3. Tutkimus on hyödyllinen muille
4. Tutkimuksesta on löydettävä perusteet sen oikeaksi ja vääräksi osoittamiselle ja siten annettava mahdollisuus jatkaa aiheen tutkimista ja keskustelua. (Eco 1977, 45 – 46.)

Tämän opinnäytetyön aihe on määritelty koskemaan kansainvälistä lapsikaappausta ja tapauksissa selventämään poliisin roolia. Sinänsä työssä ei ole esitetty mitään ennen julkaisematonta, mutta aihetta ei ole käsitelty juurikaan valitsemastani näkökulmasta opinnäytetöissä taikka muutenkaan julkisessa kirjallisuudessa. AMK-tasolla päästään vain harvoin tutkimuksissa tuottamaan jotain uutta ja viemään yhteiskuntaa eteenpäin (Kananen 2015, 17). Uskon vahvasti aiheen olevan hyödyllinen poliisiorganisaatiossa huolimatta tapausten melko vähäisistä määristä vuositason jo pelkästään senkin vuoksi, että yksittäisen konstaapelin kokemukset vastaavista tapauksista ovat harvinaisia eikä aihetta juuri käydä läpi poliisin AMK-tutkinnoissa.

Tässä opinnäytetyössä en sen luonteen vuoksi varsinaisesti esitä mitään yksittäistä teesiä, väittämää tai tutkimustulosta, joten myöskään työn perustelu oikeaksi taikka vääräksi muun kuin lähdeviittausten ja käytettyjen lähteiden luotettavuuden arvioinnin osalta ei ole mielestäni relevanttia. Esitän myöhemmässä vaiheessa mielessäni olleet mahdollisuudet aiheen tutkimiseksi jatkossakin.

Toiminnallisessa kehittämistyössä tulee produktin lisäksi tehdä opinnäytetyöraportti produktin tekemisestä, jossa opiskelija osoittaa produktissa tarvittavaa aiheeseen liittyvän tiedon ja taidon hallintaa, asiantuntemusta ja tekstitaitojen hallintaa (Vilka & Airaksinen 2004, 7). Produktia käsitellen tarkemmin luvussa 9. *Produkti*.

Opinnäyte on Juha T. Hakalan mukaan ammatillisen kehittymisen väline. Sen vuoksi siinä korostuu käytännöllisyys, arkijärki ja hyöty. (Hakala 1998, 22.) Produktin ollessa konkreettinen opas poliisimiehelle käytännöllisyys- ja hyödyllisyysvaatimukset mielestäni täyttyvät. Hyvässä opinnäytteessä ei ole turhuuksia, mutta kaikki tarpeellinen (eml., 105). Aiheena lapsikaappaus on laaja. Työssä olen käynyt läpi niin lainsäädäntöä, sopimuskäytäntöä, kulttuurista vaikutusta, poliisin ohjeistusta kuin huoltajan tueksi tarkoitettuja järjestöjä. Jotta poliisimies voisi parhaalla mahdollisella tavalla olla tukena asiasta ilmoittavalle huoltajalle sekä toimiakseen mahdollisimman nopeasti, tulee mielestäni poliisilla olla jonkinasteinen tietämys siitä, mistä tarkempaa lisätietoa voidaan saada. Voi olla, ettei poliisimies muista jokaista tässä opinnäytetyössä esille nostettua detaljia, mutta laaja-alaisella katsauksella toivottavasti jäisi mieleen, mistä tarvittavaa tietoa voidaan nopeastikin hankkia ja tarkastaa.

7.1 Tutkimusasetelma

Perinteisesti opinnäytetyön tutkimusmenetelmät jakautuvat pääasiassa laadullisiin ja määrällisiin eli kvalitatiivisiin ja kvantitatiivisiin tutkimuksiin. Opinnäytetyössä voidaan hyödyntää useampia tutkimusmenetelmiä samanaikaisesti ja erään ajattelutavan mukaan kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus ovat vain saman tutkimusprosessin eri vaiheita (Hakala 1996, 144). Toiminnallinen kehittämistyö voi olla yhdistelmä molempia tutkimusotteita taikka vain muutokseen tähtäävä kvalitatiivinen tutkimus (Kananen 2015, 39).

Opinnäytetyötä varten olen etsinyt lähdemateriaalia ja kartuttanut teoreettista viitekehystä pääasiassa erilaisen kirjallisuuden pohjalta. Lainsäädäntöä koskevissa osuuksissa on hyödynnetty Finlexin tietokantaa ajantasaisista säädöskokoelmista, kansainvälisistä sopimuksista sekä Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksistä. Lisäksi olen pyytänyt tilastotietoa lapsikaappaustapauksista oikeusministeriöltä ja ulkoministeriöltä, mitä olen hyödyntänyt tässä opinnäytetyössä. Tiedoista olen kasannut taulukoita ja kuvioita työhön käyttäen mm Microsoft Officen Exel ohjelmaa ja sieltä karttakaavion luontiominaisuutta. Lähdemateriaalia hain käyttäen Google hakukonetta, Google Scholaria, Polamkin Etsivä tietokantaa sekä Poliisin intranettiä Sinettiä. Sinetistä saatavissa olevan materiaalin osalta olen sivuuttanut salassapidettäväksi merkityn aiheeseen liittyvän materiaalin sekä viranomaisnumerot pitääkseni työn julkisena. Hakusanoina etsinnässä olen käyttänyt lapsikaappaukseen liittyviä termejä niin suomeksi kuin englanniksi. Käytettyjä hakusanoja ovat olleet muun muassa lapsikaappaus, international parental child abduction ja parental kidnapping sekä suppeampia hakusanoja, joilla etsittiin lisätietoa rajatummista aihealueista kuten Haagin lapsikaappaus sopimus, Schengen alue jne.

Lapsen huoltoon liittyvän säädöskokoelman laajuudesta ja rikoksen kansainvälisestä luonteesta johtuen aiheeseen liittyvää lainsäädäntöä ja kansainvälisiä sopimuksia on runsaasti. Tämä opinnäytetyö ei ole juridinen opinnäytetyö mutta aiheen käsittely järkevästi ilman lainopillista viitekehystä on kuitenkin täysin mahdotonta ja siksi olen pyrkinyt löytämään tärkeimmät lainkohdat ja kansainväliset sopimukset ja esittelemään niitä yleisellä ja aiheeseen liittyvällä yksityiskohtaisella tasolla poimien tärkeimpiä kohtia liittyen rikoksen tunnusmerkistöön, lapsen huollon juridisiin perusteisiin, poliisin toimintaan asiassa sekä toimenpiteisiin ja niiden täytäntöönpanoon sekä mihin Suomi on sitoutunut kansainvälisellä tasolla. Osa varsinkin lapsen huoltoon liittyvistä lainkohdista ei liity ainoastaan kansainvälisiin

lapsikaappaustilanteisiin, vaan ennemminkin yleisiin lapsen huoltoa koskeviin päätöksiin ja toimenpiteisiin, mutta ne ovat silti merkittäviä aiheen käsittelemiseksi.

Tutkimuksessa tulisi painottaa primäärilähteitä eli tieto pitää hakea mahdollisimman alkulähteiltä (Husa & Mutanen & Pohjolainen 2008, 32). Tämän vuoksi en halunnut työssäni juurikaan käyttää Kaapatut lapset ry:n verkkosivuilta löytyvää tilastotietoa lapsikaappauksien määristä, sillä ne oli kasattu oikeus- ja ulkoministeriön tilastoista. Pitääkseni kaaviot mahdollisimman primäärilähdepohjaisina pyysin tilastotietoa erikseen oikeus- ja ulkoministeriöiltä.

Käytin työssäni osin kvalitatiivista tutkimusmetodia tekemällä henkilöhaastatteluja aiheesta. Pyysin haastateltaviksi KRP:n Viestiliikennekeskuksen, oikeusministeriön, ulkoministeriön sekä Kaapatut lapset ry:n edustajia. Haastattelun kohteet organisaatiotasolla valikoituivat sillä perusteella, että uskoin niistä saavan haastattelun kannalta hyödyllisimmät vastaukset kysymyksiini oikeusministeriön ollessa Haagin sopimuksen mukainen keskusviranomainen, ulkoministeriön hoitaessa Haagin sopimuksen ulkopuolisiin maihin kaapattujen lapsien palauttamista, KRP:n Viestiliikennekeskuksen hoitaessa kansainvälisiä kuulutuksia ja Kaapatut lapset ry:n ollessa aiheeseen liittyen merkittävä järjestö, joka tarjoaa tukea huoltajille.

Väärän tulkinnan vaaraa voidaan välttää tarkennuksia kysymällä haastattelujen kautta (Kananen 2015, 81). Siksi haastattelujeni tarkoitus oli saada lyhyet vastaukset kysymyksiin, joita minulle oli herännyt teoriapohjaa kartoittaessa ja saada varmistus asiaa hoitavilta ammattilaisilta oikeista ja toivotuista menettelytavoista. Otin yhteyttä sähköpostitse kuhunkin organisaatioon ja tiedustelin, keneltä voisin saada haastattelut. Haastatteluun suostuivat KRP:n Viestiliikennekeskuksen johtaja Hannu Kautto, oikeusministeriössä lapsikaappauksia hoitava hallitussihteeri Hanna Rantala, ulkoministeriön konsuliasioden yksiköstä lakimies Henna Harju ja Kaapatut lapset ry:n toiminnanjohtaja Tarja Räisänen. Henkilöt olivat erityisen soveltuvia haastateltaviksi, sillä haastattelut olisi kehittämistyössä syytä aloittaa ylemmästä johtoportasta (eml.). Haastattelujen toteutuksen päätin toteuttaa sähköpostitaikka puhelinhaastatteluina osin haastateltavien toiveiden perusteella sekä aikataulujen yhteensovittamiseksi. Haastattelin Kauttoa ja Rantala puhelimitse ja Räisästä sekä Harjua sähköpostin välityksellä. Koska haastattelujen tarkoitus oli toimia lyhyehköinä asiantuntija-haastatteluina heijastuen kunkin haastateltavan asemaan ja työtehtäviin pohjautuen, jokaiselle haastateltavalle valmistelin hieman erilaiset kysymykset aiheeseen liittyen. Kysymyspatteristot ovat liitetty tämän opinnäytetyön liitteisiin. Kysymykset toimivat haastattelun

pohjarakenteena, jonka ympärille varsinainen haastattelu rakentui. Kysymykset toimitettiin etukäteen haastateltaville sähköpostitse.

Sähköpostilla tehty haastattelu on eräs teemahaastattelun sovellus. Siihen tulisi saada vuorovaikuttuneisuutta ja tällä tavalla tehty sähköpostikierto voi venyä viikkojen ja kuukausien mittaisiksi (Kananen 2015, 86-87). En pitänyt kuitenkaan tällaista pitkittynyttä haastattelua kohtuullisena haastateltavien kannalta. Siksi lähetin sähköpostitse liitetiedoston, johon olin koonnut kysymykset. Vuorovaikuttuneisuutta haastatteluihin kuitenkin saatiin mielestäni riittävästi, sillä oli mahdollisuus esittää sähköpostitse tarkentavia ja jälkikäteen mieleen tulleita kysymyksiä. Näin tehtiinkin esimerkiksi oikeusministeriön haastattelun osalta.

Koska halusin saada kysymyksiini tarkka-alaista tietoa enkä rajoittaa haastattelun vastauksia vain oman näkökulmani ympärille, pyrin haastattelukysymyksissä tekemään mahdollisimman paljon avoimia kysymyksiä. Avoimilla kysymyksillä saadaan hyvin tietoa, mutta tutkimuksen tekijälle se on työläämpi tapa eikä vastauksia voida helposti käsitellä tilastollisesti (Hakala 1996, 147). Suoritin analyysiä haastattelujen perusteella vertailemalla vastauksia soveltuvien osien esimerkiksi virka-apupyynnöiden ja organisaatioiden välisen yhteistoiminnan osalta. Kysymyksistä ja vastauksista saadun tiedon osalta työhön sisällytin mielestäni tärkeimmän ja osuvimman informaation työn merkityksen ja tavoitteen kannalta.

Haastatteluilla tavoitteeni oli kaksijakoinen. Toisaalta tarkoitus oli saada vastauksia kysymyksiin, joihin en ollut saanut muista kirjallisista lähteistä vastauksia, mutta toisaalta tarkoitus oli myös varmistua jo löytämäni tiedon ajantasaisuudesta ja erityisesti varmistaa toivottu toimintatapa kohdattaessa lapsikaappaustapaus, jossa haastateltavan organisaatio on jollain tavalla mukana kuviossa. Kaapatut lapset ry:ltä pyrin saamaan tietoa huoltajien kokemuksista poliisin toiminnassa ja siitä, miten poliisi voi hyödyntää järjestöä huoltajan saattamiseksi henkilökohtaisen avun ja tuen piiriin. Oikeus- ja ulkoministeriöltä halusin tietoa muun muassa yhteistyöstä palautusasioissa ja yhteydenottotavoista viranomaisen välillä. KRP:n Viestiliikennekeskukselta halusin eniten tietoa, sen ollessa poliisin puolelta aina melko merkittävässä määrin mukana lapsikaappausasioissa. Ennen haastattelua en ollut täysin tietoinen, kuinka suuri rooli Viestiliikennekeskuksella onkaan akuuteissa ensitoimissa.

Puhelimitse suoritettut haastattelut tallennettiin ja ne litteroitiin. Tallentamisessa käytettiin puhelimeen ladattavissa olevaa puheluntallennus Call Recorder sovellusta sekä MacBook Pro tietokoneeseen ladattavaa ääninauhurisovellusta ”Yksinkertainen ääninauhuri”. Ennen

haastattelunosuuden aloittamista haastateltavilta tiedusteltiin, sopiiko puhelun tallentaminen litterointia varten. Litteroinnilla tarkoitetaan tekstimuotoon siirtämistä, jonka sisällön tarkkuus vaihtelee sanatarkasta yleisluontoiseen (Kananen 2015, 90). Jokaisen sanan kirjoittaminen on yleisin litterointitapa, mutta esimerkiksi osittainen litteraatio, jossa sisältöä editoidaan jättämällä tauot ja epäselvät lauseet pois, on mahdollinen tapa (Semantix 2020). Koska tämän opinnäytetyön tarkoitus ei ole olla yksinomaan haastattelututkimus, johon ei siten pienillä kielenkäytön nyansseilla ole sisällöllisesti merkitystä, käytin osittaista litterointia. Osittaisessa litteroinnissa jätin pois ylimääräisiä sisältöön vaikuttamattomia täytesanoja, epäselvyyksiä ja taustakeskusteluja. Puhekielisyyttä myös hieman korjattiin ymmärrettävyyden parantamiseksi. Muutokset pyrin tekemään mahdollisimman vähäisinä, sisällön pitämiseksi muuttumattomana ja tutkimuksen luotettavuuden varmistamiseksi.

Oikeusministeriön edustajan Hanna Rantalan haastattelun osalta puhelun tallentaminen epäonnistui huolimatta kahdesta erillisestä tallennusmetodista ja etukäteen tallennuksen testauksesta puhelinosovelluksen osalta. Tarkempi litterointi ei siten ollut mahdollista. Haastattelun osalta hyödynnettäväksi materiaaliksi jäi haastattelun aikana tehdyt muistiinpanot sekä Rantalan sähköpostitse toimittamat omat muistiinpanot haastattelua varten. Materiaalin pitämiseksi julkisena, KRP:n Viestiliikennekeskuksen johtajan Hannu Kauton haastattelun litteroinnista jätettiin pois sellaiset osuudet, joissa sivuttiin salassa pidettävää materiaalia. Kyseiset kohdat eivät myöskään olleet ehdottoman tärkeitä aiheen kannalta. Poisjätetyt kohdat merkittiin litteroinnissa erikseen kuhunkin kohtaan.

Aikataulullisesti työn suorittaminen eteni siten, että opinnäytetyösuunnitelma ja siten myös aiheen tarkempi rajaus valmistui huhtikuussa 2020. Valtaosa itse lähdemateriaaliin perehtymisestä ja pohjatyöstä tehtiin kesän 2020 aikana kesäkuusta alkaen. Tämän pohjalta kasasin opinnäytetyöraportin teoriaosuutta. Tämän jälkeen kasasin alustavaa PowerPoint diaesitystä aiheesta produktiksi. Haastattelut asettuivat elokuun ja syyskuun taitteeseen. Haastattelujen jälkeen sekä raportin, että produktin sisältö täydentyi ja kehittyi merkittävästi. Ohjaajalta saamani palautteen johdosta, kavensin oikeuskäytäntölukua merkittävästi luvun työn kannalta vähäisemmän merkityksen takia. Pyrin myös supistamaan ja muuttamaan produktia, jotta se voisi toimia järkevämmän käyttökelpoisena oppaana. Tämän vuoksi jätin produktista vähemmälle tasolle yleisen aiheen esittelyn ja painotin ensivaiheen toimenpiteiden selkeyttä. Syyskuun ja lokakuun taitteessa lähetin raportin ja produktin haastatelluille tarkastettavaksi ja rakentavien muutosehdotusten saamiseksi erityisesti produktia varten. Työn tekemisen

aikataulua venytti omalta osaltaan myös se, että olin työn tekemisen aikaan samanaikaisesti virassa Kaakkois-Suomen poliisilaitoksella.

7.2 Produkti

Toiminnallisessa opinnäytetyössä aikaansaadaan jonkinlainen konkreettinen tuotos eli produkti. Produkti voi olla tapahtuma, opas, esite, näyttely taikka jotain muuta vastaavaa. (Vilka & Airaksinen 2004, 6.)

Opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa koulutuskäyttöön ja poliisille käytettäväksi tiivis paketti, josta löytyisi tietoa ja toimintaohjeita lapsikaappaustapauksen varalle. Tavoitteen vuoksi päädyin siihen, että produkti on järkevin toteuttaa diasarjan muodossa. Kohderyhmänä työlle on ensisijaisesti se poliisin henkilöstö, jolle työtehtävien myötä huoltaja saattaa tulla ilmoittamaan lapsikaappauksesta. Työ on tarkoitettu palvelemaan yhtä lailla tutkintaa, kenttää, palvelupäivystystä kuin päällystöäkin. Tärkeimpänä painopisteenä ovat akuutit toimenpiteet lapsikaappaustapauksen tullessa poliisin tietoon ja se näkyy myös produktin sisällön painotuksessa.

Diasarjassa kuvataan lapsikaappausrikoksen tunnusmerkistö, esitellään aiheeseen liittyvät lait ja kansainväliset sopimukset nimien tasolla, jotta produktin käyttäjä tietää mistä voi hakea lainsäädännöllistä lisätietoa ja esitellään lyhyesti lapsikaappausrikosta ilmiönä. Produktin tärkeimpänä osa-alueena siinä annetaan lyhyet ja ytimekkäät toimintaohjeet poliisille lapsikaappausrikoksen tai lapsikaappausuhkatilanteen tullessa poliisin tietoon riippuen siitä onko valtionrajat ylitetty ja mihin maahan. Diasarjan loppuun olen kerännyt vielä yhteydenottokeinoja avuksi poliisille ja minne voidaan esimerkiksi huoltaja ohjata saamaan henkistä tukea.

Kaikkeä aiheeseen liittyvää tietoa ei ole mahdollista kasata järkevästi produktiin, mutta tavoitteena on antaa perustiedot aiheesta sekä suuntaviittaa siihen, mistä lisätietoa on tarpeen vaatiessa saatavilla. Haastattelin opinnäytetyötä varten KRP:n Viestiliikennekeskuksen johtajan, rikostarkastaja Hannu Kauton. Kauton mukaan tarvetta olisi ”ketterälle, näppärälle, yksinkertaiselle ja selkeälle” ohjeistukselle. Juuri nämä määritelmät pyrinkin pitämään mielessä produktia kasatessani.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Opinnäytetyöni tavoitteena oli käsitellä rikoslain 25 luvun 5 a § nimikettä *lapsikaappaus* ja tutkia mikä on poliisin rooli lapsikaappaustapauksissa ja niiden selvittämisessä sekä tuottaa informatiivinen produkti diasarjan muodossa aiheesta, jota voisi käyttää opetustarkoituksessa taikka koulutustarkoituksessa.

Työni ja lähestymiseni aiheeseen rakentui seuraavien rajatumpien aihealueiden ympärille: mitä lapsikaappauksella tarkoitetaan, minkä verran kaappauksia tapahtuu ja mihin valtioihin, minkälainen säädöspohja säätelee lapsikaappausasioita, mikä on poliisin rooli ennaltaehkäistessä ja selvitettyä tapauksia sekä miten poliisi voi viranomaisena tukea ja ohjeistaa lapsikaappauksen uhriksi joutunutta vanhempaa. Mielestäni onnistuin käsittelemään työnsäni näitä aihealueita riittävän kattavalla tasolla. Käytännön painotus asettui ehkä enemmän akuutteihin toimenpiteisiin ja yleiseen informaatioon tapauksista kuin varsinaiseen esitutkintavaiheeseen. Pyrin kattavasti tuomaan esille sen, mikä instanssi on toimivaltainen viranomaisena missäkin tapauksessa ja mikä on poliisin rooli kussakin tapauksessa. Inhimillisesti ajatellen on selvää, että se viranomaistaho mihin kaapatun lapsen huoltaja ottaa ensiksi yhteyttä näissä asioissa on poliisi, mikäli hänellä ei ole tarkempaa tietoa siitä, kehen tulee olla yhteyksissä. Tällöin poliisin tulee kyetä jo palveluperiaatteensa vuoksi ohjaamaan vanhemman oikealle taholle ja tekemään poliisin puolesta tarvittavat tutkintatoimenpiteet.

Teoreettisen viitekehyksen kasaamiseksi pyrin perehtymään kattavasti erilaiseen kirjalliseen materiaaliin ja sopimusteksteihin ja juridiseen pohjaan, joka liittyy aiheeseen. Lähdemateriaali oli osin suomen- ja osin englanninkielistä. Pyrin jokaisen käyttämäni lähteen kohdalla tekemään arviota, siitä kuinka ajantasainen ja luotettava lähde on. Ensisijaisesti pyrin painottamaan materiaalia, joka on julkaistu viimeisen 10 vuoden sisään, mutta joissain tapauksissa jouduin käyttämään myös vanhempaa materiaalia uudemman aineiston puuttuessa tai sisällön pysyessä muutoin ajallisesti muuttumattomana. Lähteiden kohdalla pyrin myös varmistamaan sisällön alkuperäisyyden ja merkityksen säilymisen tarkistamalla tiedon sen alkulähteiltä viittaukset tarkastamalla, mikäli se oli mahdollista. Ennen työn julkaisemista lähetin opinnäytetyöraportin ja produktin luettavaksi haastatelluille laadunvarmistamiseksi ja sen varmistamiseksi, että työhön ei ole päässyt asiavirheitä.

Palautetta sain työn palauttamispäivään mennessä pääasiassa produktin, mutta myös hieman raportin osalta Rantalalta (oikeusministeriö), Harjulta (ulkoministeriö) ja Räisäseltä (Kaapatut lapset ry). Kautolta (KRP) sain palautetta produktista, mutta koska Kautto oli vaihtanut työtehtäviä, lähetin työn myös hänen sijaiselleen Viestiliikennekeskuksessa. Sijaiselta en ehtinyt saada palautetta työn palauttamispäivään mennessä. Palautteissa toivottiin muutoksia muun muassa yksittäisiin sanavalintoihin ymmärrettävyyden parantamiseksi, produktin Kaapatut lapset ry:n yhteydenottokanavat-osioon, raportissa esiintyneisiin huostaanottoon liittyvään termistöön, mainintaa kahden passin mahdollisuudesta kaksoiskansalaisuustapauksissa, produktin palautusasiaviranomaiskaavioon sekä matkustusasiakirjoja käsittelevään diaan. Palautteiden mukaiset huomiot korjattiin.

Tutkimuksen luotettavuuden mittaamisessa sitä tarkastellaan yleensä reliabiliteetin sekä validiteetin kautta (Kananen 2015, 13). Reliabiliteetti kertoo, miten toistettavasti ja luotettavasti käytetty menetelmä mittaa ilmiötä eli kuinka luotettava tutkimus on toistettavuuden osalta (eml., 112). Käytännössä siis, jos tutkimus toistettaisiin samoissa olosuhteissa, saataisiinko samanlaiset tulokset. Validiteetti puolestaan kertoo, onko käytetty tutkimusmenetelmä sopiva mittaamaan juuri tutkittavaa asiaa (Kananen 2015, 112). Validiteettia voidaan pitää hyvänä esimerkiksi silloin kun tutkimuksen kohderyhmä ja kysymykset tukevat tutkimuksen tavoitetta ilmiöön vastaamisessa (Hiltunen 2009). Opinnäytetyön ollessa toiminnallinen kehittämistyö, tällainen karkea luotettavuuden arviointi on kuitenkin ongelmallista. Luotettavuuden varmistamiseksi produkti ja raportti lähetettiin sen sijaan haastatelluille tarkastukseen.

Opinnäytetyössä perehdyin ensin kirjalliseen materiaaliin, jonka jälkeen sovin haastattelut aiheeseen liittyen. Mielestäni tämä strategia tuki tutkimuksen luotettavuutta, sillä aiheeseen perehtymisen jälkeen haastattelujen kohdentaminen tiettyjen organisaatioiden osalle sekä yksittäisten kysymysten määrittäminen oli huomattavasti tarkoituksenmukaisempaa opinnäytetyön toteuttamisen kannalta.

8.1 SWOT-analyysi

Nelikenttäanalyysiä eli SWOT-analyysiä voidaan käyttää strategisena työkaluna analysoinnissa. SWOT tulee sanoista Strengths (vahvuudet), Weaknesses (heikkoudet), Opportunities

(mahdollisuudet) ja Threats (uhat). (Vilka & Airaksinen 2004, 44.) Se sopii hyvin esimerkiksi opinnäytetyön produktin hyödynnettävyyden arvioinnissa.

KUVIO 2. Produktin nelikenttäanalyysi

Kuviossa 2 on kuvattu SWOT-analyysi opinnäytetyön produktin osalta. Produktin vahvuuksia on kattavuus, perustietojen antaminen merkityksellisestä ja tärkeästä aiheesta yksinkertaisessa muodossa. Heikkoutena työlle voidaan katsoa, että se on aihealueena niin laaja, ettei opinnäytetyössä ole mahdollista kaikkea tietoa ottaa mukaan. Lisäksi tapaukset ovat suhteellisen harvinaisia, eikä poliisimies välttämättä törmää uransa aikana lapsikaappaustapaukseen. Mahdollisuuksia työlle voidaan katsoa olevan ammattitaitoa ja osaamista lisäävä koulutusmahdollisuus ja parhaassa tapauksessa tietoisuuden lisääminen voi estää lapsikaappaustapauksia. Uhkana työlle on jäädä niin sanotusti massan joukkoon eli poliisimies saadessaan tietää mahdollisesta lapsikaappaustapauksesta ei välttämättä ole ensinnäkään tietoinen produktin olemassaolosta. Uhan myös muodostaa se, että lainsäädäntö, sopimukset, sopimusosapuolet, ohjeistukset ja käytänteet muuttuvat ja siten on vaara, että opas menettää jossain vaiheessa ajantasaisuutensa.

8.2 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Aiheesta riittäisi mielestäni jatkossakin aihetta opinnäytetöiden tutkimuskohteiksi. Vaikka Haagin lapsikaappausopimusta ja oikeuskäytäntöä onkin käsitelty useissa opinnäytetöissä, voisi esimerkiksi vieraampia sopimuskäytänteitä tai lapsikaappaukseen liittyvää kulttuurista ulottuvuutta tutkia tarkemmin. Mielestäni hyödyllinen voisi olla esimerkiksi toiminnallinen opinnäytetyö, jossa tuotettaisiin opas lapsikaappauksen uhriksi joutuneelle vanhemmalle helpottamaan viranomaiskohtaamista poliisin tai muun toimivaltaisen viranomaisen kanssa.

Lisäksi tulevat muutokset esimerkiksi kuulutusluokissa tai oikeusministeriön tulevassa uudessa lapsikaappausohje-esitteessä voivat avata jatkotutkimusmahdollisuuksia.

8.3 Lopuksi

Kaikki työssä ja produktissa mainitut yhteydenottotahot sekä yhteystiedot on syytä erikseen tarkastaa, mikäli työtä käytetään apuna lapsikaappaustapauksissa. Yhteystiedot ja lainsäädäntö edustavat opinnäytetyötä tehdessä vallinnutta käytäntöä, ja yhteystiedot sekä lainsäädäntö voivat muuttua ajan kuluessa.

Esimerkiksi oikeusministeriöltä on tulossa mahdollisesti vuoden 2020 loppuun mennessä päivitetty esite kansainvälisestä lapsikaappauksesta. Vanha paperiversio esite on alkuperältään vuodelta 1999. Nettiversiona olevaa esitettä, jota tässäkin opinnäytetyössä on käytetty lähteenä, on päivitetty 2013. Perusasiat pysyvät voimassa esitteen uudistumisenkin myötä. Esite tulee saataville paperisena sekä verkkoon päivitettävänä nettiversiona oikeusministeriön verkkosivuille. (Rantala 2020.)

Ennen opinnäytetyön tekemistä aihe oli itselleni täysin vieras. Koen, että opinnäytetyön tekemisen myötä sain henkilökohtaisestikin hyvää oppia aiheesta ja työ voi olla hyödyksi aiheesta kiinnostuneille viranomaisille, jossain määrin lapsikaappauksen uhriksi joutuneelle huoltajalle ja miksei myös muillekin aiheesta kiinnostuneille.

LÄHTEET

Aarni, Armi & Isaksson, Paavo & Khan, Anna-Maija & Räisänen, Tarja 2008: Lapsikaappausuhka elämän varjona. Äitien kokemuksia suomalais-islamilaisestä perheestä. Kaapatut Lapset ry. Helsinki, Edita Prima Oy.

Akar, Sylvia & Tiilikainen, Marja 2009: Katsaus islamilaiseen maailmaan Naiset, perhe ja seksuaaliterveys. Väestötietosarja 20. Väestöliitto. Loimaa. Newprint Oy. Luettavissa: https://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/00e8e8fa53cb4fce3c3f96546d38a453/1596046440/application/pdf/373235/Islam09_LR.pdf, (luettu 29.7.2020)

Directorate-General for Internal Policies 2015: Cross-border parental child abduction in the European Union. Policy department C: Citizens' rights and constitutional affairs. Civil liberties, justice and home affair. Study for the LIBE Committee. Luettavissa: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/510012/IPOL_STU\(2015\)510012_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/510012/IPOL_STU(2015)510012_EN.pdf), (luettu 30.7.2020)

Eco, Umberto 1977: Oppineisuuden osoittaminen eli kuinka tutkielma tehdään. suomennos Pia Mänttari. Tampere, Vastapaino.

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) SopS 63/1999

Euroopan unioni 2013: SIS II Schengenin tietojärjestelmä II – esite. Luettavissa: https://www.raja.fi/download/42243_HOME_-_SIS_II_-_Leaflet_V1.0.FI.pdf?b5660d14b21ad588, (luettu 30.6.2020)

Euroopan unionin neuvosto 2018: Schengen – alue, https://www.consilium.europa.eu/media/33766/20176365_qc0517045fin_pdf.pdf, (luettu 30.6.2020)

Euroopan unionin neuvoston asetus N:o 2201/2003. Luettavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32003R2201>, (luettu 29.6.2020)

Euroopan unionin perusoikeusvirasto ja Euroopan neuvosto 2015: Käsikirja Euroopan lapsen oikeuksia koskevasta oikeudesta. Luettavissa: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_fi.pdf, (luettu 2.8.2020)

Euroopan unionin virallinen lehti C 226. 28.6.2018. luettavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=OJ:C:2018:226:TOC>, (luettu 11.8.2020)

Eurooppalainen yleissopimus lastenhoitoa koskevien päätösten tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta ja lasten palauttamisesta SopS 56/1994

European Commission: Migration and home affairs. SIRENE cooperation. Luettavissa: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen-information-system/sirene-cooperation_en, (luettu 11.8.2020)

European Commission: European arrest warrant. Luettavissa: https://ec.europa.eu/info/law/cross-border-cases/judicial-cooperation/types-judicial-cooperation/european-arrest-warrant_en, (luettu 14.7.2020)

González Martín, Nuria 2015: International Parental Child Abduction and Mediation. Anuario Mexicano de Derecho Internacional, Volume 15, Issue 1, s. 353-412. Universidad Nacional Autónoma de México – Instituto de Investigaciones Jurídicas. Luettavissa: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1870465415000112>, (luettu 30.7.2020)

HCCH 2020. Hague Conference on Private International Law. Status table 28: Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction. Luettavissa: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24>, (luettu 12.10.2020)

Hakala, Juha T. 1996: Opinnäyte ja sen ohjaaminen. Johdatus tutkimusprosessin hallintaan. Gaudeamus.

Hakala, Juha T. 1998: Opinnäyte luovasti. Kehittämis- ja tutkimustyön opas. Gaudeamus.

Harju, Henna 2020: Ulkoministeriön konsuliasioiden yksikkö, lakimies. Sähköposti 11.9.2020

Haugevik, Kristin 2018: Parental Child Abduction and the State: Identity, Diplomacy and the Duty of Care. The Hague journal of diplomacy 13 (2018) s.167-187, Norwegian Institute of International Affairs. Luettavissa: https://brill.com/view/journals/hjd/13/2/article-p167_167.xml?body=contentSummary-29627, (luettu: 29.7.2020)

HE 169/2005. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Hiltunen, Leena 18.02.2009: Validiteetti ja reliabiliteetti. Diasarja. Graduryhmä. Jyväskylän yliopisto. Luettavissa: http://www.mit.jyu.fi/OPE/kurssit/Graduryhma/PDFt/validius_ ja_reliabiliteetti.pdf, luettu 13.9.2020

Husa, Jaakko & Mutanen, Anu & Pohjolainen, Teuvo 2008: Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. 2., uudistettu painos. Helsinki, Talentum.

Iivonen, Jenni & Keskinen, Piia 2013: Kansainvälinen lapsikaappaus kriisikokemuksena ja siitä selviytyminen vanhemman näkökulmasta. Laurea-ammattikorkeakoulu, Otaniemi. AMK-opinnäytetyö.

INCADAT: Case Law Search Finland. Luettavissa: <https://www.incadat.com/en/search?search%5Bkeyword%5D=&search%5Bcasenumber%5D=&search%5Byear%5D%5Bfrom%5D=&search%5Byear%5D%5Bto%5D=&search%5Bcountries%5D%5B%5D=FINLAND>, (luettu 12.8.2020)

Interpol: Yellow Notices. Luettavissa: <https://www.interpol.int/How-we-work/Notices/Yellow-Notices>, (luettu 26.6.2020)

Jaakkonen, Pasi 8.5.2020: Anton Salonen salakuljetettiin 11 vuotta sitten peräkontissa Suomeen – näin hänen elämänsä on jatkunut Suomen kuuluisimman lapsikaappauksen jälkeen. Ilta-Sanomat. Luettavissa: <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000006502115.html>, (luettu 29.7.2020)

Jompero, Sanna 4.3.2013: Apulaisoikeusasiamies: Lapsikaappausten varalle tulisi laatia ohjeet. Helsingin Sanomat. Luettavissa: <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002617981.html>, (luettu 29.7.2020)

Kaapatut lapset ry.: Tietoa. Luettavissa: <https://ensijaturvakotienliitto.fi/kaapatutlapset/tieto/#lapsikaappaustilastoja> (luettu 5.6.2020)

Kallinen, Tiia 2015: Palauttamisen lapsen edun mukaisuus kansainvälisissä lapsikaappauksissa. Itä-Suomen yliopisto. Oikeustieteiden laitos. Siviilioikeus. Pro gradu -työ.

Kananen, Jorma 2015: Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Miten kirjoitan kehittämistutkimuksen vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikoreakoulujen julkaisuja – sarja.

Kautto, Hannu 2020: Rikostarkastaja, KRP:n Viestiliikennekeskuksen johtaja. Puhelin 31.8.2020

Keskusrikospoliisi 15.3.2017: Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle ehdotuksista Schengenin tietojärjestelmän (SIS) muuttamisesta. U 21/2017 vp. Lausunto. Luettavissa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-113478.pdf>, (luettu 2.8.2020)

Keskusrikospoliisi 2018: Keskusrikospoliisin toimintakertomus 2018. Luettavissa: https://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/polii-siwwwstructure/78972_Keskusrikospoliisin_toimintakertomus_2018.pdf?1aa3b249e1f0d788, (luettu 11.8.2020)

Keskusrikospoliisi 8.1.2019: Keskusrikospoliisin lausunto hallituksen esitykseen laiksi lentoliikenteen matkustajarekisterin käytöstä terrorismin ja vakavan rikollisuuden torjunnassa sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 55/2018 vp). POL-2018-56179. Lausunto

Keskusrikospoliisi Viestiliikennekeskus 29.3.2018: Schengen artikla 32 – Kadonneita henkilöitä koskevat kuulutukset (olinpaikan ilmoittaminen, turvasäilöön ottaminen). Ohje.

KKO 2015:56

KKO 2019:37

Korkein oikeus 1.2.2011: Tiedote 1.2.2011 – Lapsensa toistuvasti ulkomaille kaapannut tuomittiin korvauksiin. Luettavissa: <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2011/02/tiedote1.2.2011-lapsensatoistu.html>, (luettu 13.8.2020)

Lakialoite LA 60/2004 vp. Luettavissa: <https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=la+60/2004>, luettu 2.7.2020

Lapsiasia: Lapsenoikeuksien edistäjä. Luettavissa: <http://lapsiasia.fi/lapsiasiavaltuutettu/>, (luettu 14.7.2020)

Leinonen, Anna 1.9.2015: Isä ja isoäiti tuomittiin vankeusrangaistuksiin Kuusamon lapsikaappauksessa. Kaleva. Luettavissa: <https://www.kaleva.fi/isa-ja-isoaiti-tuomittiin-vankeusrangaistuksiin-ku/1825932>, (luettu 27.7.2020)

Mikkola, Tuulikki 2012: Kansainvälinen lapsioikeus. Helsinki. Alma Talent Oy

Missing Children Europe 2020: Figures and trends 2019 from hotlines for missing children and cross-border family mediators. Annual report. Luettavissa: <https://missingchildren-europe.eu/Portals/0/Docs/Annual%20and%20Data%20reports/Figures%20and%20Trends%202019.pdf>, (luettu. 30.7.2020)

Mohsen, Mari & Puro, Kaisa 2013: Lapsen asema kansainvälistyvässä maailmassa. Helsingin hovioikeuden eksekvatuurimenettelyn erityiskysymyksiä kansainvälisissä perheoikeusasioissa. Artikkelit. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Hakapaino Oy, Helsinki. Luettavissa: <https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/fi/index/julkaisut/lapsenasemakansainvalistyvassamaailmassa.html>, (luettu 12.8.2020)

National Center for Missing & Exploited Children: AMBER Alerts. Luettavissa: <https://www.missingkids.org/gethelpnow/amber#internationalamberprograms>, (luettu: 3.8.2020)

National Center for Missing & Exploited Children: Family Abduction. Luettavissa: <https://www.missingkids.org/theissues/familyabduction>, (luettu: 3.8.2020)

Neuvoston puitepäätös eurooppalaisesta pidätysmääräyksestä ja jäsenvaltioiden välisistä luovuttamismenettelyistä. 2002/584/YOS.

Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 2007: A Family Resource Guide on International Parental Kidnapping. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. Luettavissa: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/215476.pdf>, (luettu 13.8.2020)

Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 2010: The Crime of Family Abduction. A Child's and Parent's Perspective. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. Luettavissa: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/229933.pdf>, (luettu 13.8.2020)

Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 2018: A law enforcement guide on international parental kidnapping. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. Luettavissa: <https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/250606.pdf>, (luettu 2.8.2020)

Oikeusministeriö 18.10.1996: Noutomenettely ja väliaikainen turvaamistoimi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanossa. 3553/36/96 OM. Ohje.

Oikeusministeriö 2016: Huoltoriidan sovittelu tuomioistuimessa -esite. Luettavissa: https://oikeus.fi/material/attachments/oikeus/yleisetliitetiedostot/sgPmxk521/2016_Huoltoriidan_sovittelu_FIN.pdf, (luettu 12.8.2020)

Oikeusministeriö & Ulkoasiainministeriö & Sosiaali- ja terveysministeriö & Kaapatut Lapset ry 2013: Kansainvälinen lapsikaappaus – esite. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/kansainvalinenlapsikaappaus/lapsikaappausrikoksena.html> (luettu 5.6.2020)

Olkkonen, Asta 2018: Kansainvälisen lapsikaappauksen ilmiöitä; Haagin lapsikaappaussovimuksen soveltaminen suomalaisessa tuomioistuimessa, XAMK Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. AMK-opinnäytetyö.

Pirttikoski, Iita 29.7.2017: ”Lapset luulivat lähtevänsä Lappiin lomalle” – Isä kaappasi Suomesta ulkomaille, kuten käy joka vuosi lukuisille lapsille. YLE. Luettavissa: <https://yle.fi/uutiset/3-9694289>, (luettu 27.7.2020)

Poikela, Laura-Maria 2019: Kansainvälisistä siviilioikeudellisista sopimuksista kansalliseen rikoslakiin – rikosprosessin hyödyntäminen lapsikaappaussääntelyn tavoitteiden saavuttamisessa. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Prosessioikeus. Pro gradu -työ.

Poliisi: Kansainväliset yhteistyökanavat. Luettavissa: https://www.poliisi.fi/rikkokset/kansainvalinen_toiminta/kansainvaliset_yhteistyokanavat, (luettu 14.7.2020)

Poliisihallitus 21.11.2016: Kansainvälinen lapsikaappaus ja sen uhkatilanteet. POL-2015-11897. Ohje.

Poliisihallitus 8.3.2019: Kadonneen henkilön etsintä ja poliisitutkinta. POL-2018-49972. Ohje.

Poliisihallitus 26.6.2020: Poliisiin virka-apu lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten tavoittamiseksi. POL-2019-59098. Ohje.

Rajavartiolaitos 2013: Rajamme Vartijat -verkkolehti, Numero 2/2013. Luettavissa: https://www.raja.fi/download/57949_2013_2_Rajamme_Vartijat.pdf?3598653e11ebd588, (luettu 11.8.2020)

Rantala, Hanna 2020: Hallitussihteeri, Oikeusministeriö: Yksityisoikeus ja oikeudenhoito, kansainvälinen oikeusapu. Puhelin ja sähköposti 27.8.2020.

Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code). Luettavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0399>, (luettu 11.8.2020)

Räisänen, Tarja 2020: Kaapatut lapset ry toiminnanjohtaja. Sähköposti 27.8.2020.

Salmela, Emmiina 2019: Kaapatun lapsen asuinpaikan määrittäminen ja palauttamisen kieltäytymisperusteisiin vetoaminen oikeuskäytännössä. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -työ.

Satovainio, Anna 1.8.2009: Antonin äiti Rimma Salonen ilmoittautui poliisille. Kaleva. Luettavissa: <https://www.kaleva.fi/antonin-aiti-rimma-salonen-ilmoittautui-poliisille/2418000>, (luettu 29.7.2020)

Semantix 2020: Litteroinnilla puhuttu tallenne muutetaan kirjoitetuksi tekstiksi. Luettavissa: <https://www.semantix.com/fi/litterointi>, luettu 15.9.2020

Sisäisen turvallisuuden rahasto – Ulkorajat ja viisumipolitiikka 2015: Sisäisen turvallisuuden rahastosta (ISF-Borders) Rajavartiolaitokselle myönnetty rahoitus. Luettavissa: https://www.raja.fi/download/66858_ISF_hankkeet_intra_internet.pdf?7c7c45fb370dd888, (luettu 11.8.2020)

Sopimus Suomen, Islannin, Norjan, Ruotsin ja Tanskan kesken yksityisoikeudellista vaatimusta koskevien tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta SopS 56/1977

Suomen YK-liitto: Lasten oikeudet. Luettavissa: <https://www.ykliitto.fi/yk-teemat/ihmisoi-keudet/lasten-oikeudet>, (luettu 29.6.2020)

Symons, Katrien & Ponnet Koen & De Marez, Lieven 2019: The Voice of the Child in International Child Abduction Proceedings in Europe. Work Stream One: Survey Results. Ghent University. Missing Children Europe. Ladattavissa: <https://biblio.ugent.be/publication/8636662>, (luettu 30.7.2020)

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelun käsikirja. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>, (luettu 12.8.2020)

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 19.5.2020: Lapset nuoret ja perheet. Lapsen huolto ja tapaamisoikeussopimus. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/perheoikeudelliset-palvelut/lapsen-huolto-ja-tapaamisoikeussopimus>, (luettu 12.8.2020)

Uhlman, Kristine 2004: Overview of shari'a and prevalent customs in societies. Divorce and Child Custody. Prepared for the California State Bar 2004 Winter Section Education Institute / International Law / Family Law Workshop on International Custody Abduction: Non-Hague, Islamic Countries. Luettavissa: <http://www.lawmoose.com/Documents/UmHaniar-ticle.pdf>, (luettu 29.7.2020)

Ulkoministeriön Maahantulo- ja passiasioiden yksikkö: Schengen alueella liikkuminen. Luettavissa: <https://um.fi/schengen-alueella-liikkuminen>, (luettu 30.6.2020)

Unicef: What is the Convention on the Rights of the Child? The world's most widely ratified human rights treaty in history. Luettavissa: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/what-is-the-convention>, (luettu 29.6.2020)

United States of America Department of State 2020: Annual Report on International Child Abduction 2020 – Report on compliance with the Hague Convention on the civil aspects of international child abduction. Luettavissa: <https://travel.state.gov/content/dam/NE-WIPCAAssets/2020%20Annual%20Report%20and%20Appendices%201MAY2020.pdf>, (luettu 13.8.2020)

U.S. Department of Justice: About AMBER alert. Luettavissa: <https://amber-alert.ojp.gov/about>, (luettu 3.8.2020)

Vahvistettu Schengenin tietojärjestelmä. Luettavissa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=LEGISSUM:4376504>, (luettu 30.6.2020)

Varis, Nina 1.4.2019: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/04/01/jokainen-lapsikaappaus-on-murhenaytelma-aika-tekee-vaarasta-oikean>, (luettu 14.7.2020)

Vilkkä, Hanna & Airaksinen, Tiina 2004: Toiminnallisen opinnäytetyön ohjaajan käsikirja. Helsinki, Tammi.

Yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991)

Yksityisoikeuden alaa koskeva yleissopimus kansainvälisestä lapsikaappauksesta SopS 57/1994

LIITE 1

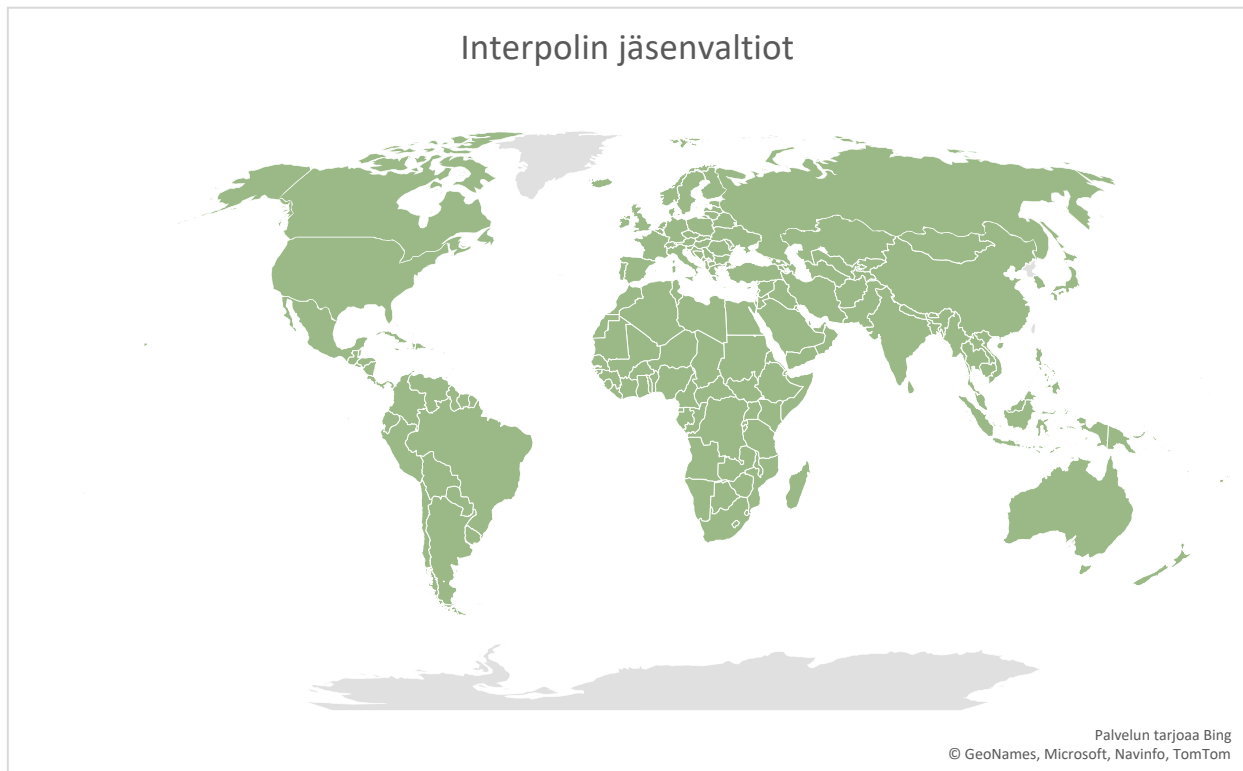
2019 käynnissä olleet lapsikaappaustapaukset valtioittain, joissa lapsi on viety Suomesta tai tuotu Suomeen

<i>Bosnia ja Hertsegovina</i>	1
<i>Espanja</i>	1
<i>Irak</i>	4
<i>Iran</i>	1
<i>Italia</i>	2
<i>Iso-Britannia</i>	1
<i>Jordania</i>	2
<i>Kenia</i>	1
<i>Kiina</i>	1
<i>Pakistan</i>	1
<i>Puola</i>	3
<i>Ranska</i>	4
<i>Ruotsi</i>	1
<i>Saksa</i>	1
<i>Slovakia</i>	1
<i>Taiwan</i>	1
<i>Tanska</i>	1
<i>Thaimaa</i>	4
<i>Turkki</i>	3
<i>Ukraina</i>	2
<i>Valko-Venäjä</i>	1
<i>Venäjä</i>	1
<i>Viro</i>	1
<i>Suomi</i>	13

Lähde: Oikeus- ja ulkoministeriön tilastojen pohjalta.

LIITE 2

Vuonna 2020 Interpolin jäsenvaltiot (194) vihreällä värillä (Juha Jaakkola Interpolin verkkosivujen pohjalta).

LIITE 3

Haastattelu Tarja Räisänen, Kaapatut lapset ry toiminnanjohtaja

Sähköpostitse 27.8.2020. Haastattelijana Juha Jaakkola.

- Minkälaisena ongelmana rikoslain 25 luvun 5 a § määritelty kansainvälinen lapsikaappaus näyttäytyy tällä hetkellä Suomessa lapsien palautumisien kannalta Kaapatut lapset ry:n näkökulmasta?
- Mitä kautta tapaukset tulevat pääasiassa Kaapatut lapset ry:n tietoon?
- Missä määrin kaapatut lapset ry on tekemisissä poliisin kanssa lapsikaappaustapauksissa?
- Miten Kaapatut lapset ry on kokenut poliisin asiantuntemuksen sekä toimenpiteet tapauksissa? Missä on onnistuttu poliisin puolelta ja missä olisi vielä petrattavaa?
- Millainen on Kaapatut lapset ry:n käsityksen mukaan rikosasian ulkopuolisen sovittelun osuus ja merkitys tuloksellisuuden näkökulmasta?
- Kaapatut lapset ry. on uskoakseni paljon tekemisissä yksittäistapauksissa vanhemman kanssa. Miten vanhemmat ovat kokeneet poliisin toiminnan tapauksissa?
- Minkälaista ohjeistusta Kaapatut lapset ry toivoo poliisin välittävän asiasta ko. tapauksissa ilmoittavalle vanhemmalle (jonka lapsi on kaapattu) Kaapatut lapset ry:n roolista ja yhteydenotoista?

LIITE 4

Haastattelu lakimies Henna Harju, ulkoministeriön konsuliasioiden yksikkö

Haastattelu toteutettiin sähköpostitse 11.9.2020. Haastattelijana Juha Jaakkola, haastateltava lakimies Henna Harju, ulkoministeriön konsuliasioiden yksikkö.

- Minkälaisena ongelmana rikoslain 25 luvun 5 a § määritelty kansainvälinen lapsikaappaus näyttäytyy tällä hetkellä Suomessa lapsien palautumisien kannalta ulkoministeriön näkökulmasta? Kuinka todennäköistä keskimäärin on saada lapsi palautettua maasta, joka on kaapattu Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuoliseen maahan?
- Mitkä tekijät ovat johtaneet lapsen palauttamiseen ja onko havaittavissa jotain, missä poliisi voisi edesauttaa lapsen sovinnollista palauttamista?
- Minkä valtioiden kanssa ulkoministeriö on vuosittain eniten tekemisissä lapsikaappausasioissa?
- Ulkoministeriön hoitaessa lapsikaappausasioita, joissa ei ole kyseessä Haagin lapsikaappaus sopimuksen tms. osapuolivaltio, miten yhteistyö poliisin kanssa toimii?
- Tarvitseeko ulkoministeriö virka-apua poliisilta lapsikaappaustapauksissa ja jos, niin millaista?
- Millainen on ulkoministeriön tiedossa olevissa tapauksissa rikosasian ulkopuolisen sovittelun osuus ja merkitys tuloksellisuuden näkökulmasta?
- Kuinka ongelmallisena käytännössä ulkoministeriö on nähnyt eri valtioiden välillä vallitsevat eroavaisuudet lainsäädännössä ja viranomaisten toimivaltuuksissa lapsikaappaustapauksissa?
- Miten ulkoministeriö on kokenut poliisin asiantuntemuksen sekä toimenpiteet tapauksissa, jotka ovat tulleet ulkoministeriön tietoon poliisin kautta? Missä on onnistuttu poliisin puolelta ja missä olisi vielä parannettavaa?
- Mikä on oikeaoppinen toimintamalli ulkoministeriölle ilmoittamisen osalta yksittäisen poliisimiehen saadessa tietää lapsikaappaustapauksesta, jossa lapsi on viety tai epäillänsä viedyksi RL 25 luvun 5 a § vastaisesti maahan, jolloin Haagin lapsikaappaus sopimuksen tms. sopimuksen mukaan oikeusministeriö ei ole keskusviranomainen?
- Minkälaista ohjeistusta ulkoministeriö toivoo poliisin välittävän asiasta ko. tapauksissa ilmoittavalle vanhemmalle (jonka lapsi on kaapattu) ulkoministeriön roolista ja yhteydenotosta ulkoministeriöön?

LIITE 5

Haastattelukysymykset rikostarkastaja Hannu Kautto, Keskusrikospoliisin Viestiliikennekeskuksen johtaja

Haastattelu suoritettiin puhelinhaastatteluna 31.8.2020 kello 13.00.

1. Minkälaisena ongelmana rikoslain 25 luvun 5 a § määritelty kansainvälinen lapsikaappaus näyttäytyy tällä hetkellä Suomessa lapsien palautumisien kannalta?
2. Millaista poliisin toiminta on havaittu olevan tapauksissa? Mikä sujuu hyvin, missä on vielä kehitettävää?
3. Onko keskusrikospoliisin Viestiliikennekeskuksella tiedossa, minkä verran tulee yleensä virka-apupyynnöitä eri tahoilta (esim. OM, UM) poliisille lapsikaappaustapauksissa?
4. Minkä verran ja millaista PTR yhteistyötä tutkinnassa tehdään?
5. Yhdysvalloissa sekä noin 30:ssä muussa maassa (ml. Belgia, Ranska, Iso-Britannia) on käytössä AMBER Alert järjestelmä tai vastaava. Suomessa ei kuitenkaan suoranaisesti verrattavaa järjestelmää ole. Miksi näin? Onko poliisin viestintätoiminta koettu riittäväksi lapsikaappaustapauksissa asian selvittämiseksi ja lapsen palauttamiseksi?
6. Poliisihallituksen ohjeen POL-2015-11897 mukaan tutkinnanjohtajan on tapauskohtaisesti harkittava esitutkinnan aloittamisen lykkäämistä, kunnes lapsi on palautettu huoltajalleen.

Mikä on oikeaoppinen toimintamalli yksittäisen poliisimiehen saadessa tietää tapahtuneesta lapsikaappaustapauksesta kirjausten osalta asian tullessa poliisin tietoon esimerkiksi sellaiseen vuorokauden aikaan, ettei jutulle tulevaa tutkinnanjohtajaa vielä tiedetä taikka kyseisen tutkinnanjohtajan kantaa ei voida varmistaa?
7. Mikäli kyse ei ole lastensuojelulain nojalla sijoitetusta lapsesta, kuulutetaanko lapsi kansallisessa järjestelmässä kadonneena henkilönä vai jollain muulla perusteella?
8. Entä lapsen kaappaajaksi epäilty henkilö? Voidaanko hänet kuuluttaa heti vai vaatiiko se lapsikaappaus rikoksen tunnusmerkistön toteutumisen ja eurooppalaisen pidätysmääräyksen?
9. Sisäministeriön lausunnossa SM2017-00123 (viite U 21/2017 vp. ”SIS-asetukset; perustuslakivaliokunnan kuuleminen keskiviikkona 29.3.2017 kello 9.30”) sivulla 2 mainitaan seuraavaa:

Komissio esittää uutta kuulutusluokkaa kaappausuhan alaisille lapsille. Kuulutus voitaisiin laittaa SIS:iin toimivaltaisen oikeusviranomaisen pyynnöstä. - -

Komissio esittää uudeksi kuulutusluokaksi poistumisen estämistä lisäselvyyden hankkimisen ajaksi (inquiry checks). - -

(Lausunto luettavissa: <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/JulkaisuMetatieto/Documents/EDK-2017-AK-116138.pdf>)

Haluaisin tietää, onko kyseinen kuulutusluokka jo käytössä, ja miten se asettuu verrattuna muihin lapsikaappaustapauksissa käytettäviin kuulutuksiin?

10. Minkä verran lähestymiskieltoja käytetään ennalta ehkäisevänä toimenpiteenä lapsikaappausuhan alaisissa tapauksissa?
11. Onko vakuustakavarikkoja käytetty lapsikaappaustapauksissa. Jos on, niin millaisissa tapauksissa ja minkä verran?
12. Hoitaako Sirene toimisto kansainvälisten kuulutusten (Interpol Yellow Notice) perumiset? Välittyykö tieto SIS II kuulutuksen perumisella vai tulee asiasta erikseen ilmoittaa vielä johonkin?

LIITE 6

Haastattelu hallitussihteeri Hanna Rantala, oikeusministeriö: Yksityisoikeus ja oikeudenhoito, Kansainvälinen oikeusapu.

Haastattelu toteutettiin puhelimitse 27.8.2020 kello 9.30. Puhelun tallentaminen litterointia varten ei onnistunut, joten litterointi oli avoin ja kirjattujen muistiinpanojen kautta

- Minkälaisena ongelmana rikoslain 25 luvun 5 a § määritelty kansainvälinen lapsikaappaus näyttäytyy tällä hetkellä Suomessa lapsien palautumisien kannalta Oikeusministeriön näkökulmasta?
- Oikeusministeriö on kansainvälisten sopimusten (ml. Haagin lapsikaappaus sopimus SopS 57/1994 sekä Luxembourgin sopimus SopS 56/1994) mukainen toimivaltainen keskusviranomaisen lapsikaappausasioissa sovellettaessa ko. sopimuksia. Tulevatko tapaukset (jotka eivät tule tietoon ulkomaan viranomaiselta), pääasiassa oikeusministeriön tietoon suoraan yksityisiltä henkilöiltä, poliisilta, Kaapatut lapset ry:n kautta vai jostain muualta?
- Minkälaista virka-apua ja minkä verran oikeusministeriö tarvitsee poliisilta yleensä lapsikaappaustapauksissa?
- Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) mukaan ulosottomiehellä on toimivalta lapsen noutoon tuomioistuimen määräyksen myötä (21 §). Millaisessa suhteessa oikeusministeriön tarvitsema virka-apu poliisilta esiintyy verrattain ulosottomiehen toimenkuvaan?
- Millainen on oikeusministeriön tiedossa olevissa tapauksissa rikosasian ulkopuolisen sovittelun osuus ja merkitys tuloksellisuuden näkökulmasta?
- Minkälainen rooli Kaapatut lapset ry:llä on tapauksissa oikeusministeriön näkökulmasta?
- Kuinka ongelmallisena käytännössä oikeusministeriö on nähnyt eri valtioiden välillä vallitsevat eroavaisuudet lainsäädännössä ja viranomaisten toimivaltuuksissa lapsikaappaustapauksissa?
- Miten oikeusministeriö on kokenut poliisin asiantuntemuksen sekä toimenpiteet tapauksissa, jotka ovat tulleet oikeusministeriön tietoon poliisin kautta? Missä on onnistuttu poliisin puolelta ja missä olisi vielä petrattavaa?
- Mikä on oikeaoppinen toimintamalli oikeusministeriölle ilmoittamisen osalta yksittäisen poliisimiehen saadessa tietää lapsikaappaustapauksesta, jossa lapsi on viety tai epäillään viedyksi RL 25 luvun 5 a § vastaisesti maahan, joka on Haagin lapsikaappaus sopimuksen tms. mukainen osapuoli?

- Minkälaista ohjeistusta oikeusministeriö toivoo poliisin välittävän asiasta ko. tapauksissa ilmoittavalle vanhemmalle (jonka lapsi on kaapattu) oikeusministeriön roolista ja yhteydenotosta oikeusministeriöön?

Lapsikaappaus – Poliisin rooli ja toimenpiteet

Opinnäytetyö
Poliisiammattikorkeakoulu
Juha Jaakkola
2020

Mitä lapsikaappauksella tarkoitetaan

Jos lapsen omavaltaisessa huostaanotossa

- 1. lapsen huoltoa koskevia oikeuksia loukaten lapsi viedään pois asuinvaltiostaan tai jätetään palauttamatta sinne ja*
- 2. lapsen huoltoa koskevia oikeuksia oli poisviemisen tai palauttamatta jättämisen hetkellä tosiasiallisesti käytetty tai olisi käytetty ilman poisviemistä tai palauttamatta jättämistä*

rikosentekijä on tuomittava lapsikaappauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

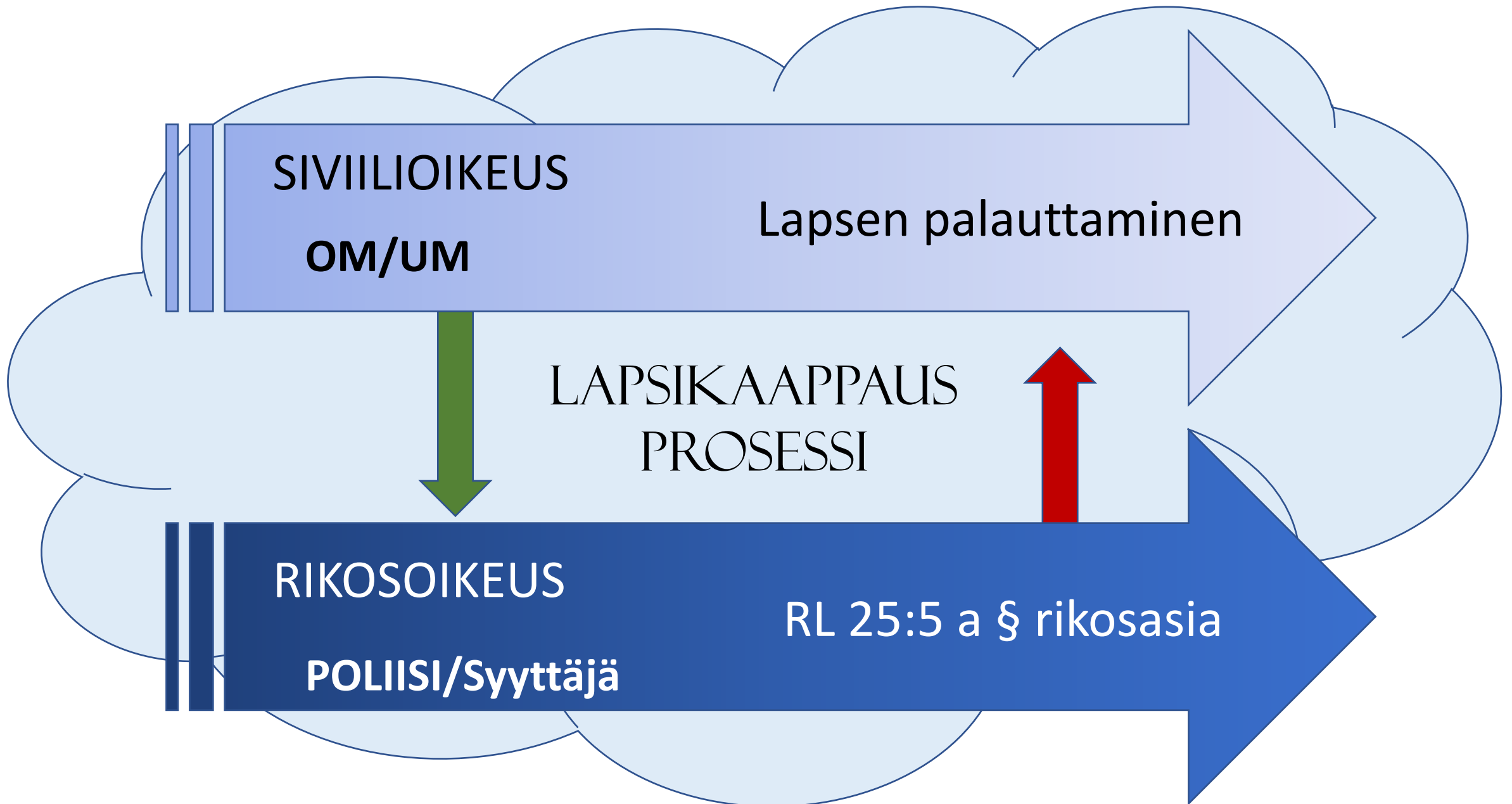
(Rikoslain (39/1889) 25 luvun 5 a § (1161/2005))

- On rikosnimikkeen lapsen omavaltainen huostaanotto kvalifioitu tekomuoto, mikä tarkoittaa että seuraavien edellytysten tulee myös täyttyä:
 - Lapsi on alle 16 vuotias
 - Lapsen vanhempi, kasvatusvanhempi, huoltaja tai läheinen henkilö ottaa luvatta lapsen huostaansa, siltä jonka huostassa lapsi on
- Voi tarkoittaa myös huostaan otettua tai sijoitettua lasta
- **Lapsikaappauksen yritys ei ole rangaistavaa**
- Virallisen syytteen alainen rikos. Syyte voidaan jättää kuitenkin nostamatta jos:

- *Rikoksesta epäilty tai rikoksentekijä on **vapaaehtoisesti palauttanut lapsen***
- *Jos lapsen etu sitä vaatii tai*
- ***Oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on tekoon johtaneet syyt huomioon ottaen pidettävä kohtuuttomina***

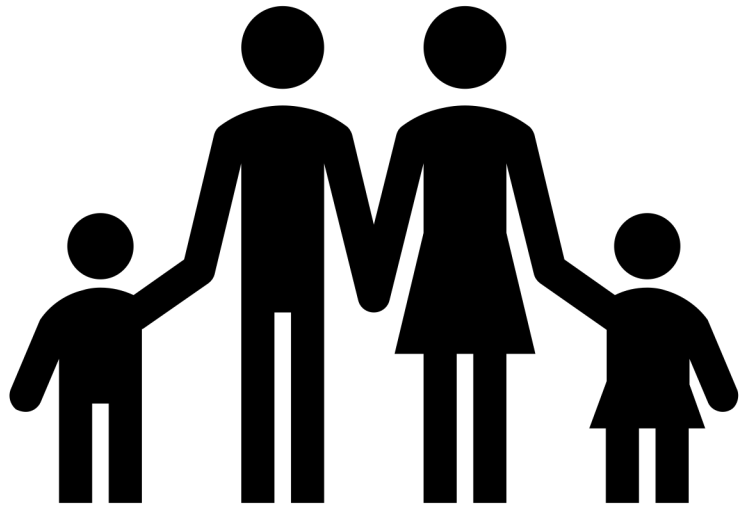
(RL 25 luvun 9 a §)

- Lapsikaappaus ei sisälly minkään muun rikoksen tunnusmerkistöön¹
- Tapauskohtaisesti harkittavaksi tulee, onko tekijä syyllistynyt lapsikaappauksen **ohella** johonkin muuhun rikokseen. Tällaisia rikoksia voivat olla esimerkiksi:
 - Vapaudenriisto
 - Törkeä vapaudenriisto
 - Panttivangin ottaminen³ (jolloin myös yritys tulee rangaistavaksi)
- Lapsikaappaukseen voi syyllistyä lapsen vanhempi, huoltaja tai muu läheinen henkilö esimerkiksi sukulainen³

Vapaaehtoinen palauttaminen voi johtaa siihen, ettei syytettä nosteta. Pitkälle viety rikosasia taas saattaa vaikeuttaa palauttamista.

Lapsikaappaus ilmiönä

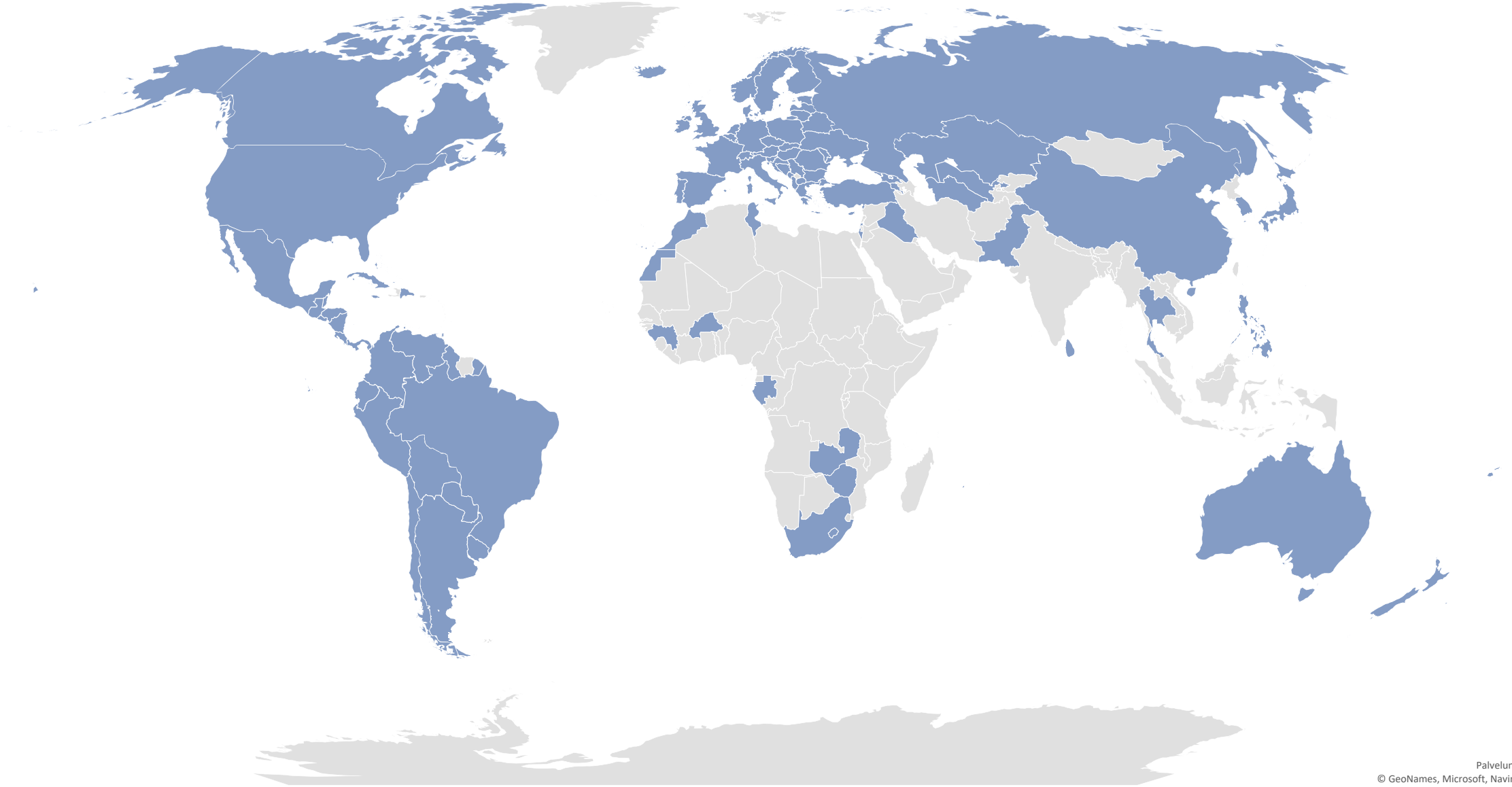

- Useimmiten seurausta tilanteista, joissa perheen vanhemmat ovat eri valtioiden kansalaisia ja avioeron yhteydessä esiintyy huoltajuuskiistoja⁷
- Haitallinen ilmiö lapselle ja vanhemmalle
 - Henkisen pahoinpitelyn ja perheväkivallan muoto⁵
 - Ihmisoikeusloukkaus⁵
- Lapsikaappaukseen tai sen uhkaan on monia syitä:
 - Tapaamisoikeuden epääminen⁸
 - Ei-toivottu huoltajuuspäätös⁸
 - Ajatus paremmasta asemasta huoltajuuskiistassa kotimaassa⁸
 - Velvollisuudentunto palata konfliktialueelle ja halu pysyä silti lapsen elämässä⁹
 - Halu ympärileikkauttaa lapsi¹⁰

Tärkeimmät säädökset ja kansainväliset sopimukset

- Aihetta säätelee useita lakeja ja kansainvälisiä sopimuksia mm.:
 - Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
 - Laki lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996)
 - Lastensuojelulaki (417/2007)
 - Kiireellinen sijoitus akuuttina toimenpiteenä
- Tärkeimpinä palautusasiaa koskevinä sopimuksina:
 - Haagin lapsikaappaus sopimus eli Yksityisoikeuden alaa koskeva yleissopimus kansainvälisestä lapsikaappauksesta SopS 57/1994
 - Tärkein ja käytetyin sopimus, vaikuttaa siihen mm. kuka palautusasiaa hoitaa.
 - Bryssel II a –asetus eli Euroopan unionin neuvoston asetus N:o 2201/2003
 - Takaa nopeutetumpaa käsittelyä osapuolivaltioiden välillä

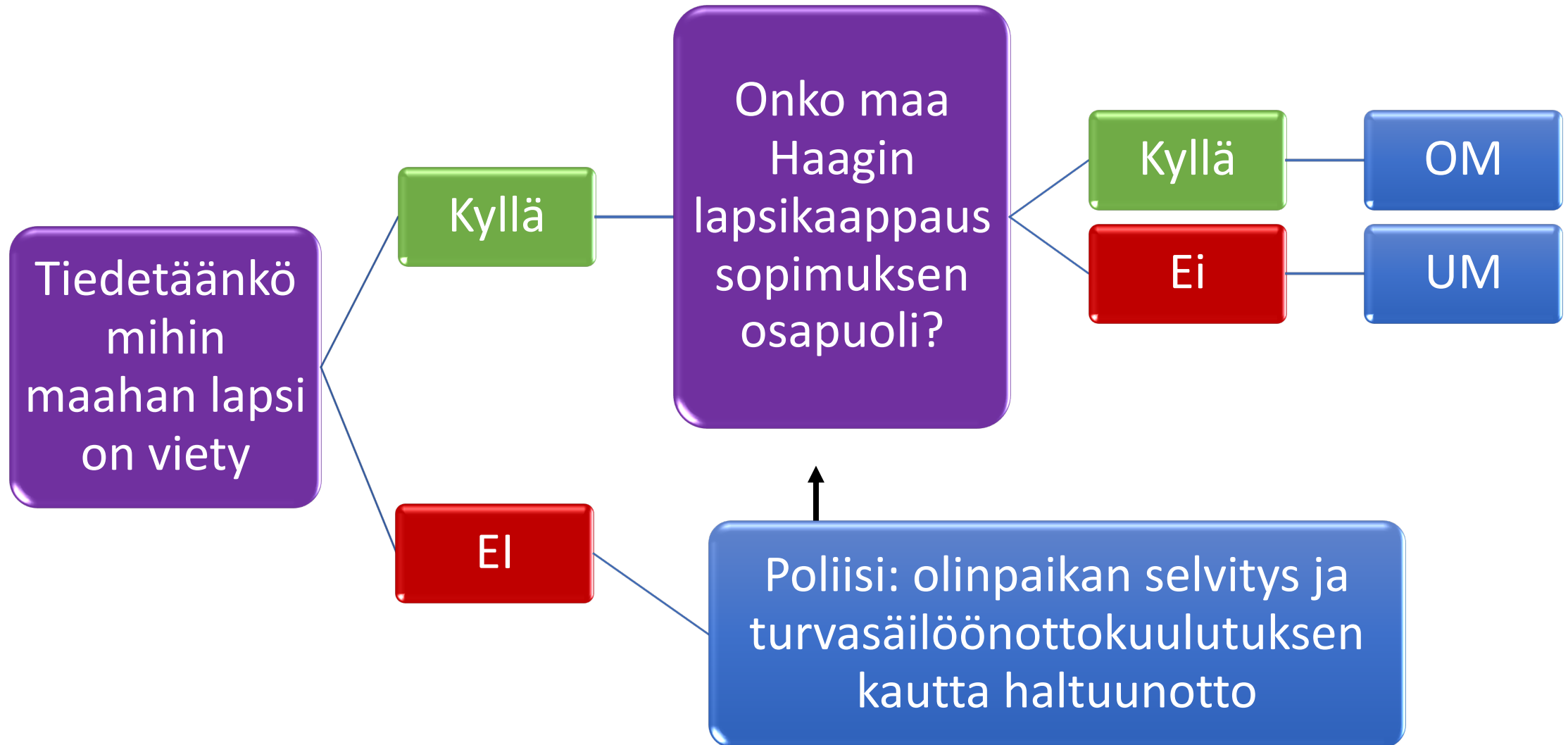
Haagin lapsikaappaussopimuksen osapuolet SopS 57/1994

Palvelun tarjoaa Bing
© GeoNames, Microsoft, Navinfo, TomTom

Haagin lapsikaappaussopimuksen osapuolet kartalla lokakuussa 2020. Kartta: Juha Jaakkola Haagin lapsikaappaussopimuksen osapuolten pohjalta (<https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24>),

Palautusasiaa käsittelevä viranomainen

Mitä tehdä kun huoltaja ilmoittaa mahdollisesta lapsikaappauksesta?

- Pyri selvittämään ilmoittajalta mm. seuraavia asioita:
 - Onko lapsikaappaus jo tapahtunut eli onko lapsi viety jo luvatta rajan yli
 - Mihin valtioon lapsi on viety (Tarkista, kuuluuko valtio Haagin lapsikaappaus sopimuksen allekirjoittajavaltioihin)
 - Mihin epäily kaappausuhkasta perustuu
 - Kuka lapsen on kaapannut ja tarkasta mikä on ilmoittajan ja kaappaajan suhde lapseen eli kuka/ketkä ovat lapsen huoltajia
 - Tietääkö ilmoittaja missä lapsi ja kaappaaja ovat tällä hetkellä
 - Tietääkö ilmoittaja millä keinoin lapsi aiotaan viedä maasta (ilmateitse, meriteitse, autolla rajan yli jne.)
 - Onko tietoa mahdollisista reittivalinnoista, välilaskupaikoista yms.
 - Millainen aikaikkuna kaappauksen ja ilmoittamisen välillä on
 - Henkilö- ja yhteystiedot niin ilmoittajalta, kaappaajasta kuin lapsestakin
 - Varhainen kontakti kaappaajaan ja seuraamuksista varoittaminen voi estää lapsikaappauksen.⁶
- **SOITA MAHDOLLISIMMAN PIAN KRP:N VIESTILIIKENNEKESKUKSEEN¹⁰**
 - Jos pienikin epäily että kaappaus suuntautuu ulkomaille
 - Lisäohjeistuksen hankkiminen
 - Kuulutukset mahdollisimman nopeasti voimaan
 - Kenttäpartio voi soittaa vaikka suoraan keikkapaikalta
 - Voi soittaa, vaikka asiasta ei olisi vielä kirjattu mitään ilmoitusta

- Mikäli lapsikaappauksen uskotaan olevan tapahtumassa, mutta lapsen ei uskota vielä joutuneen rajan yli:
 - Poliisilla velvollisuus puuttua tilanteeseen, vaikka rikos ei ole vielä täyttynyt
 - S-ilmoitus
 - Lapsen sijaintia voidaan selvittää kadonneena henkilönä poliisilain perusteella
 - Lapsen kuulutus kansallisessa ja Schengen järjestelmässä
 - Kaappaajasta ja autosta voidaan antaa Schengen salaisen tarkkailun kuulutus jos varmuutta rajan ylittämisestä ei vielä ole¹⁰
 - Kuulutusten linkittäminen autot ja henkilöt KRP Viestiliikennekeskuksessa pyynnöstä
 - Tieto rajanylityspaikoille autojen tarkastamiseksi
 - Keskitetysti Viestiliikennekeskuksen kautta tieto välittyy Rajavartiolaitoksen NCC keskukselle. Selvitys luotto- ja pankkikorttien käyttämisestä
 - Puhelimen hätäpaikannus, jos lapsi ilmeisessä hädässä tai välittömässä vaarassa
 - Jos asiaan liittyy epäilty törkeä vapaudenriisto tai panttivangin ottaminen:
 - Myös telekuuntelu ja televalvonta
 - Selvyys siitä kuka lapsen asioista saa päättää > tarvittaessa lastensuojeluviranomaiset mukaan jos epäselvää

- Jos lapsi on akuutin viranomaisen väliintulon tarpeessa, eikä ole aikaa hakea tuomioistuimelta väliaikaista turvaamistoimea lapsen sijoittamiseksi
 - poliisi voi ottaa lapsen huoltajan vaatimuksesta välittömästi haltuunsa ja sosiaaliviranomaisen on tällöin sijoitettava lapsi

*Jos on perusteltua aihetta otaksua, että huoltaja aikoo ilman toisen huoltajan suostumusta viedä lapsen luvattomasti pois maasta, ulosottomies tai poliisiviranomainen voi huoltajan vaatimuksesta ottaa lapsen **välittömästi haltuunsa** ja lapsi on tällöin **sijoitettava** siten, kun lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/96) 25 §:n 2 momentissa säädetään (väliaikainen turvaamistoimi). ...*

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 48 a §, 1 mom.)

Matkustusasiakirjoista

- Poliisilla ei ole passilain mukaista oikeutta ottaa voimassa olevaa passia edes väliaikaisesti haltuun lapsikaappausepäilyn vuoksi³
- Alaikäiselle myönnetään passi, jos huoltajat siihen suostuvat
 - Vain toisen huoltajan suostumus riittää, jos viivästyksestä seuraisi kohtuutonta haittaa
- Toinen huoltaja voi peruuttaa suostumuksensa lapsen passiin. Passi voidaan silti pitää voimassa jos:
 - Passin epääminen vastoin lasten etua
 - On ilmeistä ettei lasta viedä pysyvästi toiseen valtioon ilman huoltajan suostumusta.¹⁵
- Mikäli huoltaja peruuttaa suostumuksensa tai sosiaaliviranomainen vaatii passin peruuttamista huostaanoton vuoksi, voidaan tehdä hallinnollinen peruuttamispäätös
 - Vasta nyt passi voidaan ottaa viranomaisen haltuun³
 - Jos passia ei saada haltuun, se voidaan kuuluttaa mitätöitynä Schengen ja Interpolin järjestelmissä ja linkittää muihin tapauksen kuulutuksiin¹⁹
- Huomioitavaksi myös mahdollinen kaksoiskansalaisuus ja matkustus toisen valtion passilla²¹
- Huomioitava, ettei lapsi Suomen kansalaisena välttämättä tarvitse passia matkustamiseen:
 - Pohjoismaihin matkustamiseen ei tarvita passia
 - Molempien vanhempien suostumuksella lapsi voi saada henkilökortin, jolla voi matkustaa seuraaviin maihin:

Alankomaat, Belgia, Bulgaria, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Kreikka, Kroatia, Kypros, Latvia, Liechtenstein, Liettua, Luxemburg, Malta, Portugali, Puola, Ranska, Romania, Saksa, San Marino, Slovakia, Slovenia, Sveitsi, Tšekki, Unkari ja Viro ¹⁶

Kun
lapsikaappaus on
jo toteutunut...

Poliisin tehtävät

... eikä tiedetä, minne lapsi on kaapattu

- Poliisin tehtävänä on selvittää lapsen olinpaikka ja suorittaa asiassa esitutkinta.³
- Tutkinnanjohtajan on tapauskohtaisesti harkittava lykätäänkö esitutkinnan aloittamista, kunnes lapsi on palautettu³
 - Kuulutusten osalta ei tärkeää kirjataanko S vai R-ilmoitus
- R-ilmoituksen kirjaamisen myötä asiasta on ilmoitettava välittömästi:
 - Syyttäjälle (ETL 5 luvun 1 §)
 - Poliisi päättää syyttäjän kanssa yhdessä esitutkinnan aloittamisesta, esitutkintatoimenpiteistä ja syytemääräyksistä³
 - KRP:n Viestiliikennekeskukseen¹²
- Lapsen kuulutus kansallisessa ja kansainvälisessä (SIS II) järjestelmässä Turvasäilöönottokuulutuksena
- Schengen alue merkittävä raja, jonka sisällä palautumistodennäköisyys on suuri¹⁰

- Lapsi voidaan kuuluttaa SIS II kuulutuksen jälkeen myös Interpolin järjestelmässä kadonneena henkilönä ns. Yellow Noticen kautta
 - KRP:n Viestiliikennekeskus hoitaa¹³
 - Interpol kuulutukset näkyy POKella Ulkonet haun kautta¹⁰
- Muissa valtioissa voi olla erilaisia kuulutusjärjestelmiä, joita voidaan hyödyntää, (esim NCIC Yhdysvalloissa)¹⁴
 - KRP voi lähettää virka-apupyynnöjä lapsen löytämiseksi tai oikeusapupyynnöjä henkilöiden kuulemiseksi³
- Syyttäjä päättää, esitetäänkö epäiltyä kaappaajaa vangittavaksi poissaolevana ja sitä kautta voidaanko asiassa tehdä eurooppalainen pidätysmääräys (EAW) kaappaajasta
 - EAW jälkeen voidaan kaappaajasta tehdä Interpolin kattava Red Notice kuulutus
 - KRP Viestiliikennekeskus valmistelee Schengen kuulutuksen¹²
- Lapsikaappauksen yhteydessä harkittavaksi voi tulla erilaisia pakkokeinoja, kuten
 - Vakuustakavarikko korvausten maksamisen varmistamiseksi³
 - Lähestymiskielto lasta kohtaan edellytysten täytyessä³
 - Kiinniottaminen ja pidättäminen
 - Kotietsintä
 - Paikanetsintä
 - Laite-etsintä

Mikäli lapsi on viety Haagin lapsikaappaussopimukseen kuuluvaan maahan

- Lapsen palauttamisasiassa keskusviranomaisena toimii oikeusministeriö
- Keskusviranomaisia yms. voi hakea maakohtaisesti www.hcch.net > child abduction > country profiles⁴
- Haagin lapsikaappaussopimukseen vedoten pyritään lapsi palauttamaan mahdollisimman nopeasti
- Oikeusministeriö voi tarvita virka-apua poliisilta olinpaikan selvittämiseksi⁴
- Poliisi ei voi saattaa palautusasiaa vireille, vaan huoltajan on tehtävä palautushakemus oikeusministeriön KV oikeusavun yksikköön⁴
 - OM palvelut eivät ole pakollisia vanhemmalle
 - Palautushakemus sähköpostilla central.authority@om.fi
 - Puhelinsoitolla lisätietoja ja hakemuspohjaa
- Poliisi suorittaa asiassa esitutkinnan ja muut tarvittavat toimenpiteet

Mikäli lapsi on kaapattu Haagin lapsikaappaus sopimuksen ulkopuoliseen valtioon

- Palauttamisasiä hoitaa ulkoministeriö
- Tavoitteena on saada suomalainen huoltopäätös tunnustetuksi kohdemaassa ja lapsi palautetuksi diplomaattisin keinoin
- Poliisi ei voi saattaa palautusasiaa vireille vaan huoltajan oltava yhteydessä ulkoministeriöön²
- Lapsen palautuminen riippuu paljon kaappaajan yhteistyöhalukkuudesta²
- Konsulipalvelulain (498/1999) 31 § mukaan ulkoministeriö hoitaa, ellei palautusasia kuulu muulle viranomaiselle ja kyse on Suomen kansalaisesta
 - 32 § Toimenpiteet:
 - Edistää vapaaehtoista palautusta ja sovinnollista ratkaisua
 - Tekee virka-apupyyntöjä kohdemaahan
 - Lapsen olinpaikan ja olosuhteiden selvittämiseksi
 - Oikeusavun saamisessa kohdemaassa
 - Yleisluontoisten tietojen hankkiminen valtion lainsäädännöstä
 - Avustaa asianosaisten yhteydenpidossa
 - Välittää asiakirjoja maiden välillä
- Poliisi suorittaa asiassa esitutkinnan ja muut tarvittavat toimenpiteet

Miten opastaa vanhempi avun piiriin

- Huoltaja tarvitsee runsaasti myötätuntoa, tunteen siitä, että asia on otettu vakavasti ja asiat voi siksi joutua käymään läpi moneen kertaan⁶
- Huoltajan tulisi olla poliisin lisäksi yhteydessä kotipaikan sosiaaliviranomaiseen¹⁸
- Tukea voi saada monelta taholta:
 - Kaapatut lapset ry.
 - Vertaistukea yms.⁶
 - Rikosuhripäivystys
 - Kotipaikan sosiaali- ja terveystieteelliset
 - Lastensuojeluviranomaiset
 - Perheneuvola
 - Suomen mielenterveysseura
 - SOS-keskus¹⁸
- Apua voi saada myös kaappausmaassa toimivilta järjestöiltä:
 - The National Center for Missing & Exploited Children (USA), Child Focus (Belgia), MiKK (Saksa) jne,
- Tukea voidaan tarvita myös sen jälkeen kun lapsi on palautunut. Erityisesti jos kaappaus on kestänyt pitkään.
 - Lapseen on voinut kohdistua muitakin rikoksia
 - Kaappaja on voinut syyllistää toista huoltajaa lapsen silmissä¹¹

Muuta huomioitavaa

- Kuulutusten poistamisen myötä yhteys Viestiliikennekeskukseen Interpolin etsintäkuulutusten peruuttamiseksi¹⁰
- Jos lapsi on kaapattu ulkomailta Suomeen, huoltajan on oltava yhteydessä kotimaansa keskusviranomaiseen (Haagin lapsikaappausopimuksen maat) taikka aloittaa oikeudenkäynti Suomessa (muut ei-sopimusmaat), jolloin ohjataan oikeudellisen avun piiriin Helsingin oikeusaputoimiston tai asianajajaliiton kautta²¹
- Tulossa uudistuksia
 - Ennakollinen lapsikaappausuhka kuulutus¹⁰
 - Kansallisessa ja Schengen järjestelmässä
 - Kun konkreettinen perusteltavissa oleva todennäköinen lapsikaappausuhka
 - Voi sisältää kenen kanssa saa tai ei saa matkustaa ulkomaille.
 - Mahdollisesti 2021-2022 vuodenvaihteessa
 - Oikeusministeriöltä uusi päivitetty kansainvälinen lapsikaappausesite⁴
 - Mahdollisesti vuoden 2020 loppuun mennessä
 - Nykyinen esite löytyy osoitteesta: <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/kansainvalinenlapsikaappaus.htm>²⁰

Tärkeitä yhteydenottokanavia poliisille

- KRP Viestiliikennekeskus
 - Ensimmäinen yhteydenottotaho
 - Kuulutukset
 - Myös tieto kuulutusten peruuttamisesta, jotta voi peruuttaa Interpol kuulutukset
- Kaapatut lapset Ry.
 - Vertaistukea huoltajalle
- Oikeusministeriö, KV oikeusavun yksikkö:
 - 0916067628
 - central.authority@om.fi
- Ulkoministeriö, Konsuliasioiden yksikkö
 - KPA-10@formin.fi

Yhteydenottokeinoja välitettäväksi huoltajalle

- Oikeusministeriö KV oikeusavun yksikkö: (virka-aikaan)
 - 0916067628
 - central.authority@om.fi -> palautushakemukset
 - Kun lapsi kaapattu Haagin sopimuksen mukaiseen maahan
- Ulkoministeriö, Konsuliasioiden yksikkö (virka-aikaan)
 - 0295 160 01
 - KPA-10@formin.fi
- Kaapatut lapset ry.
 - 044262662, myös viikonloppuisin
 - www.kaapatutlapset.fi
- Rikosuhripäivystys
 - 116006, ma-pe klo 9-20, ruotsiksi klo 12-14
 - Chat arkisin 9-15 ja ma klo 17-19
 - www.riku.fi
- Kotipaikan sosiaali- ja terveystieteelliset - alueellinen
- Lastensuojeluviranomaiset - alueellinen
- Perheneuvola - alueellinen
- Suomen mielenterveysseura ry
 - www.mieli.fi
- SOS-kriisikeskus
 - soskeskus@mieli.fi
 - (09) 4135 0510
- Kriisipuhelin
 - 09 2525 0111, avoinna 24/7 suomeksi, myös mahdollisuus rajatumilla ajoilla ruotsiksi, englanniksi ja arabiaksi

Lähteet

¹ HE 169/2005, s. 44, 55

² Harju, Henna 2020: Ulkoministeriön konsuliasioiden yksikkö, lakimies. Sähköposti 11.9.2020

³ Poliisihallitus 21.11.2016: Kansainvälinen lapsikaappaus ja sen uhkatilanteet. POL-2015-11897. Ohje.

⁴ Rantala, Hanna 2020: Hallitussihteeri, Oikeusministeriö: Yksityisoikeus ja oikeudenhoito, kansainvälinen oikeusapu. Puhelin ja sähköposti 27.8.2020.

⁵ Lakialoite LA 60/2004 vp. Luettavissa:

<https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=la+60/2004>, luettu 2.7.2020

⁶ Räisänen, Tarja 2020: Kaapatut lapset ry toiminnanjohtaja. Sähköposti 27.8.2020.

⁷ Mikkola, Tuulikki 2012: Kansainvälinen lapsioikeus. Helsinki. Alma Talent Oy. s.105

⁸ HE 169/2005, 33 - 34

⁹ Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelun käsikirja. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>, (luettu 12.8.2020)

¹⁰ Kautto Hannu 2020: rikostarkastaja, KRP Viestiliikennekeskuksen johtaja, puhelin, 31.8.2020

- ¹¹ Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 2018: A law enforcement guide on international parental kidnapping. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs. Luettavissa: <https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/250606.pdf>, (luettu 2.8.2020)
- ¹² Poliisihallitus 26.6.2020: Poliisin virka-apu lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten tavoittamiseksi. POL-2019-59098. Ohje.
- ¹³ Keskusrikospoliisi Viestiliikennekeskus 29.3.2018: Schengen artikla 32 – Kadonneita henkilöitä koskevat kuulutukset (olinpaikan ilmoittaminen, turvasäilöön ottaminen). Ohje.
- ¹⁴ Poikela, Laura-Maria 2019: Kansainvälisistä siviilioikeudellisista sopimuksista kansalliseen rikoslakiin – rikosprosessin hyödyntäminen lapsikaappaussäätelyn tavoitteiden saavuttamisessa. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Prosessioikeus. Pro gradu -työ. s. 73
- ¹⁵ Passilaki (671/2006) 11, 21 § (456/2009)
- ¹⁶ Valtioneuvoston asetus matkustusosoikeuden osoittamisesta eräissä tapauksissa 660/2013
- ¹⁷ Henkilökorttilaki 663/2016; 2, 16 §
- ¹⁸ Oikeusministeriö & Ulkoasiainministeriö & Sosiaali- ja terveysministeriö & Kaapatut Lapset ry 2013: Kansainvälinen lapsikaappaus – esite. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/kansainvalinenlapsikaappaus/lapsikaappausrikoksena.html> (luettu 5.6.2020)
- ¹⁹ Kautto, Hannu 2020. Sähköposti. 5.10.2020
- ²⁰ Rantala, Hanna 2020. Sähköposti 7.10.2020
- ²¹ Harju, Henna 2020. Sähköposti 14.10.2020